

Handwritten signature in gold ink, possibly reading "H. J. ...".

ДРАЙ-ХМАРА
П О Е З І Ї

МИХАЙЛО
ДРАЙ-ХМАРА

ПОЕЗІЇ

Нью-Йорк, 1964

diasporiana.org.ua

MICHAEL DRAJ-KHMARA
UKRAINIAN POEMS

Редактор В. Давиденко
Мистецьке оформлення П. Холодного
Накладом Дружини Автора

Printed in U.S.A. — New York, 1964

S v o b o d a — 81-83 Grand Street, Jersey City 3, N. J.

Paul Frazier

ДРАЙ-ХМАРА ЯК ПОЕТ

Музичність поезії Михайла Драй-Хмари зв'язує його з французькими символістами, особливо з поезією Верлена. Але образи Драй-Хмари позбавлені тієї зумисної невизначеності, того ніжного, спиритуального ефекту французького поета, і часто озвучуються, як у старовинній українській народній пісні.¹ На перших спробах поетичного вислову Драй-Хмара позначилися також впливи символічної поезії, плеканої в Росії тогочасними модерністами.

Чимало поезій Драй-Хмари побудовано на фолкльорному тлі. Наприклад, у вірші „Лани — як хустка”² повільний рух сільського життя нагадує йому поважну ходу волів. У вірші „Наставила шовкових кросен”³ сонце качається на пухкій соломі, а поетове серце кружляє навколо, як бджола. В його „Доці”⁴ раптова темрява, що западає під час зливи, порівнюється з сараною, що зненацька з'являється в степу.

Інший зв'язок поета з символізмом — у тонких нюансах сприймання світу і барв:

Я світ увесь сприймаю оком,
бо лінію і світ люблю,
бо рала промінні глибоко
урізались в мою ріллю.⁵

З філософічною глибиною вразливої душі поет відчуває оком, ухом і серцем свою тісну спорідненість із довколишністю:

¹ До вірша „Прощання з Поділлям” композитор М. Фоменко уклав музику.

² „Проростень”. Слово, 1926, ст. 23.

³ Там же, ст. 25.

⁴ Там же, ст. 39.

⁵ Там же, ст. 15.

Дивлюся й слухаю: прозоро
співає струмінь битія,
і віриться, що скоро-скоро
так само заспіваю я.⁶

Хоч музичність вірша Драй-Хмари і зв'язує його із школою символістів, досконала конструкція речень і відшліфованість слів-компонентів, які завжди гармонізують з формою вірша, характеризують його як майстра українського „неоклясицизму”. Все ж він не є поетом-клясиком в повному розумінні цього слова: йому так само бракує зрівноваженості клясиків, як і абстрактного, наукового спостереження французьких парнасців, яких він так талановито перекладає. Також його поезія перейнята добротою і гуманністю, яких нема у французьких поетів; вона відбиває, як і інші твори — значних поетів, впливи багатьох літературних шкіл разом з індивідуальною реакцією поета на всі ці впливи.

Бувши людиною великої інтелектуальної оригінальності, Драй-Хмара рішуче відкинув у поезії советський спритивізований реалізм. Він волів віддаватися примхам своєї власної фантазії, радіючи естетичному відчуттю і творючи свою власну філософію. Ці філософічні настрої виявляються навіть у ранніх поезіях Драй-Хмари, зокрема в написаному у 1919 році вірші „На смерканні”, що характеризує поета не тільки як людину, залюблену в природі, але також як уважного споглядача життя, який хоче збагнути таємниці всесвіту. Момент видається йому вічністю, коли в тиші, затамувавши віддих, він прислухається до голосу своєї душі. Два роки пізніше (1921) у поемі „Розлютувався лютий надаремне”⁷ він пише про своє бажання мандрувати по Україні, поміж українським народом, як то робив колись Сковорода, переживаючи свої пісні в серця людей.

Хоч Драй-Хмара був широко обізнаний із західноєвропейською літературою, знаходимо лише мало помітні її впливи у віршах його першої збірки. Натомість домінує в них схід-

⁶ „Проростень”, Слово, 1926, ст. 16.

⁷ Там же, ст. 6.

ній елемент, але не задля екзотичного забарвлення, а радше, як дуже близький йому, що був для нього частиною української культури. Ось так, сніг, що тане на міській вулиці, нагадує поетові татарський трунок — бузу.

В другому блискучому вірші „Шехерезада” (1923)⁸ мовла заворожености і фантазії, яку поет вводить у світ казки, особливо увиразнюється, коли він пов’язує її з кольоритом українського фолклору. Тут в образі крилатого коня і — буря на світанку, і бурхливі переломи революції, пов’язані з драматичною силою східньої легенди. Навіть біблійні теми у першій збірці мають чисто українську інтерпретацію. У вірші біблійного змісту „І знов, як перший чоловік” (1922)⁹ прекрасно змальовані муки пророчого серця. Тут перша людина називає зорі своїми сестрами, а місяць — братом, наділяє назвами всі живі створіння, хоч її власне серце залишається пустелею. Вона живе самотиною, передчуваючи прийдешні добрі та злі дні.

В одній із найкращих своїх поезій „Я полюбив тебе” (1924)¹⁰ Драй-Хмара змальовує Україну в постаті молодої орлиці, що летить на бій; її крила скривавлені, на чолі її рана, а в далині уже видно Голготу і чути, як ворог гукає: „Розпни її, розпни!” Поет випиває із нею з повного відра гіркоту цієї муки, і вони мовчки зостаються, як брат і сестра. Цей мотив віри в Революцію, як національне відродження, звучить в усій збірці, окрім останнього вірша „В село” (1925)¹¹, написаного цілком у мінорному тоні:

Блискучий сніг, колючий вітер,
Думки — натягнуті драти.
Шляхів нема, немов хто вітер, —
І важко проти вітру йти.

Сповнений кипучої енергії, Драй-Хмара боляче відчував пасивність, що охопила українську інтелігенцію внаслідок

⁸ „Проростень”, Слово, 1926, ст. 18.

⁹ Там же, ст. 22.

¹⁰ Там же, ст. 9.

¹¹ Там же, ст. 48.

поразки національної революції. В одному з ненадрукованих віршів „І кожен день кудись в трамвай”¹² він порівнює монотонне, погноблене життя підсовєтської України з надхненою величчю Гангу і Гімалаїв. „Та неминучого не зрушиш, і вкоleshя, рвучи троянди”, — проголошує поет-філософ, приходячи до висновку, що не настав ще час для розквіту великих душ у його країні, що вона не має свого Ганді, який би боровся за її незалежність.

Важливим у тематичному матеріалі першої збірки Драй-Хмари є властиве йому сприймання природи. Деякі вірші в „Проростені” автобіографічні в їх зображенні дитинства поета, як сільського хлопчика, що радіє, коли змінюються пори року, захоплюється сонцем, дощем, птахами. Такими є мотиви у віршах „Ой колом сонце” (1922)¹³, „За водою зогуля кує” (1921)¹⁴.

Поет особливо любив ранню осінь, яка викликала у нього ніжний смуток, і він оспівував її, як пору солодкої тиші і снів-мрій. У вірші „Мені сниться”¹⁵ поет відчуває сонячні промені, як мотузки, на яких він гойдається, аж поки не стає часткою землі. У вірші „Долі своєї я не клянущ”¹⁶ він називає пісню своєю посестрою, степ — побратимом, і вітер же не його разом з ними у дивні краї. У поезіях Драй-Хмари знаходимо інтимне посднання між його почуттями, сонцем, зірками і вітром.

У рецензії М. Рильського на першу збірку віршів Михайла Драй-Хмари читаємо: „Назву „Проростень” прибрано дотепно, бо автор власне кохастесь в словах маловживаних або й (маю підозріння) невживаних зовсім”.

М. Рильський мав рацію: Драй-Хмара створив багато нових слів, видумав і слово „проростень”, хоч воно й має подібні до себе в словнику народної мови. Драй-Хмара також вишукував архаїчні, призабуті слова і вставляв їх, як орга-

¹² Ненадрукований вірш, дата невідома.

¹³ „Проростень”, Слово, 1926, ст. 36.

¹⁴ Там же, ст. 38.

¹⁵ Там же, ст. 45.

¹⁶ Там же, ст. 13.

нічну частку, в свої поезії, де вони немовби знов оживали. У наведених нижче рядках можна побачити, як незвичайна угрупованість слів додає його поезії свіжості й оригінальності:

Люблю слова, що повнодзвонні,
Як мед пахучі та п'янкі,
Слова, що в глибині бездонній
Пролежали глухі віки.¹⁷

Не вдаючись до систематичної аналізи поезій Драй-Хмари з формального боку, можна вказати на такі характеристики її риси, як несподівані рими і співучі асонанси. Він уміє римувати дієслово з іменником („люблю” — „ріллю”, „цвітуть” — „путь”) або дієслово і прикметник („росте” — „золоте”); римувє дієслова в різних часах („несе” — „зне-се”), також часто римувє іменники в різних відмінках („пі-сень” — „день” або „дари” — „нори”). Вживає часто музичних асонансів, як „оком” — „глибоко” або „надаремне” — „під'яремний”.

Замість звичайно вживаного епітета-прикметника, Драй-Хмара часто вживає його в прислівниковій формі: замість „дзвенять стожарні дуги” пише „дзвенять стожарно дуги”. А коли вживає прикметника, як епітета, то завжди точного, індивідуального. Для спеціального наголосу іноді ставить епітет-прикметник після іменника: „рала промінні” в поемі „Я світ увесь”¹⁸. Хоч поет взагалі намагався уникати часто-го вживання епітета, в цьому самому вірші він пише:

Епітет серед них — як напасть:
уродиться, де й не чекав,
і тільки ямби та анапест
потроху бережуть устав.

Натомість дуже часто вживає він у своїх віршах метафори з орудним або родовим відмінком. Наприклад, з орудним відмінком: „яблуна розцвітає білим шатром”, „губи ка-м'яні дахів високих”, „і сльози не мої — дубів померклих”.

¹⁷ „Я світ увесь”, „Проростень”, Слово, 1926, ст. 15.

¹⁸ Там же, ст. 15.

У своїй ліриці Драй-Хмара застосовує як технічний засіб повторювання першої строфи наприкінці вірша, як рефрен, осягаючи цим закінченість форми рондо. Наприклад, у поемі „В село”¹⁹ перші чотири рядки повторюються наприкінці вірша лише з малою відміною:

Блискучий сніг, колючий вітер,
думки — натягнуті дрого.
Шляхів нема, немов хто вітер,
а треба йти!

Поезії Драй-Хмари в „Проростені” сियाботонічні, з класичними метрами: ямб, трохей, анапест і дактиль. Часом він уживає чіткої цезури.

* *

Хоч Михайло Драй-Хмара був високим майстром коротких віршів, писав він також і поеми, зокрема „білим віршем”. Найбільшу свою поему „Поворот” (1922-27) він не опублікував, вважаючи, що вона „занадто абстрактна, мінорна”²⁰ і — не на часі. Символізм у цій поемі ясний вже з першої строфи:

Ніколи туги повінь
не розливалась так,
як нині,
і так ніколи не вдивлялись
тривожні,
гарячкові
очі
у шафірові береги
моєї мрії.

Тут Драй-Хмара говорить про свою самотність і тугу за улюбленою, рідною землею. Європейські країни, що їх він тоді відвідував, залишилися для нього чужими й холодними. Він був переконаний, що тільки вдома, серед дорогих степів, можна бути щасливим.

¹⁹ „Проростень”, Слово, 1926, ст. 48.

²⁰ Щоденник, 22 січня 1928.

У другій частині цієї поеми він описує своє повернення.
Але, замість чудової країни, про яку мріяв, бачить —

неначе море половіє:
стоять нескошені жита,
порожнім маючи колоссям,
і ждуть женців, —
а їх

нема.
Безлюдно тут:
ні хутора,
ні деревця: —
стеги,
стеги
без краю.

Автор запитує себе: „А винен хто?“ — І відповідає: „Ми самі“, бо, „лежавши на печі, держави не збудуєш...“ І далі він пише: „Надійтеся не на чужі, а на свої, на власні сили“. Та поет вірить, що ліпші дні прийдуть, що пережито революцію не даремно, що вона пробудить національну свідомість.

Головний мотив самотності в серці поета постає на тлі українських степів з їх незмінною красою. Степову природу змальовує він досконало: читач відчуває пахощі сухої трави, злегка ворухеної вітерцем, незграбний рух метелика в повітрі, неосяжну широчінь і гаряче, добре сонце, що голубить, як мати, не питаючи „хто я“.

Почуття особистої самотності і закоханість у природі — творять третю філософську тему цієї поеми. Поет, лежачи в затінку могили, однієї з тих стародавніх могил, що їх можна бачити в степовій Україні, дивиться в теміль вечірнього неба і пізнає вічність у глибинах, що звисають над ним. Цей настрій порушує дотик леготу. Високе артистичне напруження створює Драй-Хмара у цій поемі.

Форма поеми „Поворот“ дуже складна: вона має два розділи, поділені на менші частини з різними ритмами й ліричними настроями. Поет уживає клясичних метрів у контрасті з білим віршем. Особливо барвиста ритмічно друга частина, що містить у собі народню пісню і діялоги, в котрих рядки поділені поміж багатьма голосами.

**
*

Говорячи про творчість Михайла Драй-Хмари, не можна не згадати його перекладацької праці. Він брав активну участь в перекладах для запланованої Державним Видавництвом України „Антології французької поезії”, яка, на жаль, так і не побачила світу. Останню, вже приготовану до друку частину цих перекладів разом з іншими матеріалами сконфіскувало НКВД. Вміщені у цьому виданні переклади західноєвропейських поетів, що збереглися в архівах Драй-Хмари, подається за їх первісним текстом. Крім того він перекладав з німецької та італійської мов, залишив переклади рун з фінського епосу Калевали. Взагалі любив перекладати, і ця праця давалася йому легко. Переклади Драй-Хмари з Лермонтова мають високу мистецьку вартість і звучать чудово, а „Вінок” Багдановіча в його перекладі з білоруської мови дорівнює оригіналові. Бракує тут його перекладу Пушкінових „Циган”, що був надрукований в ювілейному виданні творів О. Пушкіна у 1930 р. в Києві, а також перекладу „Божественної комедії” Данте, сконфіскованою під час арештування Драй-Хмари.

*
**

У 1928 році в I-ій книжці „Літературного Ярмарку” (Харків)²¹ появився сонет Драй-Хмари „Лебеді” — останній його надрукований твір, бо після бурхливої і злісної критики, що постала у зв'язку з „Лебедами”, двері до редакцій советських журналів для Драй-Хмари закрились.

Одночасно гострої нагінки від офіційних літературних критиків зазнавали й інші члени групи неоклясиків — М. Зе-

²¹ „Літературний Ярмарок” — журнал-альманах, що виходив у Харкові з участю членів літературного об'єднання Вапліте. Був під безпосереднім ідеологічним впливом Хвильового. Вміщені в ньому матеріали перепліталися інтермедіями, вживаними в українській драмі 18-го стол. Високий мистецький рівень і оригінальне оформлення альманаху вигідно вирізняли його від інших журналів, що появлялися в той час на Україні.

ров і П. Филипович. М. Рильський розірвав з ними стосунки, а О. Бурггардт виїхав до Німеччини. Тому цей сонет не тільки для Драй-Хмари, але й для цілої групи неоклясиків був дійсно лебединою піснею:

На тихім озері, де мріють верболози,
Давно приборкані, і влітку й восени
То плоскоталися, то плавали вони,
І шні гнулися у них, як буйні лози.

Коли ж дзвінки, як скло, надходили морози
І плесо шерхнуло, пірнувши в білі сні, —
Плавці ламали враз ті крижані лани,
І не страшні були для них зими погрози.

О, гроно п'ятірне нездоланих співців!
Крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів,
Що розбиває лід одчаю і зневіри.

Держайте, лебеді: з неволі, з небуття
Веде вас у світі ясне сузір'я Ліри,
Де пінить океан кипучого життя.

Публікація цього сонету в „Літературному Ярмарку”, проти якої віраджували автора деякі його друзі, мала для нього особливе значення, бо цей журнал містив лише найліпші твори тогочасних українських письменників і поетів. Редактори журналу, відчуваючи контроверсійність і сміливість сонету, надрукували кілька своїх коментарів. В тому самому числі „Літературного Ярмарку” увага читачів була скерована на сонет такою нотаткою: „Полетіли драй-хмарівські лебеді на південь далі через гори й величезні моря”²².

В наступному числі цього журналу вміщено діалог про сонет „Лебеді” між хлопцем-піонером і його батьком²³. Автор цього діалогу, Микола Хвильовий, показав, що „Лебеді” мають багато чого сказати читачеві і що вони алегорично розкривають долю п'яťох українських неоклясиків²⁴. Такі ж

²² „Літературний Ярмарок”, кн. 1, ст. 201.

²³ Там же, кн. 2, ст. ст. 125-126.

²⁴ Юрій Шерех, доповідь на 2-му з'їзді МУР'у, травень 1948, в Цуффенгавзені, Німеччина.

оборонці партійної лінії, як Борис Коваленко та Микола Новицький, накинута з нищівною критикою на вірш, обвинувачуючи Драй-Хмара в ширенні „контрреволюційних ідей”.

Літературний критик В. Коряк тоді приїхав спеціально з Харкова до Києва, щоб виявити „ворожі тенденції” в творах київських літераторів, зокрема Драй-Хмара, автора „Лебедів”. М. Новицький у своїй брошурі „На Ярмарку” намагався розкрити в символах сонету ворожі почуття автора до „диктатури пролетаріату”²⁵.

У відповідь на цю критику Драй-Хмара вмістив у 4-ій книжці „Літературного Ярмарку” свій переклад сонету французького поета Маллярме і довгий лист з поясненням. Такий самий лист, лише з малими змінами, з’явився одночасно в київській газеті „Пролетарська Правда”²⁶.

Говорячи про відношення сонету Маллярме до „Лебедів”, Драй-Хмара вказує на те, що французький поет старався описати марність людських зусиль звільнитися від дійсності силою думки: лебідь Маллярме може струснути сніг зі своєї шиї, але не має досить сили, щоб розламати лід. Драй-Хмара пояснює:

„В останніх двох терцинах свого сонету („О, гроно п’ятірне нездоланих співців” і т. д.), що особливо вразили моїх критиків, викликавши у них почуття непевності і сумніву, я натякаю на п’ятьох поетів „Абатства”, що зреклись еготизму і, наблизившись до сучасності, розбили лід „одчаю і зневіри”, в якому замерз темний геній Маллярме. Це ті поети, що заснували Крегейльську комуну, заробляли фізичною працею на хліб насущний і самі друкували свої книжки. Нещодавно деякі з них побували і в нашій країні. Імена їхні — Жюль Ромен, Жорж Дюамель, Шарль Вільдрак, Рене Аркос, Александер Марсеро”.

Далі Драй-Хмара пише, що цими поетами він захопився через велику їхню любов до людини, яку вони вважали

²⁵ М. Новицький, „На Ярмарку”, Харків, 1929, ст. 11.

²⁶ „Пролетарська Правда”, Київ, 1929, ч. 66.

за порошинку у всесвіті. Драй-Хмара був захоплений їхньою філософією, яка вимагала від людини здорової думки, сили й тяжкої праці, вимагала дивитись у майбутнє з відвагою.

Драй-Хмара називає своїх критиків наївними в їх намаганні знайти в „Лебедях” людей, що стоять в опозиції до сучасності. „Я радив би цим критикам, — пише він, — не шукати „особеного смysла” в літературному творі, а „обращать внимание на видимую цель и намерения автора”. Ці два останні російські вислови Драй-Хмара взяв із старої, ще царських часів інструкції для цензорів, і вжив їх іронічно.

Але ця блискуча відповідь комуністичних критиків не задовольнила. Той самий Б. Коваленко виступив у „Літературній Газеті” з статтею під назвою „Драй-Хмара виправдується”, в якій продовжував свій напад. Советська преса була готова знайти в елегантному і, по суті, оптимістичному сонеті прямий „контрреволюційний зміст”.

Не зважаючи на подібність поетичного вислову між „Лебедями” Драй-Хмари і сонетом Маллярме, ліричний настрій в обох віршах дуже відмінний. „Лебеді” Драй-Хмари, можливо, мають більше спільного з „Овідієм” Зерова, надрукованим п'ять років раніше. А також мають зв'язок з іншим віршем Зерова „Дев'ята зима” (дев'ята — від 1917 року), що був надрукований на два роки раніше. Цікаво, що советська критика не звернула уваги на подібність почуття у „Лебедях” Драй-Хмари і „Овідії” Зерова²⁷.

Один рядок у „Лебедях” взяв Драй-Хмара із заголовка збірки поезій М. Рильського „Крізь бурю і сніг”, і це також потверджує, що „Лебеді” відбили дух групи неоклясиків, якій він і присвятив свого сонета.

**

Чимало патріотичних віршів можна знайти поміж надрукованими поезіями Драй-Хмари. Прикладом таких поезій може бути сонет „На могилі Руданського”, написаний у

²⁷ Для порівняння цих двох віршів див. В. Порський, „Київ”, ч. 1. 1951, ст. 36.

1930 році і присвячений Майфетові і Зерову, разом з якими Драй-Хмара відвідував в Гурзуфі могилу автора „Співомовок”. В цьому вірші відчувається глибока журба над долею українського поета, похованого далеко від батьківщини:

Занедбаний, осиротілий прах!
У чужині, на диких цвинтарях
оселю має наш бездомний геній.

З шістьох сонетів, написаних влітку того самого року, в трьох — „Київ”, „Чернігів” і „Поділ” — описується славу минувшину України. Імпресіоністичний малюнок Києва, що розташувався на горах над Дніпром, яскраво відтворює красу української столиці. У вірші „Чернігів” порівнюється велике історичне минуле цього міста з його сірою сучасністю.

Символічним є також сонет, в якому поет споглядає на Поділ, долину частину Києва з гори, де стоїть пам'ятник святому Володимирові, що хрестив Київську Русь-Україну. Він бачить великого князя Володимира, зачарованого блискучою широчінню винокола, сяйвом мосту, що виблискує, мов огонь. „Пощо мені ця височінь, померк мій хрест і потемніли гори”, — роздумує князь. В тій дійсності він не має місця і — відходить у далину.

У недрукованій спадщині М. Драй-Хмари залишилась чернетка потрясаючого своєю силою вірша „Від болю серце скорчилось”. Написано його в тому трагічному місяці грудні 1934 року, коли з групою інших українських письменників і поетів розстріляно в НКВД друга Драй-Хмари, Григорія Косинку. Закінчується цей вірш такими словами:

Нехай з фаланги вибува найкращий —
Ті ще дужче зміцнює цемент.

Є серед поезій Драй-Хмари й інша категорія особистих віршів, яких він не хотів друкувати.

В сонеті „Вікторія Регія” (1930) поет порівнює три періоди своєї поетичної метаморфози в бурхливих післяреволюційних роках з трьома змінами кольорів квітки Вікторія Регія під час цвітіння. Його перший колір був такий чистий

і ідеалістичний, як білість цієї щойно розквітлої квітки. Другий колір — яснорожевий, як крила флямінго — був кольором його мрій. Третій і останній був пристрасний, блискучий, як рубін.

До цієї самої групи належить поема „Кошмар” (1930), в якій до певної міри змальовується душевний стан поета в його безнадійній боротьбі за спокій. Перша строфа вводить читача у тихе місто, оповите снами. Але сам поет не може заснути: не зважаючи на всі зусилля не думати, події минулого дня сповнюють його почуттям безнадійности і болю. Коли, нарешті, він засинає, його сон переходить у кошмар, що стискає йому голову. На цьому поема уривається. Можна здогадуватися на підставі примітки, зробленої наприкінці останньої строфи, що поет мав намір закінчити цю поему недугою її героя.

Зовсім відмінний щодо настрою і барв „Лист до Оксани” (датований 1934 роком), який також розкриває інтимний світ поета. Тут, у формі листа, Драй-Хмара висловлює найглибші почування свого серця, одночасно зберігаючи оригінальність і високу віршову техніку. Починається лист так:

Привіт тобі, моє ластовинятко,
Що, з рідного полинувши гнізда,
Деся пурхаєш над голубим Дністром.

Поет перериває барвистий опис Басарабії, повчаючи свою дитину добра, ласки, ніжности. Поетична мова стає особливо зворушливою, коли він, переказуючи писані до нього дитячі листи, схоплює в них ще не оформлене перше почуття і першу свідому думку — схоплює душу своєї дитини. Він глибоко цікавиться подіями її життя і вчить її любити поезію, розкриваючи в образах техніку віршування. Цей лист неримований, написаний п'ятистоповим ямбом, що його зчаста зустрічаємо в поезіях Драй-Хмари.

Усі вірші, які ввійшли в IV розділ цієї збірки, являють собою первісні тексти-чернетки.

До другої, недрукованої, але підготовленої Драй-Хмарою до друку збірки поезій „Соняшні марші” входять і довгі вірші, що формально відрізняє її від першої, яка містить лише короткі. Але що дійсно є новим у ній — це фольклорно-баладний елемент, пов’язаний з романтичною силою. У рецензії на „Соняшні марші” М. Рильський вказував: „Збірку писала вправна рука. Це позначилося на лексичному багатстві поезій, на ритміці їх, римуванні, доборі образів тощо”.

Відзначається у цій збірці своєю оригінальною устилізованістю алегорична „Еспанська балада”, написана восени 1934 року. Незвичайність образів і рим, сила ритму цієї блискучої картини — боротьби з биком — справляють велике враження. У цьому вірші — пророка візія війни, яка двома роками пізніше перетяла Еспанію навпіл.

У вірші „Томас Мор”, написаному влітку 1935 р., поет застосовує складний варіант амфібраху, описуючи людей, що — як у золотій казці Мора — шукали щасливого острова. А він, той острів, то зникав з овиду, то знову підносився, виблискуючи, мов голуба зірка. Кондотьєри, конкістадори, розбійники з прерій і пірати мріяли про його скарби, гуманісти, музики, поети — творці незрівнянних канцонів, не могли знайти того чуда ніде. Минули століття шумні, як постріл, тихі, безбарвні, повзучі, мов дим, — і раптом з морських глибин виринає чарівний острів. Щасливе закінчення — надумане, штучне. Можливо, поет ввів його для того, щоб змогти видрукувати свою поему в підсовєтських умовах. Це було за два місяці перед його фатальним арештом.

Деякі вірші із „Соняшних маршів” зв’язані з життям поета в Києві, — „Симфонія”, на тему концертів у „Пролетарському саду”, „Зимова казка”, вранішній вигляд міста з вікна поетового кабінету, та інші.

Мелодія віршу „Симфонія” з її плавким ритмом переносить читача у сферу звуків і яскравих кольорів. „Кусаючі” і „Цілюючі” флейги поет порівнює з осами, а гобої — з оксамитовими джмелями. В передостанній строфі він досягає най-

швидшого темпу: скрипки шаліють, а фанфари летять геть за темні води Дніпра. Може, каже поет, хтось обмарив вас, або це тільки ілюзія, створена магічними тонами струн. Якраз цей сильний елемент фантазії в поезії Драй-Хмари так добре репрезентований в образах цього вірша, в його містичному кінці, що змушує читача забути дійсний світ і прийняти світ поетових символів.

Вірш „Зимова казка” (1935) змальовує зимовий ранок з його відтінками світла. Бліде сонце починає свої перші кроки по кімнаті, воно розглядає полицки з книжками, листкує книжки. Вірш сповнений свіжістю, сяйвом і радістю. Цей соняшний Київ поет ніколи не міг забути. Далеко, на Колимі, він писав, що ніде нема такого сонця, як у Києві.

**

*

Михайло Драй-Хмара не був зі своєї природи консерватором. Також не мав він нахилу до архаїчності. Поза своєю науковою діяльністю він був людиною, що любила життя і людей, що сподівалась і вірила у можливість поліпшення долі всіх народів у світі. Але, не зважаючи на це, його спроби писати вірші на „актуальні”, „співзвучні з добою” теми, з надією, що вони знайдуть прихильний відгук в офіційній критиці, були невдалі, бо він не міг відкинути вимоги високого естетичного рівня і писати пропагандивні вірші, як це робила тоді більшість поетів.

Драй-Хмара захоплювався ранньою творчістю Рильського і Тичини. Останньому він присвятив у 1926 році вірш, в якому вихваляє його як поета, що „відкрив світ Україні”. Але Драй-Хмара не міг читати пізніші твори цих поетів.

Типовий вірш із другої збірки Драй-Хмари „Друге народження” (1935) ілюструє його поетичний розвиток. Про цей вірш Рильський писав: „Сумніви викликає також овіяна символізмом поезія „Друге народження”. Це, очевидно, авторська сповідь, зречення попереднього шляху і благосло-

вення шляхові новому, — а це все в таких туманних словах і образах, що чи досягає це тої мети, яку автор собі намітив”²⁸.

Цей вірш виявляє в поетичних символах і образах ідеї, які є радше блискучими, ніж туманними. Очевидно, Рильський у 1935 році писав свою рецензію, вже оглядаючись на партійну лінію, а ця лінія не могла прийняти сповідь Драй-Хмари, що розкривала болісну боротьбу його душі, його музи, його останню надію на життя. Цей вірш — це ніби крик, повний розпачу.

Збірку поезій Драй-Хмари „Проростень” офіційна критика суворо засудила за її „контрреволюційність”, хоч автор вважав, що його творчість не має політичного характеру. Насправді ж його обвинувачувано тільки тому, що він не співав похвальних гімнів комуністичному режимові. Живе, людське почуття і вільна думка у його віршах — цього було досить не тільки для того, щоб засудити всю його поезію, але й убити самого поета²⁹.

Від 1928 року, після появи „Лебедів”, як уже згадано, Михайло Драй-Хмара не міг нічого опублікувати. За цією кризою прийшов його перший арешт у 1933 році, раптовий, болючий удар, перша смерть його душі, яку описує він у вірші „Друге народження”, порівнюючи свою душу з тяжкою droхвою, що „аж захлинулась, на свіжий знявшись вітер”.

²⁸ Копія ненадрукованої рецензії М. Рильського на „Соняшні марші”, Київ, серпень, 1935, ст. 3.

²⁹ В 2-му томі „Історії української літератури”, що вийшов у 1957 році в Києві у виданні Інституту Літератури Академії Наук УРСР, на стор. 126-ій сказано: „Були в поезії того часу (1920-их років — ред.) і явища, принципово чужі народові, ворожі соціалістичній суті радянської літератури. Не треба бути дуже проникливим, щоб відчутти глибоку неприязнь і відчуженість від революційної дійсності за холодними античними стилізаціями М. Зерова (збірка „Камена”, 1924), які іноді ставали під його пером „езопівськими” політичними алегоріями, або за оберненими в минуле, в „циро національний” хуторянський побут віршами М. Драй-Хмари („Проростень”, 1926), чи за неврастенічно-лютим „клекотом” Т. Осмачки (збірка „Круча”, „Скитські вогні”, „Клекіт”). Радянська українська поезія в своєму зростанні нещадно відмітала геть все чуже й вороже народові”.

Після звільнення з тюрми він почував себе немов чужинцем в своїй улюбленій Україні, бо навіть найближчі друзі його уникали, побоюючись контактів з „ворогом народу”. Єдине, що залишалось йому, — писання віршів, які випливали безпосередньо з його зраненого серця. Вони зроджувалися із страждання і любови. Про поетичну творчість Драй-Хмари можна сказати його власними словами: „Я перелив у сонний струм артерій не теплу кров — палючий жар”.

4-го вересня 1935 року, після другого арештування, почався довгий, трагічний шлях Михайла Драй-Хмари на Голготу.

Оксана Ашер

ЛЕБЕДІ

Присвячую своїм товаришам

*На тихім озері, де мліють верболози,
давно приборкані, і влітку, й восени
то плюскоталися, то плавали вони,
і шиїгнулися у них, як буйні лози.*

*Коли ж дзвінкі, як скло, надходили морози
і плесо шерхнуло, пірнувши в білі сніги, —
плавці ламали враз ті крижані лани,
і не страшні для них були зими погрози.*

*О, гроно п'ятірне нездоланих співців,
крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів,
що розбиває лід одчаю і зневіри.*

*Держайте, лебеді: з неволі, з небуття
веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
де пінить океан кипучого життя.*

25. IX. 1928, Київ

Лебеди

прислугой своим товарищам.

На ~~тумане~~ ^{карли} осері, ~~не~~ ^в ~~шумі~~ ^{розриві} ~~буває~~ ^{море},
~~Далеко~~ ^в ~~сирині~~ ^{вогні} ~~врані~~ ^і ~~в~~ ^{вості} ~~вості~~ ^{вогні},
~~і~~ ~~в~~ ~~вості~~ ^{то} ~~вості~~ ^{полюскались} ~~ми~~ ^{ми},
~~і~~ ~~в~~ ~~вості~~ ^{тима} ~~вості~~ ^{главами} ~~вогні~~ ^{вогні},
~~і~~ ~~в~~ ~~вості~~ ^{вості} ~~вості~~ ^{вості} ~~вості~~ ^{вості}.

Кожу-ти ~~на~~ ^{на} ~~каждому~~ ^{одині} ~~одині~~ ^{як} ~~один~~ ^{один} ~~один~~ ^{один},
~~і~~ ~~тима~~ ^і ~~тима~~ ^{тима} ~~тима~~ ^{тима} ~~тима~~ ^{тима},
~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні},
~~і~~ ~~не~~ ^і ~~страшні~~ ^{страшні} ~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні}.

~~О, ти, як лебеди,~~
~~О, ти, як лебеди,~~ ^{о, гроно} ~~о, гроно~~ ^{під} ~~під~~ ^{під} ~~під~~ ^{під},
~~полюскались~~ ^{полюскались} ~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні},
~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні} ~~вогні~~ ^{вогні}.

Автограф сонету „Лебеди” — 1 стор.

I

“ПРОРОСТЕНЬ”

(1919 — 1926)

Розлютувався лютий надаремне:
скоро з стріх закапає вода,
вийде в поле віл під'яремний,
і я помандрую, як Скворода.

Переді мною відкриті всі дороги
(не обмину й мишачої нори) —
понесу в саквах своїх убогих
сіромахам на вихліб дари.

Бідний сам, я не йду на хитрі влови:
з серця в серце наллю я пісень, —
хай і в них блакитніс нівий,
осяйний, безсмертний день!

1922

Ще губи кам'яні
дахів високих
пожадливо бузу татарську ссуть,
ще безматень у вульні велетенським
не зворухнувся:
грузно спить, —
а вже
набряклими повіками за містом
моргає хтось
і пальцями нервово
по ринві стукотить.

Бульвари.
Сніг таранкуватий —
як стародавній мармур,
а коло прикорнів чорніє:
провалились рани...
І сльози
(не мої — дубів померклих)
моє обличчя й руки кроплять.
Чого ви плачете, незрячі?
Нехай брудною дергою
вкривається дорога,
нехай замість блакиті
висне повість, —
та вірте:
скоро, скоро
до нас веселик прилетить,
і ще послухаєм музик,

коли і в хаті найбіднішій,
і в найубогішій кварталі,
і в кожному місці,
в кожному серці
заквітнуть сонячні троянди . . .

Гринджолами
мовчазно
кожух проїхав.

1923

Я полюбив тебе на п'яту,
голодну весну: всю — до дна.
Благословив і путь прокляту,
залиту пурпуром вина.

Орлицею на бій летіла
ти, добросерда, а не зла.
Я бачив кров на юних крилах
і рану посеред чола . . .

І знов горб'атіла Голгота
там, де всміхалися лани,
вилазив ворог на ворота,
кричав: розпни її, розпни!

І гіркоту цієї муки
пили ми з повного відра
і, мовчки поєднавши руки,
були як брат і як сестра.

1924

На горі розцвітає яблуня,
розцвітає білим шатром.
Вітер їй: — Стережись! на зваблювання,
на чари твої — буруном!

А вже небо в квітчастих паволоках:
хмарна галич біду пасе.
Ой, ярус вітер в червоних таволгах:
як зірветься — весь цвіт знесе!

1919

Мене хвилює синій обрій
і вітер весняний, рвачкий,
що всі думки мої недобрі
розмає, як пухкі хмарки.

І синявою молодою
сповняється ущерть душа . . .
Он журавлі понад грядою
назустріч з вірію спішать.

Не треба дум, вагань не треба :
трудний до сонця переліт, —
та в голих, у безлистих вербах
вже грає вітер на весь світ!

1925

Долі своєї я не кляну:
бути луною, будить луну.

Віршиком був я рунних полів —
гнівом на дуків дух мій горів.

Пісня — посестра, степ — побратим, —
вольная воля трьом нам усім.

Двічі я зрадив ніжну сестру.
Потім побачив: без неї умру . . .

Втретє ми стрілись на чужині,
як запалали перші огні,

і положили святий зарік —
не розлучатись навік.

Брате мій, сестро, любі мої,
вітер жене нас у дивні краї.

З вітром ми щирі: вітер — наш друг, —
хто цей розірве четверокруг?

Я і посестра, вітер і степ —
ніжність і воля, сила і креп.

Бути луною, будить луну, —
долі своєї я не кляну.

1925

Я світ увесь сприймаю оком,
бо лінію і цвіт люблю,
бо рала промінні глибоко
урізались в мою ріллю.

Люблю слова, що повнодзвонні,
як мед пахучі та п'янкi,
слова, що в глибині бездонній
пролежали глухі віки.

Епітет серед них — як напасть:
уродиться, де й не чекав,
і тільки ямби та анапест
потроху березуть устав.

Я славлю злотокоосу осінь,
де смуток мій — немов рубін,
у перстень вправлений; ще й досі
не випав з мого серця він.

Дивлюся й слухаю: прозоро
співає струмінь битія,
і віриться, що скоро-скоро
так само заспіваю я.

1925

М. Драй-Хмара в 1925 р. Київ.

ШЕХЕРЕЗАДА

I

Я п'ю прив'ялу тищу саду,
як стигне пізній холодок,
і слухаю Шехерезаду,
що знає тисячу казок.

До мене простягла долоні:
„Я жду давно тебе — прийди!”
А на блакитній оболоні
Зринає срібний молодик.

За садом царина і поле.
Гей, скільки йде туди стежок!
Не переслухаю ніколи
Шехерезадиних казок!

1922

II

Стогнала ніч. Вже гострі глиці
проколювали більма дня,
і синьо-золоті грімниці
дражнили відгульня-коня.

Розбурхалася хмар армада, —
а ти, опалена, в огні,
ти, вся любов і вічна зрада,
летіла охляп на коні.

Під копитом тріщали ребра,
впинались очі в образи, —
а ти розпліскувала цебра
передсвітанняї грози.

Із бур, о молода гонице,
ти пролила своє дання —
і світом гомін і стрілиці
дзвінкокопитого коня.

1923

III

Помережав вечір кучерявий
льодяними ґратами вікно.
Жовтожарні там горять заґрави,
голубе кипить вино.

А за ґратами останню мичку
допрядає скалоокий день.
Бачу усміх твій крізь сніжну мжичку,
чую голос вітряних пісень.

Доки ти манитимеш з надземних,
зачарованих тобою берегів?
Я не хочу потороч тямних
і важких, морочних снів.

Поведи мене в простори сніговії,
де метелиця розгониста гуля
і смеркб́ом дрімає й леденіс
під пухнатими заметами рілля.

1924

VI

Я побачив тебе з трамваю.
Ти все та ж: голуба й ясна, —
тільки я, тільки я не розмаю
снігового сна.

Ти прийшла у вербляницю: — „Здрастуй!
— про мене — хай верби цвітуть:
не топтатиму синього рясту,
у глуху виїжджаючи путь”.

Ожило у душі незабутнє . . .
Золотіє бань вінок,
і співає в далеке майбутнє
трамвайний дзвінок.

1924

ПРОЩАННЯ З ПОДІЛЛЯМ

Прощайте, товтри круглогруді,
і ти, гніздо Кармелюка,
де й досі бойові погуди —
мов червениці чумака,

і ви, яри крутоберегі,
де стільки раз лилася кров . . .
Прощайте, скомнії, береки:
побачимось не скоро знов.

Минуть роки, і кров зашерхне,
і висхне Збруч, мутна ріка —
і тільки пісня не померкне,
як гнів і ніж Кармелюка.

1923

І знов, як перший чоловік,
усім тваринам дав я ймення;
я зорі сестрами нарік,
а місяць — побратим у мене.

І всяку душу я живу
нарік, надхнений, по вподобі, —
а сам насамоті живу:
моя душа — безводна Гобі.

В свічаді зоряного сна
я бачу добрі й злі години . . .
У кого серце віщуна,
тому не обіймать людини.

1922

М. Хвильовому

Лани — як хустка в басамани,
а з підметів низьких долин
заносить духом конопляним,
і вигорілим тхне полин.

Самотний, з журавлем, колодязь
над полем журиться давно.
Вмочас сонце в сонну потязь
золототкане полотно.

Як віл, іде поволі днина.
Застигла колова шулік.
Коли ж задзвонить тут машина,
засяє електричний вік ?

1923

Вона жива і нежива
лежить у полі нерухомо.
Не зранять сонячні слова
передосінньої втоми.

Над баштана́ми сонні оси,
замовкли коники в стерні,
і ледве чуть, як в гущині
тече червоноките просо.

І дві копи — плече-в-плече —
над нею тужать, злотоми́трі,
а літо бабине в повітрі
комусь на смерть кошулю тче.

За магалою мріє млин,
немов приколотий метелик.
Не чути вітру з верховин:
ласкава тиша сон свій стеле.

1922

Наставила шовкових кросен
і павутинням обвела:
густий кармін і синя мла, —
над ними — ясноока осінь.

З гарману сонце золоте
скотилось на пухку солому,
а сум вертається додому,
мій сум, що восени росте.

У вирій потягли гагари,
і тужить дець вечірній дзвін;
за ними серце навздогін,
віддаючи останні дари.

Не дожене: мов та бджола,
воно блукає манівцями . . .
О, серце, оповите снами,
чому ти не дзвінка стріла?

1923

Серпневий прохолонув вар.
Напрявши гарусної пряжі,
мережа кучеряві мажі
вечірнім золотом гаптар.

Ще зелено в блідій поливі,
як на осінніх косах верб,
а вже кладе хтось тіні гливі
на тонко викреслений серп.

Померкло горяне горно.
Вдягас ніч жалобне рам'я.
О, хто це раниць утлу пам'ять?
День одгорів. Давно.

1923

Зорити ніч і бути з вами,
холодно-росяні поля,
і слухать, як гуде з нестями
і стугонить вночі земля . . .

Як в темряві усе завмерло!
Хрусткий на серці стигне лід,
і з неба падають, мов перли,
огненні сльози Персеїд.

1921

СЛІПА

Суха зима. Земля — як жужіль,
така моруга і стара,
а десь на півдні білий кужіль
пряде метелиця-кура.

В замурзані глухі квартали
вступас вечір гомінкйй,
кладає на голосні цимбали
новітнього життя ланки.

І чийсь терпкий, лунавий голос
безсило в'ється круг стовпа:
струнка, немов порожній колос,
під ліхтарем співа сліпа.

Та спів її перебивають,
сплітаючися повсякчас,
майданів гул, дзвінки трамваїв
і гомін різномовних мас.

В розкритий рот, в незрячі очі —
студений вітер, пилюга . . .
„О, де літа мої дівочі?“ —
на брук, на тротуар ляга.

Питає у людей, у вітра,
за що їй муки ці терпіть, —
що скаже стоголова гідра
і що їй вітер прошумить?

Ах, вітер сам над містом тужить, —
ну, що для нього ця журба?
і завжди тупо і байдуже
на неї позира юрба.

Суха зима. Земля — як жужіль,
така моруга і стара,
а десь на півдні білий кужіль
пряде метелиця-кура.

1925

МАТИ

I

На чолі вінчик паперовий
і хрест вощаний у руках.
Не усміхнуться чорні брови,
хоч квітне усміх на устах.

В журбі васильки й рута-м'ята.
Задумавсь ладан в синіх снах,
і сумно-сумно пташенята
квильять у неї в головах.

1921

II

Убогий цвинтар і ворота, —
та як побачить, як обнять?
Встрягають ніжки у болото:
весніс — журавлі летять.

Не розлучила матір з сином
і невблаганно-люта смерть —
і він розцвів над нею крином,
любов'ю сповнений ущерть.

1921

На смерканні. Гасне вечір,
потопає в сизій млі —
і розтанув серця глечер
в дивних пахощах землі.

Жду. Чи прийдеш, добрий, ніжний?
В темну синь через зеніт
плине Лебідь білосніжний,
розгорнувши вільний літ.

Застила туманом очі
(очі повні зоряниць) —
і збагнути серце хоче
таємницю таємниць.

Мить — як безвік. Безгоміння.
Ось прислухайсь, не диши . . .
Чуєш радісне квиління
несамотної душі?

1919

ПАМ'ЯТІ С. ЄСЕНІНА

Над ним лиш чорний прапор має,
і десь на стінах крові слід, —
а в серці він ще й досі сяє,
мов золотий метеорит.

Я пам'ятаю вечір тьмяний
над Петербургом голубим:
морозний блиск і вітер п'яний,
і над Ісаком — сизий дим.

Огнями розцвіла естрада,
і вийшов він, як ясний день.
Душа була бентежно-рада
і слухала дзвінких пісень.

Блакитноокий, кучерявий,
стрункий, як ясень молодий,
він ще не знав гіркої слави:
уперше він прийшов сюди.

В сорочці простій і в каптані
інакше вчора із села,
а очі тихі, як у лані,
і ніжність із очей пливла.

По залі голос малиновий
розливсь, як весняний струмок,
і в кожному жесті, в кожному слові —
вишневі пахощі думок.

І досі, як живі: березки
над ставом, біля кошениць,
співучість польової стежки
і тепле мукання телиць.

Життя ще не було пропито
серед повій та гультяїв,
і був він, як ядерне жито
перед грозою нових днів.

Хвилини споминів, чи жалю —
і наче вітер запашний
дихнув на урочисту залю
диханням колосистих нив.

Уже минуло десять років,
той весняний одцвівся сад . . .
Ми не почувем його кроків —
і як вернути їх назад?

Над ним лиш чорний прапор мас,
і десь на стінах крові слід, —
а в серці він ще й досі сяє,
мов золотий метеорит.

1926

Ой, колом сонце догори!
Стежки протряхають.
Засинив волохатий сон яри.
Ідуть до гаю.

„Ти чув, як свищать бабаки?”
„Уже майдан зазеленів”.
„А вчора дикий голуб прилетів.”
„А в вербах виткнувся рогіз пухкий”.

Прийшли і точать сік з берез
крізь очеретяні цівки,
і рвуть солодкі спичаки
в прозорім холоді озер.

Пускають сонечко з руки:
яку то доля вкаже путь?
І стежать, як спаровані повзуть
червоноспинні козачки.

Ой, колом сонце догори!
Стежки протряхають.
Засинив волохатий сон яри.
Ідуть із гаю.

1922

За водою зозуля кує,
сонцем бризка клечальна неділя, —
а дитина ті бризки — в запілля...
Сонце добре: не скаже: — Мос!

Берегами дзвенить луна
(на тім боці співають дівчата) —
— Пісне, пісне, чого, сумна,
заквилила в смарагдах свята?

Нахилилась до вуха мого,
як дівча, кучерява завода:
— Ой, дитино, ще буде нагода —
підростеш, так узнаєш чого.

1921

ДОЩ

Ой, з-за греблі чорна стіна!
І шумить-шумить заводу...
Налетів, немов сарана —
не втечеш з города.

Розігнулись полільниць спини:
— Під калину тікати мерщій?
Не сховає й кущ калини:
як з відра, линує гримій.

1921

Розлив свій гнів і стих.
Струмки рокотять яром,
і райдуга стожаром
дзвенить у стих.

А він вже на луці!
Не слухається татка:
заголить ноженятка
і в мандрівці!

Кругом скалки, огні . . .
Нахилиться дитина —
горить в руках зорина, —
чи то ж у сні?

Ах, сон той — віщій дзвін:
курить, мете сніжниця,
а він у пісні сниться —
мов наздогін.

1920

НА ПОБЕРЕЖЖІ

Жайворонить високий крилас,
а кругом — верболозові нетрі.
Метелик непрудкокрилий
плутається в повітрі.

Любо йти на озера й луки:
в цю благодатну мить
благословляють незримі руки
тих, в кого серце болить.

Ніхто не нагонить іззаду,
і спереду не видно нікого.
Лози. Піски. Левади.
Я загубив дорогу.

1924

КРИМСЬКІ ЦИКАДИ (з Махара)

Із виноградних лоз, що понад шляхом в'ються,
у сьайві ранку я почув отут уперше,
немов сопілки звук тремтячо-металевий,
цикади пісню.

Здавалося, вона деклямувать хотіла
чиїсь гекзаметри, такі дзвінки й прозорі:
з запалом, без цезур почне . . . і на четвертім
замокне нагло.

Колись . . . давно . . . оцим напівантичним краєм
у сьайві ранку йшов ще юний грецький віршник.
На море дивлячись, він скандував напам'ять
свого Гомера.

Уривок той малий, гекзаметру півчверта,
перейняла в лозі тямка її прамати,
а нині ви його повторюєте дзвінко,
мої цикади!

На прою стає холодний ранок :
ще схід дримає в сизій млі,
а голубий, як льон, серпанок
затлівсь над скибами ріллі.

Іду. За річкою співають
десь півні — скрізь такий простір —
і чуть, як верховіттям має
широколистий осокір.

Підбилась високо зірниця
і гасне, міниться ген-ген —
і раптом: огняна зіниця
новітній озирас день.

1920

Бреду обніжками й житами.
Кругом волошки, дикий мак,
а гони в бік — біжить ланами,
переливається байрак.

Не диха вітер. Сонце — в плечі.
По межах, де збуяв пирій,
стрибають коники, й щебече
десь жайворонок угорі.

І в сяйві все палає й мліє,
а в долині, де небосхил
з землею злився, бовваніють
горби смарагдових могил.

1920

Мені сниться: я знов в Поділах,
на гарячій землі лежу.
Голубіє юга сизокрила,
і дзвенить над ухом жук.

А кругом молоко гречки,
наче море яке запашне . . .
Сонце спустило вервечки
і колисає мене.

Я з землею зрісся — не вирну,
тільки чую під спів бджоли,
як ремигають сумирно
десь на стерні воли.

1926

М. Драй-Хмара у 1928 р. Київ.

Ласкавий серпень. П'яне сонце
диктує ще яркі слова.
Не першина мені огонь цей,
а так хмеліє голова,

і хтось у серці радість множить
легку, як срібне волоконце.

Ще зацвітуть удруге рожі:
для всього буде вороття.
Серпневий день такий погожий,
мов перший день життя.

1926

ЗАВІРЮХА

Летить над містом завірюха,
неначе відьма зла,
а місто тільки щулить вуха:
ух, як хурчить мітла!

Загруз трамвай, На вікнах більма,
і сліпнуть ліхтарі . . .
На чорта нам такого фільма?
Доволі жартів, гри!

Так ні ж! Чорти зняли гармидер
і крутять, валять з ніг,
а хтось із мільонів відер
шпурля на землю сніг.

Чого ж ми стали? — Ідьмо, ідьмо! . . .
Куди там їхать? — Стій!
Регоче сивокоса відьма,
шаліє сніговій.

1926

В СЕЛО

Блискучий сніг, колючий вітер,
гудуть натягнуті драти.
Шляхів нема, немов хто вітер,
і важко проти вітру йти.

Навколо снігова пустеля,
холодна осяйна краса,
а зверху віковична стеля —
чужі й порожні небеса.

А де ж ті стріхи кострубаті? —
Скрізь кучергани намело,
і ні однісінької хати —
неначе згинуло село.

За революцію вмирало,
терпіло війни, голод, мор —
і от для нас — рятунок рало,
для нього — страта і розор.

І знову грузько я ступаю,
а в очі пилом сніговій . . .
О, серце, серце, бийсь докраю,
поки хоч крапля є надій!

Замéти розтопи сльозами,
огнем палючим розпали,
або вже розірвись з нестями,
розвійсь, як пригорща золи!

Блискучий сніг, колючий вітер,
думки — натягнуті дроти.
Шляхів нема, немов хто вітер, —
а треба йти!

1925

II

ΠΟΒΟΡΟΤ

(ΠΟΕΜΑ)

ПОВОРОТ

I

Ніколи туги повинь
не розливалась так,
як нині,
і так ніколи не вдивлялись
тривожні,
гарячкові
очі
у шафірові береги
моєї мрії.

Десь там,
в далечині
(над нами
лунуть
луни) —
спливає кров'ю
степ.

.

Чи й досі люті Пси,
зриваючись з небесних оболоней,
шматують голе тіло,
тоді як у бузковий сніг
встромляють очі
зорі?

Чи, може, круторогий молодик,
ступивши на високі гори,
сколов у гнівному запалі
обох неситих?

Чи, як раніш,
зігнувши кметську спину,
покірливо він лиже
лапу?

.

Над нами
лунуть
луни.

Розливотуго
ніколи серця човен
не плив на буйний твій простір:
він тільки знав
спокійне,
тихе
плесо.

А нині
шумкими водами біжить,
буремними дунаями бистрить

у безвісти,
в безкрає.
Черниця блідолиця,
вона така привабна
і страшна: —
достоту краля кароока,
що ледве раз не задушила,
коли ще молодим тетеруком
я токував над нею.
Така то туга!

Притулиться
і тягне
за шнцю мотузком,
і душиць,
і лоскоче,
і в вічі зазирає,
мов хижий вовкулак.

Ніколи туги повінь
не розливалась так,
як нині.

О, хоч би раз
припасти до грудей питомих,
омріяна,
далека,
недосяжна!

О, хоч би раз поцілувати
жагучими і спраглими устами
твою прекрасну, чарівну,
окроплену святою кров'ю
землю!

Тоді б, —
як Геїн син,
що всіх героїв переміг,
почерпуючи свіжі сили
при кожнім дотику
до матері-землі, —
я духом знову окрилатів,
набрався б знов снаги!

Спускається над містом дзвін
(Вечерню править вечір) —
і роздвіли волошки на снігу.
А там,
на заході,
де хтось недавно ще
червоне розпікав залізо,
остання погасає іскра.
Дзвін.

І висинається мені
десь там,
в далечині,
маленький хлопчик на снігу.
(Моя надія?)
Мов буз цвіте,
синіють кучергани,
і вітер верховий,
пастух загонистий, сердитий,
жене отари хмарні,
а сніг хрустить під чобітком,

і торба з дошкою й книжками

нечутно

б'є

по кульші.

(Хлопчику,

візьми й мене з собою!)

Ще гонів двох до берез,

де гребля,

де чорніє опар, —

а вже ось віхола мете,

і блудить страх безокий . . .

(Заблудилась моя надія)

І раптом люті пси,

що гризли вдень ланцюг неволі,

опали хлопця.

Страх

посадив його на сніг

і очі рукавом закрив,

а серце б'ється,

як у спійманої пташки.

(Хто ж мене врятує?)

І плаче, і благає він,

щоб розточилися, як дим,

всі вороги навколо . . .

Розбіглась хижа згряя, —

і очі висохли від сліз,

і в серці віри —

віск теплий.

Віро-невіро,
зрадо моя!

Квітко блакитна,
ти — не моя!

Пальцями вп'явся
в коси небес —
здужав, підвівся,
думав: воскрес!

Глянув — безодня,
трупі кругом,
ворон безокий
плеще крилом.

Руки потерпли,
дух мій охляв —
трупом на гори,
трупом я впав.

І на горах фіялкових,
серед бекетів і скель,
я лежав у лалах крові,
мов розбитий корабель.

Крила райдужно-павині —
на бекеття, на граніт,
а із крові по долині —
буйноквіти огняні.

Не дзвенів пустелі голос,
ані птах не щебетав, —
тільки смерти чорний полоз
в очі тихо зазиравав.

Спустився над містом дзвін,
і на квартали —
фльорес.
Ніч.

Але вона не спить,
царівна фінікійська,
і серце,
золота жар-птиця,
у неї б'ється і горить.
Біжать трамваї, омнібуси,
ревуть
і порскають,
і стогнуть
авта, —
а десь,
на вежі стародавнього собору,
поміж святих,
поміж потвор,
ллють срібні сльози дзигарі.
Спустився над містом дзвін.

І дзвоном понялось верхів'я,
і розколелося надвоє:
на ніжність
і суворість,
як душа Фавста.
І не бринить акордом
розколотий метал.

Снуються сутінки по закаулках,
по сніжних парках,
по алеях,
у чорне завиваючи
афіші,
вивіски,
стовпи.

Їм хочеться все місто захопить,
цим кажанам крилатим,
улізти в кожну шпарку
і все собою затопить,
залить, —
та не дримають ліхтарів опали,
що сіють скрізь
молочний дощ
і ранять світлими списками
бентежну зграю чорнокрильців.
Вони на варті
цілу ніч:
разками срібного намиста
пливуть у сизу далечінь
і з вітром гуторять спорливо,
немов біжать навперегони.

І не обладує ніколи
цим містом ніч,
бо очі стомлені її
аж сліпнуть од веселок,
що гнуться дугами вгорі,
од світляних джерел
і рік огненних,
жовтогарячих і зелених,

червоних і блакитних
рік.

Далеко втікши від огнів,
я опинивсь у місті мертвих:

„Пер Ляшез”.

Сніжинки падали,
і запорошені стежки
були розквітчані слідами
численних
людських
ніг.

Куди вони вели? —

Я йшов і йшов поволі . . .

Переді мною раптом
високий виріс мур,
прикрашений вінками з імортелів.

Я обійшов його й побачив
великий наговп,
що стояв під валом
і мовчки слухав . . .

Як оливо,

важкі чийсь слова
вгрузали в вогку млу.

. . . „Якби я вмів вам розказати
про болі навісні та муки,
що, мов примари, бродять
у моїй душі, —
тоді б упали найміцніші мури,
і темний просвітлів би дух,
прокинувшись до дії,
тоді б глузливі речі

завмерли на устах,
і безсоромне затремтіло б серце;
тоді омана і облуда
сховались би в гадючі нори,
і перед вами,
наче сніп огнений,
засяяла б одвічна правда.
Я говорю устами мільйонів
німих, пригноблених рабів,
що утішителя не мають.
Я говорю устами тих,
хто проклятий одвіку,
кому в житті немає долі,
для кого все життя —
 тюрма,
 могила . . .
Я говорю устами людства,
що про визволення волає,
 устами людської
 безсмертної душі,
що з пороку встає,
що виривається з темниці
і шукає світла . . .”

Перегортаю знову книгу
страшного биття мого
 і бачу:
на мене тричі полювала смерть,
і я не дався їй, —
 а це вчетверте
 і востаннє

ми зустріваємося з нею.
Вона мене на Марні стерегла,
де мільони нищено людей,
зацькованих,
затурканих
і диких,
що навіть заздрили життю
рудої польової миші, —
та з Марни я живий прийшов додому.

Вона мене не зачепила і тоді,
коли, вернувшись із фронту,
я не застав дружини вдома,
що зрадила ганебно . . .

І втретє смерть пройшла повз мене,
коли я сина поховав свого,
єдину втіху і надію.
Тепер вона вже не помилує мене . . .
Та хто з нас переможець —
вона
чи я?

Я вмру,
а те, у що я вірю,
залишиться
і житиме без мене —
напевно житиме! . . .

В молочній мряці сонць нічних,
вертаючись з мандрівок потасяних,
де продають за золото любов,
бредуть повії.

Дзвенять панелі асфальтові
під закаблучком дорогим,
а вітер грається з шовками,
то прилипає до спідниць,
то їх заковчує грайливо,
здуває пудру, червінь з лиць,
цілуючи в півонії уста, —
немов коханцем хоче стати
полуночних дівчат.

Вона не спить,
повія можновладна.
Красуне фінікійська,
згвалтована від дикого бика,
ти нині бенкетуєш
востаннє, —
а завтра... завтра...
Та що мені до того? —
Ми завтра попрощаємось навіки.
Я лиш за гостя був у тебе:
я — не твій.

Моя вітчизна — степ
біля морів південних.
Погорджувала завжди ти
моїм занедбаним,
убогим краєм
і навіть звать його інакше не хотіла,
як краєм варварів і дикунів.
Так продавай же до кінця
своє розбещене і тучне тіло!
Чого я маю жалкувати
за недругом своїм?
Мій шлях — додому.

М. Драй-Хмара взимку 1930 р.

II

Крилами туга — на схід,
серце дороги шукає, —
туга розтопить лід,
серцю упину немає.

Скоро на весну скресне:
сонце підійме дугу,
вквітчає шлях перехресний.
перлами витче сагу.

В хід полонинський ідімо
через поля і моря:
вже трембітає над світом
золотоспівна зоря.

Старий
чумацький
шлях,
що ним колись
(я це з колиски пам'ятаю)
і батько й дід
ходили у забрід.
Дугасті колії біжать
і в'ються, в'ються,
мов гадюки.

Гаряча сіра пилюга
вкриває босі ноги.
З боків — обгризений спориш,
а там он,
навкруги,
неначе море половіс:
стоять нескошені жита,
порожнім маючи колоссям,
і ждуть женців, —
а їх
нема.
Безлюдно тут:
ні хутора,
ні деревця: —
стеги,
стеги
без краю.

І я лиш сам серед степів.
Іду,
а вітер надимає
спітнілу пазуху,
попід грудьми лоскоче,
і сонце,
наче мати,
рукою теплою по голові
мене ласкаво гладить,
цілує почорнілі скроні
і не питається, як люди —
хто я.

Нікого тут нема.
Лиш непроворний жук
вряди-годи переповзе
через дорожній порох,
або зелено-золотава мушка,
ударившись об лоба,
зненацька задзвонить переді мною,
а іноді
метелик непрудкий,
перелітаючи
з волошки
на волошку,
в пахучому повітрі зробить
кілька незграбних кривульок.
А то —
дивись :
напухне в небі хмарка
(ні! — вовни білий жмут)
і знову зникне десь,
немов і не родилась . . .
Отак би без кінця,
без краю
іти,
іти,
іти —
без жадної мети.

Сп'янілий,
змучений жагою
і голодом триденним,
я впав в обійми рідної землі
і цілував в нестямі

її гаряче
чорне
лоно.

Смеркало.
Ледве я добрів
до трьох могил,
що сутеніли серед жита.
Круг них
росли тополі.
Під ними ліг я, щоб спочить
і поживитись зерном тим,
що був навиминав з колосся.
Ніч
широким
вороним
крилом
безшумно обгорнула степ.

І ось лежу я на землі,
дивлюся на небесну ляду,
оковану цвяхами золотими.
Забудуся —
і вже не ляда наді мною,
а озеро велике,
по той бік
обгороджене тополями стрункими,
по цей бік —
віями моїми.
Тим озером

пливуть човни —
 золотодонні —
пливуть торжественно і зграйно,
і в темносиніх водах
 полум'яніють
 їх
 вітрила.
Бездонна глибочинь
повисла наді мною:
 вічність.
Я на порозі вічності лежу
 і п'ю
 її холодний
 келех.

Хаміль,
 хаміль
легенький вітер:
торкає руки,
 ноги,
траву ворушить
 коло вуха,
траву й волосся
 над чолом.
От захиталася
 тополя...
 У,
яка страшна
 та чорна —
 мов жива!
І все живе:
тополі,

жито
і трава.

Про що ти бачиш, вітре? —
Вій, вітре,
вій,
бай, сонний,
бай
та пригортайся до тополь,
та прислухайсь до жита,
до трави,
і злийся з ними
і зі мною!
О, злиймося всі разом
і полиньмо
на озеро,
де в водах темносиніх,
вітрила полум'яні розпустивши,
пливуть човни золотодонні!

Вітер, вітер,
голодний вітер.
Вітер тіні чийсь пригнав.
Попереду —
високочолоий муж,
блідий, блідий,
з проваллями замість очей:
„Я вмер у сні.
До батька я прийшов зимою.
Стомився

і заснув так міцно-міцно . . .

І от

ввижається мені,
що я — козак,
що я в гаю десь заблудився
і до русалок на Великдень
попав
як-стій.

Мене русалки чарували,
загадували загадки,
у очі тихо зазирали
і цілували крадькома,
і заплітали коло.
Які мелодії і звуки
я там почув,
яку красу побачив!
І раптом нагла смерть
розвіяла мій сон:

холодна
гостра
куля

впилася в серце,
що тільки для пісень і билось . . .

Скажи мені:

за що,
за що мене убили?

Вітер, вітер,
голодний вітер
тужить у полі,
пісню несе:

Ой, у полі, в полі береза стояла,
а на тій березі зозуля кувала :

„Березо, березо, струнка, білокора,
ой, чого ж ти, сестро, смутна від учора?“

„Пролітала вчора буря наді мною,
листя обірвала, понесла з собою.

Коло мене вчора загони стояли,
гострими шаблями гілля обрубали”.

„Коли ж ти, березо, знов зазеленіш,
листом кучерявим біле тіло вкриєш?“

„Як Дніпро широкий розіллється буйно
і степи затопить, — наслухайте чуйно :

оживе і встане все, що спало досі,
бо вода зцілюща сохлий корінь зросить.

Отоді я, сестро, знов зазеленію,
листом кучерявим біле тіло вкрию”.

Вже пісня близько-близько,
і чути дзенькання заліза,
і голоси,
дівочі й парубочі,
могилу обступили.
— Он там чорніє щось.
— Чорніє? —
То ж тополі.

— Ні, під тополею,
на середульшій,
на Страшній могилі, —
дивись:
іще й ворухиться . . .
А що, як Соломія?
— Та то примарилось тобі —
нікого там немає,
а Соломія . . .
вже не встане.
— Що ви побачили? —
Ходімо на Страшну.

— А хто це? —
Обзивайся!
— Хліба . . .
дайте хліба . . .
— А хто ж ти й відкіля?
— Я вже давно не їв нічого.
— Дівчата,
там у нас zostався
окраєць хліба —
пошукайте
(подають хліб).
— Спасибі вам.
Ніколи не забуду
я дарів цих.
— Не завжди хліб у нас буває:
тепер усі тут голодують.
— Земля не родить,
немов би хто закляв її.
— Нема що їсти —

горе, горе! —
та й люди землю вже гризуть.
— А дехто й...
на дітей полює.
— Скажіть,
чому оцю могилу
Страшною ви звете —
її раніше так не звали.
— Недавно так найменували.
У нашому селі
торік жила ще молодиця
на ймення Соломія.
Дітей було у неї двох.
Коли прийшов голодний рік,
то Соломіїн чоловік
далеко десь подався,
в хлібний край,
щоб звідти привезти
родині борошна з півпуда.
Дружина залишилася сама
і кілька місяців
без хліба пробувала.
Звелась нінащо:
лиш кістки хрустіли,
та очі десь світилися в проваллях.
А діти,
наче цуценята,
за нею бігали та скавучали:
хліба, хліба!
І от одного разу
(не знаю, як це сталось так —
чи жаль їй серце стиснув дуже,
чи, може, тронулась ума)

вона дітей тих поколола
і стала їсти . . .
Народ збентежився,
почувши це.
Ударили у дзвін,
зібрали всю громаду
і привели її на суд,
звелівши сісти на публіку.
Вона була, як жужелиця, чорна
й тремтіла, як осиковий листок.
Недовго там її судили,
але страшну придумали їй кару:
 живу
 у землю закопати.
Почувши присуд цей,
вона рвонулася скажено,
пробилася крізь остовпілий натовп
і миттю опинилася за селом.
Усі погналися за нею,
але догнати було важко:
як вітер,
 мчалася вона,
лахміття поскидавши з себе
і чорну розпустивши косу.
Аж біля цих трьох могил
спіймали навіжену
і вивели на середульшу,
де ми тепер ось сидимо.
Кільцем живим потрійним оточивши,
дали їй заступа у руки
і наказали рить для себе яму.
Вона копала довго,
 бо земля ще не відмерзла,

а коли викопала —
стала.
Тоді її турнули вниз,
у яму.
Скоцюрбившись,
закривши ніс і рот руками,
вона присіла
в одному із кутків.
Посипалася жовта глина
усуміш з мерзлими грудками —
і за годину все було готове.
Надвечір люди розійшлися,
на гробі залишивши варту.
Стратениця із-під землі
до неї говорила,
просила, щоб дали їй пити,
а варта, ніби, відмовляла:
„А ти давала пити дітям,
коли колола їх?“
Отак балакала всю ніч,
і тільки на світанку змовкла.
Страшна подія це була,
і з того часу ми й могилу
Страшною прозиваєм.
— А де ж це ви були,
що так вертаєтеся пізно?
І нащо ви лопати несете?
— На насипу були.
Тут будували залізницю,
та не скінчили . . .
А в нас торік село спалили . . .
Лісів у нас нема ж, —
так ми йдемо на залізницю

викопувати шпали.
— А хто ж село спалив?

— Були такі.
— Руїна,
скрізь руїна . . .

А винен хто?
Хто винен? —

Ми самі:
лежавши на печі,
держави не збудуєш . . .
Та ми побачимо ще кращі дні:
кров пролилася недаремно —
вона розбудить нам
свідомість.
Надійтеся не на чужі,
а на свої,
на власні сили.

Світало.
Золоті човни,
причаливши до берега,
зникали
у сизо-голубім затоні.
Лиш один
незмінно, як маяк, горів
у світлобарвих водах неба —
мов ждав когось.

Скидаючи керею срібнорунну,
поволі прокидався степ
і оживав,
і дихав кожним колоском
і кожною билинкою малою,
сповняючи повітря ранкове

медовим
свіжим
духом.
Світліло небо в високостях,
розмите жайворонним дзвоном.
Я встав
і, кинувши сакви через плече,
пішов обніжком до дороги.
За обрієм,
неначе золота діжа,
вже сходило
і степ широкий осявало
сонце.

1922 — 1927

Кам'янець — Київ

III

3 “СОНЯШНИХ МАРШІВ”

ДРУГЕ НАРОДЖЕННЯ

Я думав, їй самого тіла досить :
блискучих образів із сонця й скла,
і дзвону слів, чудних, незнаних досі,
і ритмів, теплих, як любовна мла.

Важка дрохва, вона аж захлинулась,
на свіжий знявшись вітер. На лету
її стрілецька пронизала куля, —
упала на калиновім мосту.

Тоді пустив саму я душу голу,
безстрасну душу, в сніжний гураган.
Вона шугала, туркала, як голуб,
аж поки не змела її пурга.

Огрівши змерзлу, в тіло я заправив,
як заправляє ювелір алмаз,
і блиск її, як райдуга, яскравий,
горів, мінився в золоті, не гас.

Я перелив у сонний струм артерій
не теплу кров — палючий жар Гаваї,
і, як творець щасливий Галатеї,
я скрикнув радісно: „Вона жива !”

І я заглянув в очі бірюзові:
там інше небо, інший світ — пишайсь.
Криниць віястих мерехтливі зорі —
це ж ти, твій цвіт, твоя нова душа.

1935, Київ

ЗИМОВА КАЗКА

(Ранішній Київ з мого вікна)

Білий іній, чорні нарти,
крижаних майстрів карби . . .
Що це — тундри срібні надра?
Хто в ясний, блискучий натрій
закував твої горби?

Сплять китів камінні стоси,
піна гейзерів рясна
пада в світлий пух торосів, —
тільки чорну, чорну косу
розплітає Арсенал.

Гейзер сизий, гейзер синій —
це з яранг моржевих дим,
що злітає, рветься й гине:
в нерухомості пустині
він рухомий сам-один . . .

Он, зористий, став у вітах.
Парусами стеле, гра,
і віконні самоцвіти
учать райдужно горіти —
чарівний кристалограф.

Раптом звівся, міднолиций,
розім'яв свій крок важкий, —
і вже ходить по світлиці,
озира мої полиці,
перечитує книжки.

Значить, вата — тільки маска,
а полярний красвид
тільки сон, зимова казка.
— На мені холодна каска . . .
— А чого ж, як жар, твій вид?

Значить, там огонь під льодом,
значить, там не засина
пульс артерій, ритму подим,
значить, ходить повним ходом
на Печерську Арсенал.

1935

СИМФОНІЯ

Мідними громами розцвіла естрада,
ніжнотонним током облила каштан
і плеснула дзвінко в зоряне свічадо —
заіскрив скрипками голубий кришталі . . .

Жалять і цілують флейт жагучі оси,
лащяться гобоїв бархатні джмелі . . .
Серце молодече п'є медові роси,
хоче жить, творити на своїй землі . . .

А скрипки шаліють, і гримлять фанфари,
летячи на плеса темного Дніпра, —
та Дніпра немає . . . Може, хтось обмарив.
Чи це струнних звуків чародійна гра.

Море, тьмяне море — тільки мол у крейді
(десь у хмарках місяць кажаном летів) —
і стоять високі кораблі на рейді,
а на реях — зорі, зорі золоті.

1934

Виходь на путь сувору і тверезу,
не зупиняйся, не оглядайсь назад.
Вже роздягнув і дуба, і березу
похмуристий, холодний листопад.

На обрії лягли залізні смуги,
пронизані стовпами димарів.
Там не цвітуть жовтаві рожі туги —
там полум'ям цвітуть і праця й спів.

Ламай традицій віковичну скелю,
обтрушуй прах невольного життя.
Хто випив келех чарівного хмелю,
тому назад немає вороття.

НА ХОРТИЦІ

Тут Січ стояла, тут гули майдани,
димилися козацькі курені,
змагались семеряги і жупани,
лунали горді і сумні пісні.

А нині все це вкрили баклажани,
картопля, свекла, огірки рясні,
і лиш могили, древні дідугани,
нагадують колишні буйні дні.

Та глянь на північ: там крицеві заводи
черкаються об небо. Мов титан,
потужний мур розсік дніпровські води.

А на горі здіймаються заводи.
То степу дух новий, то Дніпрельстан,
грізний владар могутньої природи.

1930 р.

МІСТО МАЙБУТНЬОГО

Півкола, прямокутники, квадрати;
будинки із бетону, криці й скла;
скрізь радіомузика, автомати,
і над усім — звитяжний знак числа.

Кругом сади. На їхні пишні шати
спадас водограїв срібна мла,
а з неба, де горять ясні блавати,
спливає золотиста мушмала.

Тут мешкає одна сім'я-груда,
де слів — в'язниця, люпанар і кат
не знають і де кожен труд — відрада.

Кинджала не кривавить помста й зрада:
братерство тут — найвищий маєстат,
а можний розум — всеєдина влада.

5. IX — 14. XI, 1930, Сочі

ДОНБАС

Весь закутий в чорний дим
(тільки й видно піраміди глею),
оповитий пилом вугляним,
ти гориш в землі і над землею.

Над тобою заграви горять,
коли сиплять кокс у паці домен,
і, немов титанова печать,
позначає червінь кожен комин.

Крізь валець повзе огнений змії,
і киплять, киплять уключ мартени,
іскри з цебер, мов зірчастий рій,
розлітаються під спів сирени.

Ти — добра підземного владар,
що над ним тяжать віків замети.
В твоїх надрах ристься шахтар,
ходить кліть, снуються вагонети.

Бийся, не спиняйся ні на мить,
о, крицеве серце індустрії!
Хай ліхтар в копальнях мерехтить,
хай цвітуть залізнокрилі мрії...

27. VIII. 1930. Сочі

ЕСПАНСЬКА БАЛЯДА

У пастку загнаний, рокований на смерть,
відвагою, огнем налився він ущерть.

Та що ж? Не з катом він, а з вітром воював,
мов лицар той чудний, що завжди ловить гав.

Червоний мотлох скрізь, і блазнів гурт кругом
і шкапа в пов'язі з розпоротим нутром.

Гарочі тнуть, як гедз, скипас жар мулет,
і п'яний сміх гітар, і ляскіт кастаньет.

Намисто з бандериль пече, як сто голок,
і кров з набряклих жил стікає на пісок.

На цю арену він прийшов несаможіть,
та змушений на ній нерівний бій сточить.

В розбитім люстрі днів — шумкий Гвадальквівір,
і Андалузський степ, і сніг Невадських гір,

осінній шовк отав, і рідна череда, —
хто відірвав його від мирного труда? . . .

Віват, Еспаніє! Еспадова рука
сьогодні враз проткне сердитого бика.

Вже роги заревли — останній смертний бій —
і люті вороги злились у грі страшній.

„Оле, тореро!” — гук лунає відусіль,
рясніє дощ песет, сомбреро і мантиль.

Кривавий вуха шмат вже бачить матадор
і чує оплески і слави, слави хор.

Один удар меткий, блискучий шпаги мах, —
і раптом очі всім пройняв камінний жах.

Не влучив в серце пан, непевний був удар —
і в серці вибухнув нестриманий пожеар.

Ущухнув шалу грім, розбився звук сурми —
тореадора бик на роги настромив.

І Захід сполотнів, і на блідий азбест
зеленим рам'ям ліг Святого Братства хрест.

А Схід, де не збував пекельний зойк і плач,
підняв кориди стяг — залитий кров'ю плац.

Жовтень 1934 р.

ТОМАС МОР

Він кров'ю скропив золоту казку
про дивний острів щасливих людей —
як плахи його, як сокири брязку,
її не забудуть ніколи, ніде.

Король був жорстокий: четвертувати
заклявся, і вирвати серце, й спалить, —
але змилосердивсь, і кат горбатий
лиш голову стяв, непокірну колись.

А казка жила й жила — безсмертна —
окривши слави крилом ешафот,
заходила й сходила, але не меркла,
зоряла, як синя зоря, з висот.

Шукали Утопії кондотьери,
відважні безумці, і юні й старі,
і конкістадори, й розбійники прерій,
пірати усіх океанів, морів.

Бо чули, що там лиш ославлені носять
шнурки золоті, самоцвіти, персні —
і їхали з Індії, з Куби, з Самоса,
і марили скарбом увіч, як у сні.

Шукали їй гуманісти великі,
палкі дон Кіхоти усіх земель,
художники, будівничі, музики,
творці незрівнянних канцон і газель . . .

І всі в чарівну вп'ялися книжку,
та дива їй не знайшли ніде,
і скаржились мрійники, плачучи нишком,
що їх красномовний звів Гітлодей.

Минали віки, то гримучі, як постріл,
то тихі, безбарвні, повзучі, як дим, —
і раптом чудесний, омарений острів,
як сонце, з морських виринає глибин.

І знову мандрівники їдуть здалека,
і, дивлячись, власним не вірять очам:
одні з них сміються — на серці їм легко —
а других бере невимовний одчай . . .

20. VII. 1935

КОНСТАНЦА

Я повертався з Загреба додому
через муштровий Београд. В душі
ще не розвіявся “razgovor ugodni”
з Андрієм Качічем, і холодка
хорватських старовинних книгосховищ
липневий вітер з мене ще не здув, —
а я вже мріяв про широкий, тихий,
оспіваний у золотих піснях,
що їх колись учила моя мати,
як літне небо, голубий Дунай
і про Руцук, де, вірилось мені,
я віднайду Наталю чорнооку,
мою найпершу, весняну любов . . .
І от, як нитка, перервалась мрія:
війна хижацька, дика і безглузда
(болгари й серби стялись не на жарт,
не поділивши між собою шкури
невбитого турецького ведмедя)
розладнала мандрівницький мій плян,
і я, допливши тільки до Оршови,
поїхав поїздом на Букарешт
і був на другий день уже в Констанці.
О, скільки тут нудьги гіркої
зазнав я в ній, чекаючи із тиждень
якогось пароплава на Одесу.
Мені здавалось, що чекав я вічність.

Бувало, все на березі сиджу,
вдивляюся в блакитну далечінь
і, тільки но помічу чорну цятку
на обрії, то вже не відірву
очей від неї, поки не побачу,
чий прапор майорить на цім судні.
Та марні сподівання ці були:
і жадне не пливло з них до Росії.

Не вмючи закинуть „роминеште”,
я майже завжди був насамоті
і не шукав собі в людей розради.
Та й люди там хапкі були: один
за лею тільки згоджувався сказати,
де міститься агентство пароплавне.
А лей уже не гурт було, і я
сяк-так перемагався лиш на каві,
густій та чорній, чорній, як смола,
бо це в Констанці — найдешевша страва:
маленька чашка з склянкою води
холодної коштує „ченчі бані”.

Коли мене перемагала туга,
я до Назона йшов. Смутний, самотний,
стоїть серед майдану, мов живий,
вигнанець римський. Голова схилилась.
В одній руці — таблички, в другій — стильос.
Здається, й губи кам'яні шепочуть,
повторюючи елегійний вірш
із томських „Тристій”. Може, це послання
до Августа; а, може, тільки слова,
що скульптор вирізьбив на п'єдесталі?
Я їх скандую без кінця й без краю,
щоби знайти цілюще джерело
в цих дистихах, або змогтись самому

на власну пісню подолать нудьгу, —
але вона, як давній сум Назона,
лишається міцна і необорна.
Я в іншій місці поборов її.

Одного разу стрів я земляка.
Це був потьомкінець, що вісім років
прожив в Констанці, але не забув
огненних днів у Тендерівській бухті,
що рожами червоними вплелись
у юний бунтівничий п'ятий рік.
В малесенькій хатинці у скопців,
забитих, темних пасинків Росії,
з якої вигнав їх царський батіг,
знайшов собі й родині він притулок.
У цій хатинці він оповідав
про перший панцерник революційний,
що сміливо навів грізні гармати
на ладанну самодержавну Русь.
З гнітючим болем він розповідав,
як їх, потомлених, голодних, спраглих,
зустріли в Теодосії вогнем
за те, що вугілля хотіли взяти,
і як він сам поранений там був.
У нього сльози накіпили в очах,
коли останні пригадав хвилини
з життя на бойовому кораблі:
„Ніде не спромоглися ми дістати
ні вугілля, ні хліба, ні води,
і ухвалили висісти в Констанці,
аби не піддаватись ворогам.
Зняли ми з щогли бойовий свій прапор,
і всі підходили і цілували,
прощаючись із ним, як з рідним братом,

а потім поховали його в морі,
щоб не потрапив він до рук нечистих,
щоб не глумились з нього вороги.
Лиш Чорне море бачило ті сльози,
що капали із тисячі очей,
коли за борт ми кидали наш прапор.
А він то потопав, то виринав
і довго ще шарів між бурунами,
мов закликав не кидать боротьби . . .
І от ми опинилися в Констанці.
Хто тут лишився, хто поїхав далі,
але назад не повернувся ніхто,
хоч як нам розривала серце туга,
хоч як кортіла нам усім домівка.
І я туди ніколи не верну,
в жорстокий край безглуздої сваволі,
і не проситиму я зроду-звіку
помилування в лютого царя”.

В душі зміївся вогниками гнів,
коли я слухав це оповідання,
а десь насподі жевріла, світила
глибока радість за цього борця,
що був такий твердий і непохитний.
Те саме проступало на обличчі
в рябого безбородого скопця,
що голосом тонким, як у дитини,
перекидав жарини недотлілих слів,
в худой та безгрудої скопчихи,
похожої на вдягнений кістяк,
і в зовсім молодого ще єврея,
здається годинникаря з фаху,
що їхав із Стамбула до Росії,
і дуже похваляв турецький люд

за його лагідну та щиру вдачу.
Була там і потьомкінцева мати,
старенька жінка в простій чугаїні,
що десь з далекої тайги
приїхала до свого сина в гості.
Як соняшник зорить на світле сонце,
поки не згасне світлоокий день, —
так і вона не зводила очей
з обличчя любого. І кожна хмарка,
що набігала на його чолі,
щоразу відбивалася в цих очах
і розпливалася в їх тихім сяйві.

Я потім бачив, як вона процалась
з онуками, невісткою і сином
востаннє на констанцькому вокзалі.
Мов твердосерда мати Юговенків,
не проронила й жадної сльози,
хоч добре знала, що вже більш ніколи,
ніколи не побачить цих людей,
таких близьких їй, рідних, дорогих.
Ласкавим словом потішала сина,
і гладила голівки дітлахам,
і кожному гостинчика дала —
по „фаночці” — щоб згадували бабцю.
Не дочекавшись рейсу на Одесу,
я рушив з нею „треном” до Галацу,
спостерігав її і дивувався,
як ця селянка, проста і убога,
змоглася на такий великий подвиг —
лишити десь своє гніздо в тайзі
і, перейшовши тисячі митарств,
натерпівшись біди в тяжкій дорозі,
приїхать до незваної країни

і тут, на чужині, без язика,
шукати свого вигнаного сина.
Лише любов, велика і безмежна,
що повнить серце нашим матерям,
подвигнула її на цю мандрівку.

Дорогою військовій ешелони
тягнулися, як журавлі, на південь,
бундючні офіцерики кричали:
„А Софья!“ і пили кружка „ракію”.
В Галаці ми переплили Дунай,
і перше, що мені там в око впало,
на басарабським березі, у Рені —
жандарми. Двоє з них мої валізки
старанно перерили й довго-довго
дивилися на “Regno degli slovi”
Мавра Орбіні. Це була „вітчизна”,
країна рабства й дикої сваволі,
яку ненавидів так палко й щиро,
усім єством, потьомкінський матрос.

30. VIII. 1935

КАЛЕВАЛА

Народження і одруження Ільмарінена

I

Бувши дівочою, Ірінья
яйця курки в рот не брала,
молока із-під корови,
що за бугаєм зривалась,
ані житняків із поля,
зораного жеребцями,
а живилась лиш ікрою,
їла рибу білобоку.
Темна ніч — то й не ходила,
аж допізна спала взимку,
у душній не милась лазні
і ваги не підіймала.
Ось тому то в лоні чистім
діві юної Ірінї
плід зароджувавсь важучий —
три на світ з'явилися сини.
Перший був з них Вейнемейнен,
володар країв туманних
і співців усіх наслідник,
що в малому не кохався.
Третій син — вояк хоробрий,
дужий, смілий Євнагайнен.

Середущий лиш родився,
як всі люди, безіменний.
Став просити він Ірінью,
уклякнувши перед нею:
„Дай ім'я мені, матусю,
дай безчасному прозвання,
дай ім'я ти — Ільмарінен,
і звання коваль умілий —
я скую блакитне небо,
зорі засвічу в тумані”.

II

Сильний виріс Ільмарінен —
і залізо й сталь гартує.
За братів він кращий з виду
і на розум він бистріший.
От посватав Катерину,
дівчину, яка гуляє
між зірок, що ніч зоріють,
межи хмар, що в небі плинуть.
Згоджується наречена —
кращого й не знайдеш мужа.
А стара, сердита мати
у злоби маха руками
й каже: „Гей, ковалю славний,
лиш тоді ти візьмеш доньку,
як здолаєш аж три кола
понад хмарами пробігти”.

III

Оббігає Ільмарінен
перше коло, легко й друге
пробігає, та на третім

поковзнувся на горбочку
і попав у рот гадючий,
в чорне черево потрапив.
Озирнувся навколо з сумом
у гіркій своїй неволі.
Каже твар: „Ковалю, дарма
з любкою не попрощався:
довго ти отут пробудеш
в цій частині неба крайній!”
Та веселий Ільмарінен
пальці обернув на кліщі,
а міцний кулак на молот,
а коліно — на ковадло.
Мовить він: „Тварино земна,
не піддається Ільмарінен,
смілий муж, коваль умілий,
кволій мудрості гадючий!”
І три пилки він гартує,
троє ребер їй пиляє
і женеться знову небом
до оселі Катерини.
Здивувалась її мати,
як убив він злу гадюку
й обійшов поля великі,
та й такі слова говорить:
„Жаль віддати Катерину,
лісове моє пташатко,
та коли таке вже сталося,
я розв'язую їй крила”.

IV

От коня після весілля
запрягли й додому ідуть

Катерина й Ільмарінен,
їдуть морем, льодом синім.
Враз ламається голобля
над холодною водою,
над бездонним синім виром —
гей, побралися на горе!
Та веселий Ільмарінен
заспівав, і вмить з'явився
на холоднім морі острів,
ще й береза тонконога.
Він перемінив голоблю,
умістився знову в саях
і простує знов на зорі,
їде далі на морозі.
Багатирський сон склепляє
новоженцеві повіки,
і він каже: „Дві години
я посплю — збуди на третю!”
П'ять годин минає довгих,
снігова бушує буря,
вітер віс супротивний.
Муж прокинувся. Та рукою
задубілою не може
ворухнути. Ноги також
відморозив по коліна.
І вдається він до жінки
і з докором промовляє
про страшне те віроломство
і про зраду про гадючу:
„Будь ти чайкою віднині,
що над морем скорбно плаче,
білим птахом тонкошиїм,
що його кленуть рибалки!”

Тут і пісню ми кінчасм,
пісню радості і горя,
що її діди складали
нашій молоді на втіху.

10. IV. 1935, Київ.

ІЛЬМАРІНЕН І СМЕРТЬ

(Руна нового запису)

Той коваль, що звід небесний
міцно викував з заліза,
Ільмарінен, розгнівився:
смерть людей без ліку морить.

Розгнівився Ільмарінен,
смерть замкнув в залізну скриню
і поклав її на хвилю
серед моря-океану.

Щільно він пристукнув віко,
щоб з людей хто не довідавсь,
щоб ніхто не міг дізнатись,
де заперто смерть негідну.

Триста літ уже минуло,
як лежить на морі скриня,
і ніхто не умирає.
Триста літ живуть на світі.

Смерть пропала. І про неї
всіх розпитували люди.
І у місяця спитали:
„Де сховали бідолашну?“

Мовив людям світлий місяць:
„Де сховали, я не знаю.
Ви спитайтеся у сонця —
сонце праведне вам скаже.

І спитались люди в сонця,
і сказало сонце людям:
„Смерть лежить в залізній скрині
серед моря-океану”.

Так знайшли залізну скриню
серед моря-океану,
із води її дістали,
привезли на берег моря.

Грізно смерть тут закричала:
„Відкривайте швидше віко!”
Лиш один смільчак знайшовся:
„Не з’їся — так я відкрию!”

Тільки він підвів те віко,
зразу смерть його й схопила,
а з ним триста чоловіків
і жінок три сотні з’їла.

10. IV. 1935, Київ

IV

ΠΟΕΣΙΪ
(1926 - 1934)

І кожен день кудись в трамваї,
і кожен день не те, що треба, —
а десь і Ганг, і Гімалаї,
і спокій голубого неба.

Та неминучого не зрушиш,
і вкоleshся, рвучи троянди:
не в нас цвітуть великі душі,
не наш борець Магатма Ганді!

ПОЕТОВІ

Павлові Тичині

Люблю твою пісню нову,
її могутній язик,
радію кожному слову,
що входить у твій словник.

В голубих садах мистецтва
розцвітає вона, як мак:
в ній горить не миру, не жрецтва,
а буяння і гніву знак.

І обняти в ній кожного радий,
будь то турок, вірмен чи лях,
ти Україні, майбутній Гелладі,
простилаєш всесвітній шлях.

1926

Над озером рідкий туман
мололи невидимі жорна,
і граб крізь сірий параван
темнів, мов шибениця чорна.

На ньому колихались трупи . . .
чи, може, то здавалось так,
бо й горбики були — як струпи,
а небо — як гнилий чардак.

Нудьга морочна і стара,
немов історія України,
смоктала серце . . . То — мара,
то — демон сивої руїни.

ПЕРЕД ГРОЗОЮ

Перший проїхав фургон, —
загуркотали колеса
на позахмарнім мосту . . .
загуркотали — і стихло.

Сонце сховатися встигло
за рядовину пухнату, густу.
Раптом розквітнули плеса —
огняні й сині, як льон.

З неба летять стрімголов
золотохвості гадюки —
мовкне, мов мертва, земля.
Вітер розкрилоє крила —

чоло тополя схилила.
Темрява вкрила поля.
Зняті над жертвою руки —
зараз поллється кров!

ЧЕРКАСИ

Присвячую
черкаським друзям.

Дніпром, сосновим бором і смолою
повіяло од споминів моїх.
Як солодко вечірньою добою,
коли ще моря гомін не затих,
чекати ритмів іншого прибою!
Я сам їх зустріваю. Лиш горіх
та гори, та пожовклі кримські трави.

Октави родяться . . . Д'недавній сум
пливе з очей моїх за сині гори
і лине до Дніпра, де срібний шум
кипить під веслами, коли простори
п'яніють од весни, од ярих дум
і каламутять виднокруг прозорий!
Нехай минуций утривас час —
ніколи не забуду я Черкас.

І дому на горі я не забуду,
де вчився, де гімназія була . . .
Даруйте, дехто може не без нуду
пригадує собі журнал „Кола”,
інспектора, латинника-маруду, —
а я сміюсь, не пам'ятаю зла :

далеко одійшли од нас мундури,
і карцер, і гімназіяльні мури.

Та я тоді до них не скоро звик,
як, сівши на дубовій шкільній лаві,
уперше став ламати свій язик
на кшталт московський, і слова ласкаві
міняти на чужі: немов індик,
повторював я чудернацькі вправи.
Дарма! — наука в голову не йшла:
я серцем линув тільки до села.

Мені ввижались лани, діброви,
завода, кучерява і лунка; —
я чув леління рідної розмови
і тихий шепіт верб коло ставка...
А хитрий ментор вирушав на „лови”, —
і раптом кремезна його рука
мене виводила із царства мрії —
в „кутку” зникали всі мої надії.

З „кутка” я оглядав товаришів.
Зайдиголови бралися на штуки:
одні з кишень пускали горобців,
а другі, миттю натягнувши луки,
стріляли в них. Щоб заглушити гнів
„Іхтіозаврів”, брав між закаблуки
пружини кашкетові „камчадал”
і бринькав, і іржав, як Буцефал.

Тоді ішов директор на підмогу.
Вся кляса становилася у фронт,
коли з’являвся він біля порогу.

Суворий звіздоносець брав „на понт”,
та всі мовчали, й певну перемогу
ми здобули б, якби не Горизонт:
підлиза, боягуз, душа лакейська.

.

„Мисливцям” вовчий видали білет,
„музикам” же по три за поведінку
поставили, і походив кастет
по зраднику, як пізно з скетинг-ринку
вертався додому (стрівшись tête à tête,
він довго пам’ятав оцю нагінку), —
а потім все пішло, як і раніш,
і вічно з „олівцем” дражнився „книш”.

Урок скінчився. Дзигарі із зали
пробили три — пора додому йти.
І всі ми йшли голодні, як шакали,
бешкетник на стовпах писав хрести,
гульвіси ж у кондиторській питали,
чи продаються ярма й хомути,
і в електричні дзвоники дзвонили,
тікаючи відтіль, що було сили.

1928

Померкло сльиво позолот
на древніх банях Ярослава
і сонце — як затертий злот,
і слава — як гірка неслава.

Забуто свято перемоги,
усякла печенізька кров, —
зосталися сліди убогі:
руїни Брами та церков.

Стою над порохом віків
і думаю: пройшло могутнє . . .
І раптом череда гудків
неждане розрива майбутнє.

3. II. 1929, Київ

М. Драй-Хмара влітку 1927 р. Київ.

По кліті кованій, з залізними дверима,
зневажений, але величніший, ніж бард,
в незриме дивлячись тужливими очима,
усе з кутка в куток ступає леопард.

Повільний, гордий хід — мов огниками блима,
плямиста шерсть. Кругом розмови, сміх, газард,
а в'язень в джунглях спить, де пуца несходима,
де гнуться лотоси і квітне пишний нард.

Поете, це — твоя така химерна доля:
пручатись, борсатись у путах сусти
і марити про рай, як Піко Мірандоля.

До синіх берегів, мов золота гондоля,
пливе замріяна твоя журба . . . а ти . . .
а ти волочиш тут кайдани Атта Троля.

1. VI. 1929, Київ

Спустившись на саме дно копальні,
шахтар в печі, немов підземний гном,
рубає вугіль чи руду кайлом,
прорізує фершляги, штреки дальні.

Не в сон химерний, не в тіла астральні, —
в огонь, в доменний, золотий Гольфштром
камінний перетворюється лом —
залізу й криці гімни тріюмфальні.

Поете, поринай у вир буття,
у будні, в хащі днів, у твань життя
і ти здобудеш дивні самороди.

Шліфуй, обточуй райдужний опал,
вкладай всю душу в дорогі клейноди —
для людства — це найвищий ідеал.

24. IX. 1930, Сочі

VICTORIA REGIA

Три ночі ти, красуне величава,
цвітеш, розклавши на воді листи,
великі і округлі, мов щити,
а серед них хрещатий Лебідь плава.

Як гірський сніг, спочатку ти білява,
а потім у zenіті ліпоти,
немов флямінго, рожевієш ти,
нарешті, огневієш, мов заграва.

Це — дивна путь моїх метаморфоз
серед метелиць, хуртовин і гроз,
ясна, чудесна, райдужна тріяда.

Мій перший квіт — то лілієвий дзвін,
у другому — трояндних мрій принада,
в останнім — пристрасти яркий рубін.

22. IX. 1930, Сочі

НА МОГИЛІ РУДАНСЬКОГО

Майфетові й Зерову

Мов на Голготу, йшли ми на могилу,
закинута в далекій стороні.
Важке було зішестя й розшуки трудні
серед бескеття, ялівцю і пилу.

Нарешті, бачимо: плиту похилу,
розколотий надгробок в гущині,
слова напівзатерті, неясні
і написів пустих силенну-силу.

Занедбаний, осиротілий прах!
У чужині, на диких цвинтарях
оселю має наш бездомний геній.

Праобраз його днів — Лаокоон,
а й смерть його в борні непримиренній
не завітчає лавром пантеон.

29-30. VIII. 1930, Сочі

ГРАНОВСЬКОМУ

(Сонет)

Прекрасніший за „Весну” Боттічеллі
зів’яв ще на зорі твій юний цвіт:
холодний, сірий, лицемірний світ
для тебе був страшніший від пустелі.

Самотних мук порвалися орелі . . .
Свій передсмертний кинувши привіт,
ти зупинив орлиний гордий літ
і в море скочив з Бронзової скелі.

Усе поглинула довічна тьма.
У жадній монографії нема
про тебе навіть споминки дрібної.

Коли над морем стане Скорпіон,
а з темряви подмуть сумні гобої,
я згадую тебе, як скорбний сон.

7. IX. 1930, Сочі

КАМ'ЯНЕЦЬ

Немов химера кам'яна, в погорді
ти знявся вище від потужних скель,
вигадливий і гожий, як рондель,
чудний, як карб на оттоманській чорді.

Довкола Смотрич, наче кінь на корді,
а в центрі мінарет, мов журавель,
що нерухомо став серед осель,
замріявшись у голубому фйорді.

Яка застиглість і суворість форм!
Яка довершеність пропорцій, норм!
Поема, вирізьблена із граніту.

Але заглянь у темні очі веж:
там жах середньовіччя, тьми і гніту
і кров, і гвалт, і заграви пожеж.

30-31. VIII. 1930, Сочі

КИЇВ

(Сонет)

Ти — перло в Володимировім гроні,
заправлене в смарагд, де кожна грань,
мов Маргарита в сіверній Короні,
горить красою дивних осявань.

Полинь угору в радісному дзвоні,
трусни шапками бароккових бань,
прокинсь, дивись, як пруть червоні коні,
скакаючи через твою басань.

Потліли горностаєві кереї,
і шабля, і бунчук, і булава.
А ти . . . ти непорушний, як вереї.

Схилився над пергаменом мінеї, —
ти не жива: ти — всічена глава
на золотій тарелі Саломеї.

4. IX. 1930, Сочі

ПОДІЛ

(Сонет)

Спустилося Трикутника сузір'я
на води дніпрові, на тьмянний брук,
на синю сутінь оболонських лук, —
і зацікавило з подиву узгір'я.

На плесі падає ще вітрильне пір'я;
луна перекривляє гомний звук;
а міст в намисті з огняних опук
горить, як світла мрія надвечір'я.

Зачудувався Володимир-князь,
уздрівши з кручі променисту в'язь:
„Які чудесні, огняні простори!

А я . . . Пощо мені ця височінь?
Померк мій хрест і потемніли гори . . .”
І, знявшись, він пішов у далечінь.

28. VIII — 8. X. 1930, Сочі

ЧУДО

(Сонет)

Задушливе повітря, камінь, мури
(все це позаду, мов кошмарний сон) ...
Крислатих кленів юний батальйон
вгорі вже стеле світлі шевелюри.

Дуби біжать з гори, мов буйні тури ...
Обабіч сосни — цілий храм колон
(а в небі тільки смужка — синій льон, —
і ледве мріють золоті бордюри).

І враз прорвалось смоляне шатро:
який розгін! Блищить, як змії, Дніпро,
на обрії — казкове Межигір'я ...

Під ним димує сиза оболонь ...
А над мостом піднялося сузір'я, —
зайнявся Поділ. Огонь, огонь, огонь ...

6. IX. 1930, Сочі

ЧЕРНІГІВ

(Сонет)

Чернігове, за смілого Мстислава
на Сівері ти голосно гримів,
змагаючись із містом Ярослава, —
та гомін той заглух у млі віків.

Коли ж Руїна надійшла кривава,
і Київ у борні, як вир, кипів,
ховався в затишку монастирів
ти, господарячи, — яка неслава!

А нині ти над тихою Десною
зорієш золотом князівських бань,
укрившись ярою садовою.

Тепер уже не станеш ти до бою,
не потечеш до литвина на брань:
тяжить Могила Чорна над тобою?

2. IX. — 9. X. 1930, Сочі

КОШМАР

Вже рідше цокотять мотори й коні,
вщухає гомін, шум міський — і я
поволі засипаю на бальконі.

Але насупроти, мов манія,
мигає мур увесь у світлих плямах,
і тінь на ньому в'ється, як змія.

Він безперестану вочу. Це замах
на мій чутливий і тривожний сон.
Я — ніби в'язень в електричних рямах.

Строкатий мур тремтить, як махаон . . .
Важкі, солодкі пахоці ямину
до мене лащатся з усіх сторон.

Вони струмують тихо, безупину,
і я, гойдаючись на них, мов труп
набальзамований, у безвість рину.

Глухі удари чути — гуп і гуп —
неначе слухавш десь під водою
далекий стугон велетенських ступ.

Усім еством я прагну супокою —
не думаю, не мрію, не дышу —
хоч день минулий дражнить боротьбою.

Та надаремно я втекти спішу
від болю, від образ, від гніву й злоби —
вони мене вигонять на сошу.

Іду . . . так холодно . . . Хрустять суглоби
в ногах, — не попадає зуб на зуб —
зловіщі передвісники хвороби.

Довжезний темний шлях. Змокрілий чуб
показує, що він пішов угору.
Так, так — він в'ється круг горба, мов шруб.

Ніде ані душі. Лиш шепіт бору
порушує північний супокій.
Знеслившись, я падаю від змору.

Але крізь сіть напівзакритих вій
вбачаю, як до мене щось потворне,
страшне повзе у темряві нічній.

Я чую, як воно під себе горне
і хмиз, і трук, і всякий вітролом,
і лізе впрост, як щось непереборне.

Мене обняв смертельний жах. Кругом
усе принишло — ліс, чагар і трави, —
схилившись перед чорним повзуном.

Так звагом наближаються удави . . .
Я скам'янів від дива і страху,
як скам'янили сосон щільні лави.

Дивлюся в ніч, похмуру і глуху —
і бачу тільки балухи блискучі
та волохату ворущку доху.

Під нею м'язи рухаються гнучі,
що посувають цей крицевий блиск
униз, до самого підніжжя кручі.

Тут я лежу. Вже близько василиск,
почварна гадина, бридка й погана.
Ось-ось розітнеться гадючий писк.

Але це чари чи якась омана,
що непорушно я лежу отут,
хоча до мене смерть іде неждана?

І раптом лапи, мов тугий хомут,
здушивши, обхопили мою шию —
на мене навалився потужний лут.

Прокинувшись від болю, я аж вию,
здригаюся під черевом слизьким,
пручаюся, нігтями дорого рию.

Над нами пил густий встає, мов дим.
Я не даюся, напружую всі сили,
змагаючись із дивоглядом цим.

От-от полопаються в мене жили
і мозок вискочить із голови,
поки я скину тяж цієї брили.

Та в звіра кров дзюрчить із-під брови,
стікаючи мені на скроню й чоло,
і очі лупають, як у сови.

Сопіння, стогін, виляски навколо.
Вже потвар сморід з рота вирига
і набік хилить товстом'ясе воло.

Я бачу, що моя прийшла черга,
і пальцями впинаюся в горлянку —
хребет зігнувся у звіра, мов дуга —

я дужче роздираю чорну ранку.
Вже кров аж цебенить йому з ушей,
а я душу, щоб знищити доостанку . . .

Нарешті, збляк крицевий блиск очей,
з грудей звалилася важка потвора,
тільки на пальцях в мене юшка, наче глей.

Я звів очима. Галява простора.
За лісом, наче скибка кавуна,
ущербний місяць. Мла напівпрозора.

Ступити хочу . . . Раптом глибина
мене хвата. Я падаю, зомлілий,
на труп скривавленого душмана.

І з трупом я лечу кудись безсилий.
Навколо безпросвітна тьма лежить,
і душить сморід, задхлий і прогнилий.

Перехопило дух. Жахлива мить!
Я мчуся у безодню, у геснну,
де небуття, де темний хаос спить.

Я бачу темряву страшенну,
і серед тиші чорної небес
пишучу руку великоогненну
і троє слів: мене, текел, фарес.

Примітка автора: „Закінчити хворобою?”

8-20. IX. 1930, Сочі

МАЛЕНЬКІЙ ОКСАНІ

Коли на груди ляже камінь
і дихать не дає мені;
коли не приспаний роками
розбудить жаль думки страшні;

коли отрутою гіркою
налита вщерть душа моя,
і плакати нишком самотою
уже не всилі я, —

тоді головку злотокоосу
я до грудей своїх тулю,
дитячий лепет п'ю, як росу,
і оживаю, і люблю.

І знову віра воскресає
у серці стомленим моїм,
а сльози . . . Їх уже немає,
і жаль розвіявся, як дим.

ЛИСТ ДО ОКСАНИ

Привіт тобі, моє ластовенятко,
що, з рідного полинувши гнізда,
десь пурхаш над голубим Дністром,
над рипами, куди во врем'я оно
водив і я тебе, мою маленьку,
щоб глянути з високих берегів
на пагорки й на доли басарабські,
укриті скрізь лісами кукурудзи
та прегустим зеленим виноградом!
Привіт твоїм сестричкам дорогим,
що міряють босенькими ногами
вузькі стежки від хати до альтанки,
де, певно, всі ви граєтеся разом,
до мурів тих, що захищають сад
від буйних вод, які біжать в долину
з глибоких рип після рясної зливи,
і до Дністра, де ви щоднини двічі
полощетесь, немов ті каченята,
забувшись геть про менторський наказ
супутниці свої тьоті Лелі!
Привіт твоїй бабуні дорогій,
що любить нас і світить нам, як сонце.
(Люби ж і ти її, моя хороша,
і ласкою, дитячим, ніжним словом
плати за все те щире, добре, тепле,
що вплива із золотого серця

бабусеньки). І дорогому діді,
що повіда вам про „життя й науку”,
що молодий ще має в грудях запал,
не дивлячись на свій похилий вік,
і в піжмурки, десь певно, з вами грає, —
й йому привіт! А тітонькам твоїм,
що схожі геть одна до однієї,
немов би дві краплиночки води,
легенько хай згадається! . . . (Легенько
згадається . . . Так мій дідусь, небіжчик,
бувало, все казав, як чарку пив
на покуті у день якийсь святковий).
І всім, і всім — привіт, поздоровлення!
Тобі ж, моє ластовенятко любе,
ще й поцілуй у личко рожевеньке,
присмагле, мов смачний їржівський зарзал . . .
Так, пишуть нам, що ти засмагла, доню,
що виросло у тебе на головці
волоссячко, яскраве, золотисте,
і що ти вся немов у сляві ходиш.
Ми дякуєм за те, що пишеш часто.
Як радісно уп’яте і вдесяте
читать твої листи, де ти виводиш
свої . . . ні, ні, не кривульки — легеньке
мереживо струнких дитячих літер,
із-за яких несміло визирає
і почуття, і перша думка — те,
що зветься в нас душа . . . О, щебетушко,
як мило ти розповідаєш нам
про трусика, що пасся у горошку
і що його за хвостика з-під муру,
куди втекти він, зляканий, хотів,
ти витягла; про молоду троянду,

що вкрилася пахучими квітками;
про те, як ти наїлася вишень
та жовтої малини й як тобі
це запивать прийшлося „іноземцем”;
про чорного Розбоя, що вже став
великий пес; про те, що дідя має
покликати „найстройчика”, щоб він
полагодив скрипуче піаніно;
про Валіка, що дуже часто б’ється;
про котеня, яке ти любиш „сильно”
et cetera, et cetera . . . Несила
переказать усі переживання,
пов’язані з чудесними листами,
що пише їх маленька, ніжна ручка.
Оксаночко, ну, як же твій щоденник,
в якому ти повинна відбивати
усе життя їржівської сімейки,
як віршики, обіцяні у травні?
Ще не дзвенять? Надхнення десь немає?
Чом не співа душа про сонце, квіти
і про Дністер, що води каламутні
аж з-під Карпат несе? Який він бистрий,
запінений — неначе кінь у милі! —
Ну, а чому б не написать тобі
про виноград, що спіє на городі,
до сонечка простягуючи грона,
мов пальчики дитячі на молитві?
Про ваш садок, як яблука і груші
вже налились солодким винним соком?
Про вулики, де бджілки золоті
бринять, гудуть, пахучий мед на лапках
приносючи з гречок молочнобілих?
Багато тем — аби була охота

писати! Це — найголовніша річ.
Ну, а як є таке святе бажання,
ти обмилуй одну цікаву тему
і в образах собі це уяви,
щоби вона, немов жива, постала
перед твоїм зірким духовним оком.
І коли ти живе це все уздриш,
міркуй, яким добірним, влучним словом
віддати мисль чи образ, бо слова —
мов камінці ті різнокольорові,
що їх колись любила ти збирать
на берегах Гурзуфа, Ялти й Сочі:
те гостре, те безбарвне, як вода,
те лащитья, мов гожий панський цуцик,
те жалитья, як кропива,
те запашне, неначе кримський персик,
а те смердить, як розбовток в яєшні.
Ну, годі вже мені пащекувати:
наговорив гречаної я вовни
аж три мішки . . . Пора вже й совість знати.
Прощай, моє ластовенятко любе!
Відповідай, не барячись. Прощай!

5-31. VII. 1934, Київ

Від болю сонце скорчилось і в'яне,
пірнувши в буйну кров гарячих ран,
і в кожному серці вістря ятагана,
і кожне горло стягує аркан.

Гамуймо сіль, що обпікає щоки,
ковтаймо спазми сполотнілих губ,
поки в туманах висє звір і поки
гадючий свист повзе на свіжий зруб!

Дереворуби, ми столітні хаці
прорубуєм і морок рвем уцент —
нехай з фалянгї вибува найкращий —
її ще дужче зміцнює цемент!

XII. 1934, Київ

... І знов обвугленими сірниками
на сірих мурах сірі дні значу,
і без кінця топчу тюремний камінь,
і туги напиваюсь досхочу.

Напившись, запрягаю коні в шори
і доганяю молоді літа,
лечу в далекі голубі простори,
де розцвітала юність золота.

— Вернітєся, благаю, хоч у гості!
— Не вернемось! — гукнули з даліни.
Я на калиновім заплакав мості
і знов побачив мури ці сумні,

і клаптик неба, розп'ятий на ґратах,
і нездріманне око у „вовчку”...
Ні, ні, на вороних уже не ґрати:
я — в кам'янім, у кам'янім мішку.

27. V. 1937, Перега

24 жовт. 1937 г.

87.

Перед

Кои мовляше, кои зороме!

Видишмо от вас пинии от 20 ст. шурти. Это му-
рое тиние, которое рабры светские збѣти, соростило
мне в еванг. гини. Это вѣсно вѣ тини, найбѣсно
пока то не мн видюче тини, тини, тини мн
тини тини. Но и в тини, мн тини и тини, тини
не тини тини зоры и тини, тини и тини от тини,
как в тини, тини в тини тини мн тини тини
мн (5-20 сентября 1935 г.).

І знов обвугленими сирниками
на оури муря сир. вѣ зини,
І зини тини тини тини тини,
І тини тини тини тини.

На тини, тини тини в тини
І тини тини тини тини,
І тини тини тини тини,
І тини тини тини тини.

Автограф вірша „І знов обвугленими сирниками”

V

ПЕРЕКЛАДИ

М. БАГДАНОВІЧ

В єгипетській далекій стороні,
серед пісків, край голубого Ніла,
кількадесят віків стоїть могила, —
там зерна пригорошню знайшли в труні.

В тисячолітньому пробувши сні,
воно засохло, та живуца сила
збудилася і буйно позернила
стрункий і гойний колос навесні.

Це — образ твій, о, краю мій забутий!
Прокинувшись, нарешті, дух розкутий —
я вірую — удруге не засне,

а дзвінко й радісно вперед полине,
мов джерело, потужне і ясне,
що, на простір пробившись, вільно рине.

ПОГОНЯ

Тільки в серці почую, мій краю,
і тривогу за тебе, і гнів,
гостробрамську святиню згадаю
і на конях грізних вояків.

Скаженіють запінені коні
і, як вихор, женуть і хриплять, —
стародавньої Литви Погоні
не розбить, не спинить, не стримать.

Перед вами — роки незміренні,
а за вами — століттів сліди, —
ви за ким женетесь, шалені?
де шляхи ваші йдуть і куди?

Чи вони, Білорусе, погнались
отим дітям твоїм наздогон,
що забули тебе, відцурались,
продали, наче бранку, в полон?

Уражайте їх, бийте мечами,
не давайте чужинцями жить!
Хай почують, як серце ночами
за подолану матір болить!

Краю рідний, я — тільки людина, —
затамуї мою тугу німу!
Ти пробач, ти прийми свого сина,
дай умерти за тебе йому!

Все летять і летять оті коні,
срібні збруї далеко гримлять, —
стародавньої Литви Погоні
не розбить, не спинить, не стримать!

Упали з грудей Пана Бога,
порвавшись, пацірки зір
і вмить розкотилися в небі,
засіявши синій простір.

І так чогось сумно та пильно
на край наш бездольний зорять...
Що чують вони там? що бачать?
чого все тремтять і тремтять?

КНИГА

Узявши псалтыря у шкіряній оправі,
сріблясті заціпки я з дзвоном одімкнув,
перечитав рядки кирилиці ласкаві
і воску з ладаном приємний пах почув.

Прегарна псальма ось: „Як олень той шукає
джерел погожих, так шукаю Бога я”.
Якою свіжістю од слів цих повіває!
Як радісно вперед спішить душа моя!

І бачу я — в кінці нехитра є приписка:
„Щоб скинути з душі важкий тягар гріхів,
писав цю книгу Йван із міста Вовковиська,
як літ сім тисяч сто пройшло з початку днів”.

ПЕРЕПISУВАЧ

На чистім аркуші, перед вузьким вікном,
старанно літери виводить він пером,
вставляючи межі їх чорними рядками
один червоний ряд; усякими квітками
та різнобарвими головками птахів,
звірят невиданських, плетінням пагінців
оздоблює він скрізь, — як личить мастакові, —
чудові заставки, кінцівки кольорові
і заголовки всі, — нема куди спішити!
Часами спиниться, щоб краще загострить
собі ножем перо, погляне: світло сонця
стовпами падає через вузькі віконця,
і в'ється в тих стовпах легкий і гожий пил;
мов синюватий дим із золотих кадил,
рій хмарочок пливе; широкими кругами
у небі ластівки літають над хрестами,
що жевріють, як жар, а тут, біля вікна,
співає соловей і стукає жовна.
І знов він схилиться і заставку виводить
примехлим золотом; нечутно день проходить,
вже скоро буде й ніч: зірниця молода
благословить кінець пригожого труда.

Не плач за красм! Глянь в віконце:
невже вночі не бачиш ти,
як дивиться незримо сонце
в люстерко — місяць золотий?

Не згасло сонце! Сонце встане
і скаже кожному: „Вставай!”
Він, оцей день, іще настане —
і оживе, воскресне край!

На ньому ще зимова маска,
але під нею — юнь весни,
і вірш мій — як весняна казка,
як зоряні, тремтячі сни.

Теплий вечір, тихий вітер, свіжий стіг
положили мене спати на землі.
Не курить сірйвий пил уздовж доріг,
в небі місяця блідий проглянув ріг,
в небі тихо зорі розцвіли.

Котяться літавців сльози огняні,
прошуміла м'яко крилами сова;
злившись з землею, бачу я в півсні,
як тремтять од вітру зорі в вишині,
чую в тиші, як росте трава.

Надбраніч, моя зорянице!
Вже імла над землею . . . Чи ти це
чорним шовком усе покриваєш,
пилем зір небосхил засіваєш?
Чую: спокій вливається в душу.
Вітерець придорожною грушу
ледве чутно ворушить, колише,
а дзвіночки сміються ще тихше.
Не дзвени ти сріблом, студенице!
Надбраніч, моя зорянице!

Леліє зоряний посів:
і в небі руно, й на полях.
Маюю білий луць злетів,
до річки перетявши шлях.

Нечутно промайнув кажан,
скрекоче коник — тут і там —
снуються миші, — димний лан
увесь сповняється життям.

Життя чують з усіх сторон:
гуде ним темрява лунка, —
чи не згубив пливучий сон
з червоних маківок вінка?

Чуєш гук? — Це сумний і похмурий лісун
починає неголосно грати:
під руками його — він і грець, і співун —
ніби тисячі туго натягнутих струн,
тонкоцівкові сосни дзвенять.

Чи казати, чого потемніла ріка,
захиталось волоття вівса,
і про що йому шепче вітрець із ліска,
що тремтить і блищить в жолобочку листка:
чи сльоза, чи холодна роса?

ДОДЕРЖАНЕ СЛОВО

Крізь радісний, залитий світлом бір
проходить жовтий насип залізниці.
Як рівно рейки, ніби на таблиці,
лягли уздовж! Немов зелений зір,
он скло у семафоровім віконці
блищить! Як телеграфний стовп гуде!
Поглянь: на дротіптаство молоде,
а дріт червінцями горить на сонці!

І ось сюди — десь певно мимохідь —
тихенько ламлючи хрусткі хмизини,
поволі видибає з-за малини
кудлатий, бурий, молодий ведмідь.
Повітря нюхає; недбало поглядає
дрімотними очима, ніби спить;
у далечінь, зачувши гук, зорить —
і враз, не стямившись, завмирає . . .

Нечутно рейки крицяні дрижать:
з веселим шумом, мов наперегони,
женуть через смолистий бір вагони;
шипить машина; іскри блискотять;
пухнатий білий дим пливе горою;
вилискує на сонці криця й мідь;
сміються з вікон люди . . . а ведмідь
стоїть і чує крик мій: — „Вірш за мною!“

Привіт тобі, життя на волі!
Вгорі — покрівля з верховіть,
і видно небо й горб у полі
крізь листя сіть.

Лохматі тіні на майдані,
сховавши золото, лежать;
його шари крізь діри рвані
аж блискотять.

А к ночі віяло червоне
розгорне сонце мідяне, —
від нього вітер похолоне
і в степ майне.

Поблідне жариво безкрас,
і потемнішає вода, —
тоді сріблом голок засяє
зір череда.

Однако любими зробитись
здолають тінь і сонця лик,
той день, що має народитись,
і той, що зник.

Скільки в нашім житті є дорог,
а ведуть вони всі до могили.
І без ясних надій, без тривоги,
розгубивши останні вже сили,
там зустрінемося, зійдемося ми
і себе запитасм: чого ми
звідусіль і не разом з людьми,
а самотньо йшли в край невідомий?
І чого поспішалися так,
понад міру напруживши сили,
коли тихий, плазучий хробак
все ж догнав нас на самій могилі?

М. ЛЕРМОНТОВ

ДЕМОН

Частина перша

I

Похмурий Демон, дух вигнання,
літав над обширом земним,
і днів найкращих спогадання
усе роїлись перед ним, —
тих днів, коли, як лик світила,
він сяяв, чистий херувим;
коли комета прудкокрила
з ним привітатися любила
ласкавим усміхом своїм;
коли крізь вічності тумани,
пізнати прагнучи, зорив
він на мандрівні каравани
у простір кинутих світів;
коли він вірив і любив,
щасливий первісток творіння;
коли не знав він ні злости,
ні сумніву, не знав журіння,
ні муки марної сумління;
і не страхав іще його
нудних віків шерог проклятий . . .
І силу, силу . . . і всього
не мав він змоги пригадати!

II

В пустині всесвіту блукав,
і скрізь — бездомність, самотина.
Слідом за віком вік минав,
як за хвилиною хвилина,
в одноманітно-сірій млі.
Владар мізерної землі,
він сіяв зло без насолоди;
ніколи хистові цьому
не зустрівав він перешкоди, —
і зло докучило йому.

III

І над верхів'ями Кавказу
вигнанець райський пролітав.
Під ним Казбек, як грань алмазу,
снігами вічними сіяв,
і десь в глибокому проваллі
чорніли хвилі на Дар'ялі,
що вився в скелях, мов удав;
і Терек, рвучись, як левиця,
стрибав, гривастий, в далині
й ревів, і гірський звір, і птиця,
кружляючи в височині,
глаголи вод його вчували,
і зграї хмарок золотих
з країв південних, осяйних
його на північ проваджали;
ї, повні тасмничих дум,
дрімотні скелища юрбою
зорили на пливучий шум,
над ним схилившись головою;
і грізно вежі замкові

дивились крізь югу рядами,
мов велетенські вартові,
що стережуть Кавказу брами.
І дивно-дивий був округ
весь Божий світ; та гордий дух
зневажно глянув наоколо,
на радість Божого живла,
і на його високе чоло
і тінь найменша не лягла.

IV

І знов розквітнули картини
краси живої перед ним:
розкішні Грузії долини
пишались килимом ряним.
Усе здавалось чарівним:
тополь стрімчастих верховини,
і дзюркотливі ручаї
поміж камінчиків чудовних;
кущі троянд, де солов'ї
оспівують красунь, безмовних
на їхні співи трельові;
чинари тіняві й крислаті,
що їх уквітчав плющ густий,
і грот, де олень боязкий
опівдні любить спочивати;
і свіжий блиск, і шум листків,
столунний гомін голосів,
і зілля подих терпкуватий,
і спека полудня сласна,
роса медяно-запашна,
що завсіди воложить ночі,
і зорі, як грузинки очі,

де квітне молодість ясна.
Але, крім заздности і туги,
природи блиск не зворушив
в душі вигнанця ні потуги,
ні дум нових, ні почуттів, —
на все, що бачив під собою,
дививсь він з лютою злобою.

V

Високий дім, широкий двір
в старого, сивого Гудала . . .
Багато сили тут поклала
юрба рабів з сусідніх гір.
Від мурів тінь на косогір
щодня лягає на світанку.
Камінні сходи йдуть від ганку
туди, де піниться ріка.
В чадру завивши пишну вроду,
мигаючи, як тінь легка,
аж до Арагви йде по воду
Тамара, князева дочка.

VI

Униз, де простяглась долина,
дивився з кручі хмурий дім.
Бучний бенкет сьогодні в нім,
бринить зурна, і ллються вина :
Тамару дружачи своєю,
Гудал закликав всю сім'ю.
На дасі, вкритім килимами,
сидить між подруг молода.
Співають, граються, й бліда
лягає тінь : вже за шпилями

кружало соняшне сіда.
Всі плещуть у долоні зрівна,
лунає пісня голосна,
і бубона бере князівна.
Кружляє з ним рука одна
над головою, а вона
то полине хутчій від птиці,
то раптом спиниться, — зорить,
і вогкий зір її блищить
з-під завидющої війниці;
а то нахилиться на мить,
повівши чорною бровою,
і вже пливе, вже дріботить
своєю ніжкою легкою.
І осміхається вона,
дитина радісно-ясна.
Та промінь місячний, що грає
на хвилі чорній і хибкій,
тій усмішці не дорівняє,
як юність, як життя, живій.

VII

Клянусь зорею дивних чар,
промінням заходу і сходу,
таких очей ні перський цар,
ні жаден земний володар
не цілував ніколи зроду;
гаремний райдужний фонтан
ні разу, спечною добою,
перлисто-срібною росою
ще на такий не бризкав стан;
і нічия рука, я знаю,
на кучерів упавши зграю,

ще кіс таких не розплела;
відколи світ позбувся раю,
клянуся, в полудневім краю
така красуня не цвіла.

VIII

Вона востаннє танцювала . . .

А завтра . . . завтра вже чекала
її, наслідницю Гудала,
веселу й вільну, як дитя,
рабині сумовита доля,
чужа вітчизна, і неволя,
і незнайома ще сім'я.
І часто сумніви таємні
тьмарили погляди ясні;
та порухи її надземні
були такі стрункі й приємні,
такі виразні й чарівні,
що якби Демон, пролітавши,
тоді на неї позирнув,
то, первісних братів згадавши,
він одвернувся б і зідхнув . . .

IX

І Демон глянув . . . Дивування
і неказанне хвилювання
нараз відчув у серці він.
Німу душі його пустиню
наповнив благодатний дзвін,
і знову він збагнув святиню
краси, любови і добра . . .
І довго з лобої картини
він милувався, і пора

щасливих мрій, що, як зорини,
одна за одною пливли,
постала перед ним з імлі.
Його скувала дивна сила,
і стало сумно так кругом,
і знов душа заговорила
колишнім рідним язиком.
То знак відродження, покути?
Він слів лукавства і отрути
в своїм умі не відшукав.
Забуть — забутку Бог не дав,
та він би й не хотів забути.

.

Х

Зморивши дужого коня,
на шлюбний бенкет ще за дня
спішить прибути наречений.
Арагви крутосхил зелений
вже перед ним замайорів.
Під тягарем його дарів
ступають повагом верблюди,
закурюючи путь суху,
і дзвонять дзвоники, і всюди
мигають тіні на шляху.
Він сам, державець Синодала,
веде багатий караван.
Стягає ремінь його стан;
оправа шаблі та кинджала
блищить на сонці, аж горить;
мушкет карбований стримить
за спиною; вітрець рукава

колише на чусі; кругом
її обшито галуном.
Кульбака у шовках пістрява,
і кетяг під уздою плава.
Під ним у милі кінь баский,
на масть яскравозолотий —
вигодованець Карабаху —
все щулить вуха, повен страху,
хропе і скаче з кручини
на білопінні буруни.
Вже пізно. Шлях вузький, зрадливий:
у ліву руч — масив стіни,
у праву — вир ріки бунтливий.
На сніговій вершині гливий
рум'янець гасне; встав туман . . .
Ходу прискорив караван.

XI

І ось каплиця на дорозі.
Давно тут спочиває в Бозі
якийсь то князь, тепер святий,
що месник вбив його лихий.
І з того часу, хто на битву
або на свято поспішав,
до Бога завсіди молитву
біля каплиці засилав.
Молитва та охороняла
від мусульманського кинджала.
Але зневажив молодий
звичай той прадідний, святий, —
його облудною маною
лукавий Демон спокушав:
у думці під нічною тьмою

він наречену цілував . . .
Майнула тінь . . . незнані люди . . .
І раптом постріл . . . Що то буде?
Підвівшися на стременах,
на лоб насунувши папах,
відважний князь тамує мову;
мушкет турецький блисконув,
нагайка лясь, — і полинув,
як той орел . . . Ось постріл знову . . .
І крик, і зойк, мов буревій,
промчали в глибині долини.
Але тривав недовго бій:
розбіглись боязкі грузини.

ХІІ

Усе замовкнуло кругом.
На трупи, збившися гуртом,
верблюди з жахом позирали,
і глухо в тиші, межі стром,
дзвіночки їхні дзеленчали.
Розбито пишний караван,
і над тілами християн
уже кружляє хижа птиця.
Не жде їх затишна гробниця
під плитами в монастирях,
де батьківський зарито прах;
не придуть сестри з матерями,
окриті довгими чадрами,
з молінням, сумом і сльозами
з далеких місць на їх гробки.
Зате на спомин цього бою
рука горлива над скалою
поставить хрест оддалеки,

і плющ, розрісшися весною,
спов'є різьбу його тонку
в смарагд прозорчастий і гожий;
і, натомившись, перехожий
не раз, кінчивши путь тяжку,
спочине в Божім холодку.

XIII

Як ланя, кінь летить стрілою,
хропе і рветься, мов до бою;
то раптом спиниться на мить,
послуха, як вітрець шумить,
то, ніздрі широко роздувши,
шалено наперед рвонувши,
об землю вдарить копитом
і мчить, і мчить, кошлатогривий,
дзвінким камінчастим шляхом.
На ньому вершник мовчазливий:
схилилась постать нежива,
на гриві б'ється голова;
вже він не править поводами,
нога залякла в стремені,
і кров широкими струмками
тече у нього з потебні . . .
Скакуне, пана молодого
ти з бою виніс на плечі,
та куля осетинця злого
його зогнала і вночі!

XIV

Гудалів двір кишить рабами,
а в хаті стогін навісний:
чий кінь примчав оце до брами

Драй-Хмара — абітурієнт колегії П. Галагана.

і впав на камінь неживий?
Хто верхівець оцей бездушний?
На хмурім чолі непорушний
тривоги бойової знак,
у крові зброя й ногавиці,
останній корч його правиці
на гриві кошланій заляк.
Недовго, крале, молодого
ясний твій погляд дожидав!
Додержав слова він твердого:
на шлюбний бенкет прискакав . . .
Та вже ніколи він, небого,
не сяде на коня баского! . .

XV

На безтурботную сім'ю,
мов грім, упала Божа кара!
На постіль кинувшись своєю,
голосить і квилить Тамара;
хвилюють груди, дух трудний,
сльоза спливає за сльозою . . .
І ось вона десь над собою
вчуває голос чарівний:
„Не плач, дитя, — твій плач невчасний!
Росою впавши, труп безгласний
сльоза не може оживить;
вона лиш зір затьмарить ясний,
дівочі лиця пов'ялить . . .
Далеко він, він не почує
ні скарги, ні сумних речей;
небесне світло десь милує
безплотний зір його очей;
він слухає вже райські співи . . .

І що життя мізерні сни,
і сльози, й зойк сумної діви
для гостя раю, — що вони?
Ні, доля смертного створіння,
повір, мій янголе земний,
не варта й крихітки боління,
що смутить вид твій чарівний.

На небеснім океані,
без стерна і без вітрил,
тихо плинуть у тумані
хори огняних світил.
Між просторів неозорих
в небі ходить без сліда
хмар летючих і прозорих
волокниста череда.

Час побачення, розстання —
їм ні радість, ні печаль;
їм майбутнє — без бажання,
їм минулого не жаль.

В день одчаю навісного
ти собі їх спом'яни,
будь байдужа до земного
і безжурна, як вони!

Як тільки ніч своїм покровом
верхи кавказькі обвине,
і світ, заклятий дивним словом,
мов зачарований, засне;
як тільки вітер за скалою
дихне над в'ялою травою,
і пташка, схована у ній,
пурхне у темряві лункій;
і під виноювою лозою,
вологу рос п'ючи з жагою,

розпукається квіт нічний;
як тільки місяць золотий
із-за гори тихенько встане
і крадькома на тебе гляне, —
сюди я стану прилітатъ,
гостити буду до зірниці
і на блаватові війниці
сни золотаві навівать” . . .

XVI

Слова замовкли; лиш лунання
ще не завмер далекий шум.
Вона звелась, зорить без дум,
і несказанне хвилювання
в її душі: перестрах, сум,
екстазу жар — не до зрівняння.
Скипіли враз чуття і ум:
душа зривала всі кайдани,
огонь по жилах пробігав,
і голос, дивний і нежданий,
усе, здавалося, лунав.
І втомлені над ранок очі
сон пожаданий замикав,
та він їй думку бунтував,
явивши марива пророчі:
красунь, надземний, чарівний,
але туманний і німий,
стояв ось тут, при узголов'ю,
і погляд, сповнений любов'ю,
чогось так жалібно горів,
немовби він її жалів.
Не був то янгол-небожитель
і божественний хоронитель:

вінець із райдужних огнів
на кучерях не пламенів.
На духа тьми не був він схожий,
в нім не було пороку, зла, —
він був ясний, як вечір, гожий:
ні день, ні ніч, ні світ, ні мла! . . .

Частина друга

I

„Ах, тату! Залишіть погрози,
Тамари дурно не сваріть.
Я плачу. Бачите ці сльози? . . .
Не вперше серцю їх ронить.
Не буду я вже нічисто —
скажіть же всім ви женихам:
моє подружжя під землею,
а другим серця не віддам.
Відколи труп його кривавий
сховали на горі крутій,
мене тривожить дух лукавий
маною невідступних мрій;
у тьмі нічній мене тривожить
дивочний рій смутливих снів:
молитись вдень душа не може,
думки далеко десь од слів;
огонь по жилах пробігає . . .
Щодня марнію, сохну я.
О, згляньтесь, тату! Як страждає,
ах, як болить душа моя!
Віддайте в монастир священний
дочку безрозумну свою:
там сум тяжкий і нескінченний
я перед Господом проллю.
Минулася пора безжурна . . .

Смиривши серце навісне,
хай прийме келія похмура,
як гріб, задалегідь мене”.

II

І в монастир нову черницю
батьки сумливі одвезли,
і в просту там волосяницю
дівочі перса одягли.
Але й під рясою шорсткою,
як під мереживом парчі,
у грішних мріях живучи,
в ній серце билося жагою.
І в церкві, серед блиску свіч,
коли велично так співали,
молились щиро і зідхали,
вчувалась їй знайома річ.
З-під темного склепіння храму
знайомий образ плив сюди,
і тихо танули сліди;
в легкім тумані тиміяму
він сяяв, як зоря, блідий,
манив і кликав . . . та куди? . . .

III

У холодку, поміж горбами,
таївся монастир святий,
оточений тополь рядами,
що з ними ріс чинар густий.
Вночі у грішної юниці
мигтів крізь них з вікна світлиці
ляпади вогник нетривкий.
Кругом, між пагіллям мигдалю,

де ряд хрестів, поникши з жалю,
мовчазно стереже гробниць —
співали дивні хори птиць.
А по камінному узгір'ї,
де скелі зводяться стрімкі,
дзюрчали, скачучи, струмки,
зливались дружньо в межигір'ї
і мчались геть між лощинок,
укритих інешм квіток.

IV

На півночі видніли гори.
При блиску ранньої аврори,
коли, синіючи, димок
курить у глибині долини
і, вздрівши сонця перший крок,
молитись кличуть муедзини;
коли тремтячий дзвонний глас
спада на келії серпанком
в сумирний, урочистий час;
коли грузинка з довгим дзбанком
з гори по воду йде, ставна,
і молодиста, і ясна, —
стяга верхів'їв сніжана,
немов фіялкова стіна,
на чистім небі красувала,
а на смерканні одягала
її рум'яна пелена.
Прорвавши хмар покров летючий
і гордо лоб піднявши свій,
стояв між них Казбек могучий
в чалмі і ризи срібляній.

V

Та щось нечисте і злочинне
посіло серце безневинне —
Тамарі радості нема:
весь Божий світ окрився тінню,
нема кінця її болінню,
тривожить все — і світ, і тьма.
Вночі, бувало, як з імлюю
на землю холодок спаде,
перед іконою святою
вона в нестямі припаде
і плаче; і тяжке ридання
пробуджує нічне мовчання.
Дорожній, вчувши те стогнання,
гада собі: „То гірський дух,
прикований до скель, конас!” —
і, напрудивши чуйний слух,
кона мерщій він поганяє . . .

VI

Тривожна, трепетна, смутна,
Тамара часто край вікна
сидить у роздумі, самотна,
у далеч дивиться, німотна,
і жде, й зідхає кожну мить . . .
„Він прийде!” — хтось їй шепотить.
Недурно сні їй віщували,
недурно він з'являвся їй,
з очима, повними печалі,
солодкомовний чародій.
Вже скільки днів вона страждає,
сама не знаючи, чому;
святим молитись забажає,

а серце молиться йому.
Знеможеній і невеселій,
чи схилиться на ложе сна, —
їй страшно, душно на постелі;
схопившись, тремтить вона;
спирають дух жагучі муки,
у очах мла, а в серці страх,
палких обіймів просять руки,
цілунки тануть на устах . . .

.
.

VII

Вже сизий сутінок вечірній
грузинські гори оповив,
і, любій завичці покірний,
до келій Демон прилетів.
Та довго, довго він не смів
притулку мирного святині
порушити. Були хвилини,
коли здавався він ладен
лишити намір свій жорстокий.
В задумі, там, де мур високий,
блукає він; від кроків ген
у тіні лист без вітру мас.
Він подививсь: її вікно
блищить — лампада тихо сяє;
вона вже жде когось давно.
І ось, у тиші мовчазливій,
чангури звуки воркотливі;
і пісня ніжна розляглась,

і безпереставу лилась,
як сльози, струменем невгавним;
і пісня ця була ясна,
немовби осюди вона
злетіла з неба, чарівна.
Чи це не янгол з другом давнім
побачитися знов схотів
і крадькома сюди злетів,
щоб проспівати колишній спів
і всолодить йому страждання? . . .
Любовню тугу й хвилювання
збагнув тут Демон перший раз . . .
В страху піти він геть бажає,
та сил летіти крило не має!
І ось — тяжка сльоза нараз
з очей померклих випливає . . .
Сльоза та камінь пропекла
супроти келії, де круча
здіймається; як жар пекуча,
не людська то сльоза була! . . .

VIII

З любов'ю входить він; у нього
душа відкрита для добра:
він дума, що життя нового
жадана надійшла пора.
Неясний трепет сподівання,
і безвість, темна та німа,
немов за першого стрівання,
гордливу душу обійма:
то зле було пророкування . . .
Ввійшовши, бачить: перед ним
стоїть небесний херувим,

заступник схимниці прекрасний,
з блискучим, осяйним чолом,
стоїть, неначе усміх ясний,
і прикрива її крилом . . .
І промінь райського сіяння
враз засліпив нечистий зір,
і, замість щирого вітання,
суворий пролунав докір:

ІХ

„О, душе злоби і гордині!
Хто звав тебе об цій годині?
У тебе друзів тут нема;
тут зло не дихало понині!
Так одступися ж од святині —
в мою любов не ввійде тьма!
Ти завітав сюди дарма!”
Злий дух лукаво посміхнувся;
ревнивий погляд спаленів,
і знов в душі його прочнувся
отрутний, старовічний гнів.
„Вона моя! — сказав він грізно, —
лиши її! Вона моя!
Прийшов, захиснику, ти пізно,
і нам обом ти не суддя.
На серце, горде в самотині,
я вже наклав печать свою;
твої тут нема святині:
тут я паную і люблю!”
І янгол журними очима
на бідну жертву позирнув
і там, де мріє синь незрима,
крильми війнувши, потонув . . .

Х

Т а м а р а

О, хто ти? Річ твоя зваблива!

Чи пекло шле тебе, чи рай?

Чого тобі?

Д е м о н

Ти чарівлива!

Т а м а р а

Та хто ти сам? . . . Відповідай! . . .

Д е м о н

Я той, кого ти наслухала
в північній тиші мовчазній,
чия душа твоєї шептала,
чию журбу ти розгадала,
чий образ бачила у сні;
я той, чий зір надію губить,
як тільки розцвіте вона;
я той, кого ніхто не любить
і все живуще проклина.
Віки мені — ніщо та й годі;
я — бог для цих рабів земних,
я — цар пізнанню, друг свободі,
я — ворог небу, зло в природі, —
і ось я коло ніг твоїх!
Молитву лагідну кохання
тобі приніс на втіху я
і перше земне поривання,
де ще бринить сльоза моя.
О, вислухай мої страждання!
Мене до правди і небес
могла б ти словом прихилити;

твоїм коханням оповитий,
для раю знову б я воскрес,
як новий янгол, сьйвом вкритий.
О, тільки вислухай, молю,
я раб твій, я тебе люблю!
Тебе зустрівши випадково,
зненавидівши все раптово —
безсмертя й повновласть мою, —
позаздростив я мимоволі
неповній радості земній:
не поєднать з тобою долі —
це — вічно жити без надій.
У серці зимному нежданий
знов засвітила світ земля,
і сум на дні старої рани
заворушився, як змія.
Бо що без тебе вічність ціла?
Моїх держав силенна-сила? —
Порожні і гучні слова,
просторий храм без божества!

Т а м а р а

Лиши мене — ти дух лукавий!
Врагові віри я не йму
і зроду не піддамсь йому.
Молитися . . . О, Боже правий,
отрута згубна поняла
хисткий мій ум . . . Навіщо губиш?
В твоїх словах огонь пала . . .
Скажи, чому мене ти любиш?

Д е м о н

Не знаю . . . Я не мислю зла,
бо дух в мені буяє новий.

З мого злочинного чола
я гордо зняв вінець терновий,
сказав минулому: прощай!
Віднині ти -- і пекло, й рай!
Горить нелюдською жагою
кохання у душі моїй,
яриться пристрастю палкою
безумство захватів і мрій.
Справіку, мов якась химера,
твій образ в пам'ять мені впав;
переді мною він сіяв
в пустинях вічного етера.
І, мисль тривожачи мою,
імення лагідне звучало;
за днів блаженства у раю
мені тебе лиш бракувало.
О, коли б ти могла пізнати,
яке гірке це почування
увесь свій вік, без поділяння,
і раювати, і страждати,
за зло та за добро не ждять
ні нагород, ні похваляння,
для себе жити і в собі,
нудитись в вічній боротьбі
без перемог, без поєднання!
Жаліти завжди й не бажать,
все бачить, знати, почувати,
всім намагатись гордувати
і все на світі зневажать! . . .
Такий то Божий гнів! Відколи
прокльони сповнились тяжкі,
навік для мене проходили
обійми всесвіту жаркі . . .

Синіли в далечі простори,
виблискували шлюбні вбори
світил, що я їх знав давно . . .
В убранні з золота й шарлата,
в вінцях текли вони, — та брата
не впізнавало ні одно!
Тоді вигнанців нечестивих
в розпуці кликати я став,
та слів і поглядів злостивих
уже я й сам не впізнавав.
Махнувши крилами легкими,
в страху помчав я, навісний . . .
Куди? Не знаю. Побратими
відкинулись; як рай святий,
і світ для мене став німий.
За самовільною водою
так снасть розбитого човна,
і без вітрил, і без стерна,
пливе, не знаючи кудою;
так рано вранці проплива
над нами хмарка громова:
чорніючи в ясній блакиті,
ніде не сміючи спочити,
вона женеться без мети,
Бог знає, у які світи!
Та я людьми не довго правив,
гріха не довго їх навчав;
усе шляхетне я неславив
і все прекрасне зневажав
не довго . . . Чистий племінь віри
так легко я залив у них . . .
Ну, а чи варті сил моїх
оті всі блазні й лицеміри?

І, потай в горах живучи,
я став блукати уночі,
як метеор, грізний, відважний . . .
І мчався вершник нерозважний,
близьким заведений огнем,
і в прірву падав він з конем,
і кликав марно, — слід кривавий
за ним десь вивсь по кручині . . .
Та злобні і лихі забави
украї докучили мені.
Як часто я, здійнявши прах,
окритий хмарою-туманом,
боровсь з могутнім гураганом
і шумно мчався в перунах,
щоби серед стихій ревучих
у серці ремства не почуть,
від дум спастися неминучих
і незабутнє забуть!
Що болісне повістування
про горе від утрат людських,
що всіх віків поневіряння
проти хвилини мук моїх,
мого даремного страждання?
Що все життя? Що бідний люд?
Усе минеться: туга й труд . . .
Надія є на правий суд, —
і жди прощення чи осуди!
А мій — безперестанний нуд,
і вже й кінця йому не буде,
не вмерти вже журі моїй!
Вона то лащиться, як змії,
то припіка, як ярий пломінь,
то душить думку, наче камінь —

незломний мавзолей надій,
загиблих пристрастей і мрій!

Т а м а р а

Хто б ти не був, мій тайний друже,
згубивши супокій святий,
з відрадою, а не байдуже,
твій голос слухаю страдний.
Та коли річ твоя лукава,
та коли ти — мана, то я . . .
О, зглянься бо . . . яка в тім слава? . . .
Пощо тобі душа моя?
Чи ж то обраниця я Божа,
і кращих не помітив ти?
А кожна з них прекрасна, гожа;
як тут, дівочого їм ложа
не зм'яли смертного персти! . . .
Клянисть, дай присягу незломну . . .
Скажи, — ти бачиш душу томну,
ти бачиш цю нікчемність мрій! . . .
Тривогу в серці оселяєш . . .
Ти все збагнув, усе ти знаєш
і зглянешся на смуток мій.
Клянисть! . . . Захланности лихої
зречися, вирви зло з ума.
Невже незломної, твердої
на світі присяги нема? . . .

Д е м о н

Клянусь я першим днем творіння,
клянусь його останнім днем,
клянусь неславою падіння
і правди вічної вінцем;
клянуся гіркотою муки,

звитяги маривом хистким,
клянусь побаченням оцим
і неминучістю розлуки;
клянуся зборищем духів,
недолею братів підданих,
мечами янголів слухняних,
цих невсипущих ворогів;
клянуся расм і тобою,
усім небесним і земним,
твєю першою сльозою,
останнім поглядом твоїм,
незлюбних уст твоїх диханням,
шовковим кучером рясним;
клянусь блаженством і стражданням,
клянусь коханням чарівним:
я зрікся помсти вікової,
я зрікся гордовитих дум;
уже отрута лести злої
нікому не збентежить ум.
Я хочу з небом замиритись,
щоби любити і молитись;
я хочу вірити добру;
огонь небесний я зітру
сльозою щирою, палкою
з чола, що рівню привіта,
і в безтурботному спокою
хай світ без мене доцвіта!
О, вір мені: лиш я понині
тебе збагнув, оцінував
і, уклонившись, як святині,
я владу всю тобі віддав.
Твоя любов — це дар добірний,
за неї вічність дам тобі, —

в любові я великий, вірний,
як був великий і в злобі.
Над зорі, де етер імлиться,
помчу тебе, Тамаро, я,
і будеш ти світам цариця,
найперша подруга моя;
і жалість серця не розкрає,
коли на землю глянеш ти,
де щастя справжнього немає
і де красі лиш день цвісти;
де тільки злочини та страти,
де пристрасть кублиться дрібна
і де не вміють ні кохати,
ані ненавидіть до дна.
Чи ти не знаєш, що кохання,
що людська хвильова любов? —
Це тільки крові бунтування!
Та дні біжать, — і стигне кров.
Хто встоїть супроти розлуки,
не скориться красі новій?
Хто не послухається скуки
або сваволі ніжних мрій?
Ні, не судилося ніколи
подружині всіх днів моїх
зів'язнути в вузькому колі
рабою ревнощів бридких,
серед бездушних і нікчемних,
уданих друзів, ворогів,
серед страхів, надій даремних
і марних, і тяжких трудів!
Ні, за високою стіною
ти не погаснеш без страстей,
між молитов, цілком чужою

для божества і для людей.
О, ні, прекрасне сотворіння,
це не для тебе сторона,
бо інше жде тебе боління,
розкошів інших глибина!
Лиши ж колишні побажання
і вбогий світ — хай скніє він! —
безодню гордого пізнання
тобі відкрию я взамін.
Духів підручних цілу зграю
я приведу до ніг твоїх,
я на послуги поскликаю
моїх прислужниць чарівних;
для тебе з зірки світової
я золотий вінець схоплю,
візьму з квіток роси нічної
і тими перлами скроплю;
західнім променем блискучим
твій стан, як стьожкою, спов'ю
і духом чистим і пахучим
округ повітря напою!
Щочасно чарівною грою
твій служ леліти буду я;
світлиці пишні розбудую
із бірюзи та янтаря;
я полечу аж поза хмари,
я на морське спущуся дно,
я дам тобі всі земні дари --
люби мене! . . .

XI

І нечутно
торкнувсь гарячими устами

він до тремких її губів;
спокуси повними словами
він на благання відповів.
Могутній зір дививсь їй в очі, —
він пік її: в темноті ночі
над нею просто він стояв
і грізно, як кинджал, блищав.
Пекельний дух тріюмфував!
Отрій смертельний цілування
відразу в груди їй проник . . .
Тяжкий, несамовитий крик
збудив полуночне мовчання.
В нім було все: любов, страждання,
докір з благанням навісним
і безнадійнес прощання
з життям прекрасним, молодим . . .

.

XII

Нічний дозорця в ту годину
круг мурів кам'яних ходив
і тихо, але безупину
в своє чавунне било бив.
Ось келія, де діва юна . . .
Тут забарив він мірний крок, —
і дошка не гуде чавунна,
і він, збентежений, замовк.
Крізь доколичне мовчання
почув він стогін жалібний,
двох уст жадане цілування
і ніби покрик хвильовий.
І серце пронизав старому

сумнів нечистий і бридкий . . .
Ще промайнула мить потому —
і змовкло все; віддалеки
лиш подув вітерця легкий
навіював листків шурчання,
і чуть було сумне шептання
крутого берега й ріки.
І він до вгодника святого
канон спішиться прочитати,
щоби спокусу духа злого
від думки грішної прогнати;
і хрестить, тремтячи, перстами
старечі груди, повні мрій,
і мовчки дріботить ногами,
дозором ідучи мерщій.

.

XIII

Як сонна пері чарівна,
вона в труні своїй лежала
під білим шовком покривала.
На чолі томна білина;
навіки спущені війниці . . .
Та хто б, о, небо, не сказав,
що зір під ними лиш дрімав
і для обуди тільки ждав
чи поцілунку, чи денниці?
Але даремно день ясний
розлив там струмись золотий;
даремно у глибокій тузі
їх цілували кривні й друзі, —
ні, смерті лютої печать
ніщо не може вже зірвати!

XIV

Не цвів і за ясної днини
в такій пишноті дорогій
Тамарин празниковий стрій.
І квіти з рідної долини
(так було в давнині старій)
ллють аромат над нею свій
й, зім'яті мертвою рукою,
немов прощаються з красою.
В її лиці і м'яз один
не натякав про наглий згин
у захваті жаги палкої.
Спокійні лица і чоло.
О, скільки в них краси було,
як зимний мармур, неживої,
без почуття і без ума,
таємної, як смерть сама!
Чудна усмішка зацімила,
пробігши по її устах;
вона про смуток говорила
тому, хто споглядав цей прах.
У ній таїлось гордування
душі, що ладна одцвісти,
невисловлена мисль остання,
безгучне до землі: **п р о с т и**.
Усмішка та була мертвіша
(це ж тільки відблиск, марний блік!)
і безнадійніша, й сумніша,
ніж зір очей, що згас навік.
Так в час вечірній, урочистий,
коли, пірнувши в вир злотистий,
сховалась колісниця дня,
Кавказу сніжні верховини

там, де темніє далія,
ще рум'яніють з півхвилини;
та промінь сяєв неживих
в пустині одсвіту не має
і шлях нічий він не осяє
з вершин холодних, крижаних! . . .

XV

Зібралися юрбою люди,
щоб вирядить у путь сумну.
Б'ючи себе мовчазно в груди,
рвучи старечу сивину,
Гудал востаннє виїжджає
на білогривому коні.
Ось поїзд вирушив. Три дні
й три ночі їхня путь триває.
Між предківських старих кісток
лежатиме її гробок.
Один із прадідів Гудала,
грабіжник сіл та мандрівців,
коли недуга вже скувала
і покаянный час наспів,
щоби спокутувать провини,
поставить церкву обіцяв
на вишині гранітних лав,
де лиш співають хуртовини,
куди лиш ворон залітав.
І над Казбека верховини
здійнявся самотою храм,
і кості грішної людини
знов упокоїлися там.
Тепер та скеля — кладовище,
де любо спочивать хмаркам:

немов тепліше мертвякам,
як до небес хоч трошки ближче;
немов, як далі від гріхів,
то спокійніше й спочивати . . .
Даремно! мертвим не чувати
уже ні втіхи, ні жалів.

XVI

В простори сині, поза хмари,
один із янголів святих
летів на крилах золотих,
і душу трепетну Тамари
в обіймах він держав своїх;
солодким словом уповання
її сумніви розганяв
і слід провини та страждання
сльозами чистими змивав.
Вже звуки пісні чарівної
із раю дальнього пливуть,
аж ось, сягнувши з пропасної,
їм Демон перерізав путь.
Він був, як буревій шалений,
блищав, як блискавка-змія;
зухвалий, гордий, навіжений,
він повторяв: „Вона моя!”

Припавши до святого лона,
свій жах молінням заглуша
Тамари грішної душа.
Хто їй в майбутнім оборона?
Ось перед нею знов він став,
та, Боже! — хто б його впізнав?
Якою він палав злобою,
якою люттю отруйною

він дихав, янгол смерти й зла,
і віяло могили тьмою
від нерухомого чола.

„Згинь, пропади, жорстокосердий! —
небесний посланець сказав:
— Доволі ти трюмфував,
та час суда тепер настав, —
і розсуд Божий — милосердий!
Злигодні долі перейшли,
і з тлінним одягом землі
кайдани зла вже з неї спали.
Вважай, давно її ми ждали!
Її душа — одна із тих,
що їхнє земне існування —
лиш мить нестерпного страждання
і недосяжливих утіх;
творець з найкращого проміння
зіткнув співучі струни їх;
вони не створені для тління,
і тлінний світ — це не для них!
Як болісно спокутувала
вона невпевненість свою! . . .
Вона любила і страждала, —
тепер їй місце у раю!”

І янгол строгими очима
на спокусителя зирнув
і там, де сяє даль незрима,
крилом махнувши, потонув.
І з болем Демон побідений
прокляв безумство марних мрій
і знов лишивсь непримиренний,
навіки сам у всій вселенній,
і без любови, й без надій! . . .

♦♦

На схилі кам'янім гори,
край Койшаурської долини,
і до цієї ще пори
зубчасті зводяться руїни.
Казок, оповідань чудних
перекази про них ще повні . . .
Як привид, пам'ятник безмовний,
суворий свідок днів страшних,
поміж деревами чорніє.
Внизу розсипався авул,
земля цвіте і зеленіє,
і голосів безладний гул
десь губиться, і каравани
проходять, і бряжчать дзвінки,
і, падаючи крізь тумани,
блищать і піняться річки.
Красою вічно-молодою
і взимку, й літом, і весною,
немов безклопітне дитя,
не навіщається життя.

Але той замок спорожнілий,
що вже відбув чергу свою,
сумує, наче дід змарнілий,
що любу пережив сім'ю.
І тільки місяця чекають
його незримі пожилці, —
тоді їм воля й свято: грають,
гудуть, біжать у всі кінці.
Павук-сивак, пустельник новий,
пряде вже для тенет основи;
зелених ящірок сім'я
охоче на даху гуляє;

обачна, сторожка змія
з нори тихенько виповзає
на білу плиту рундука:
то втрое зів'ється, в'юнка,
то ляже довгою стягою,
блищить і сяє, мов булат,
забутий, непотрібний брат
тому, хто впав на полі бою.
Все дике. І нема слідів
минулих літ; рука віків
старанно, довго їх змітала;
ніщо не збудить вже луну,
не нагадає про Гудала,
ні про Тамару чарівну!
Лиш церква на крутій вершині,
що тлін у камені хова,
пильнована від божества,
між хмар манячить і понині.
Біля воріт її стоять
на варті темряві граніти,
шарами сніговими вкриті;
і теляги на грудях знать:
то вікові льоди горять.
Страшні обрушини й завали,
мов водоспади, позвисали,
заковані морозним сном,
і сплять, нахмурившись, кругом.
І хуга там дозором ходить,
здуває пил з руїн старих,
то пісню жалібну заводить,
то окликає вартових.
Про храм довічного спокою,
зачувши вість оддалеки,

зі сходу лиш самі хмарки
спішать на прощу чередою.
І на гробках в журбі німій
ніхто уже не скропить вій!
Казбека хмура верховина
вартує пильно здобут свій,
і марно ремствує людина:
там буде вічний супокій!

24. IX. 1929 — 18. II. 1930, Київ

ПАРУС

Біліє парус самотою
у синій моря даліні . . .
Чого шука він у просторі?
Що в рідній кинув стороні?

Буяс вітер, хвиля грас,
скрипучу щоглу порива.
Та гей! він щастя не шукає
і не від щастя відплива!

Під ним блакить ясну, безжуру
золотить сонце з височин,
а він, бентежний, кличе бурю,
немов у бурях є спочин!

26. IV. 1935, Київ

І скучно, і сумно, і нікому руку подать
в годину нестерпної скрути . . .
Бажання . . . Навіщо даремно і вічно бажать? . . .
А роки минають, і їх не вернути!

Любить . . . та кого ж бо? . . . На час лиш — кохати дарма.
Кохання ж навек — неможливе.
У себе заглянеш, — минулого й сліду нема;
усе там — і радість, і мука, зрадливе . . .

Що пристрасть? Солодку недугу розвієш умом,
як примху, нічого не варту . . .
Життя, як подивишся оком холодним кругом —
це витвір пустого, безглузлого жарту!

26-27. IV. 1935, Київ

ХМАРИ

Вічні мандрівниці, хмароньки горяні!
В небі блакитному, ніби перлини ті,
з любої півночі в сонячні сторони
разом, вигнанці, зі мною ви линете.

Хто ж то гонить вас, роковані долею?
Злоба одверта? Чи заздрість затаєна?
Чи вас обтяжує злочин сваволею?
Друзів обмова, отруєм наповнена?

Ні, вам докучили ниви неплідняві,
ви — понад пристрастю, понад стражданнями;
вічно на волі ви, вічно холодні ви,
поза вітчизною, поза вигнаннями.

30. IV. 1935, Київ

**
*

(Перед від'їздом на Кавказ)

Прощай, невмивана Росіє,
країно пана і раба,
де скрізь мундир ще блакитніє
і мовчки хилиться юрба!

Ачей Кавказу грань висока
мене сховає від башей,
від всевидючого їх ока,
від всеслухащих їх ушей.

1. V. 1935, Київ

ЗЕМЛЯ І НЕБО

Як більше за небо землі не любить?
Адже щастя небес не збагнуть . . .
Хоч щастя наземне і менше в сто раз,
та ми знаєм, яка його суть.

І надії, і муки колишні згадать
в нас тайне бажання кипить;
нас тривожить непевність наземних надій,
а смуток короткий смішить.

Страшною здається тепер для душі
майбутности темної даль —
ми блаженства бажали б на небі зазнать,
та світ залишити нам жаль.

Чим обладуєм ми, те присмніше нам;
хоч ми й іншого прагнем давно,
та в час розлучання ми бачим яснїш,
як з душею зріднилось воно.

1-2. V. 1935, Київ

ДО **

Доволі розпуст вибачать!
Невже злочинцям щит порфіра?
Хай дурні їх боготворять,
хай забринить їм інша ліра, —
а ти спинись, бо ти — співець,
бо золотий — не твій вінець!

Вигнанням у краї чужі
хвалися скрізь, як днем свободи!
Високим поривом душі
ти обдарований з природи;
ти бачив зло, і перед злом
ти горде не схилив чоло.

Співав про волю ти, коли
тиран гримів, грозили страти;
свідомий вічної хули,
готовий і життя віддати,
співав ти, — й серед цих країв
один є, хто збагнув твій спів.

2. V. 1935, Київ

РУСАЛКА

1

Русалка пливла через вир голубий
й осявав її місяць ясний,
і старалась вона аж на повню ясну
срібнопінну плеснуть струмину.

2

І в шумливих, вируючих водах ріки
колихались відбиті хмарки;
русалка співала, і звук її слів
долітав до крутих берегів.

3

Русалка співала: „Голубить мене
на дні мерехтіння дняне;
і рибок там зграя гуля золота;
кришталеві красують міста;

4

і там, на подушці яскравій з піску,
де зріс очерет, в холодку,
спить лицар, здобича ревних валів,
спить лицар з далеких країв.

5

І в темряві шовк його кучерів там
так любо розчісують нам:
в чоло і в уста в полудневий ми час
цілували вродливця не раз.

6

Та спрагли цілунки, не знаю чому,
не змагають байдужість німу;
він спить і, схилившись на перса мені,
і не дише, й не шепче у сні! . . .”

7

Такий був русалчин над річкою спів,
незбагнених повен жалів;
і в синіх вируючих водах ріки
колихались відбиті хмарки.

28. IV. 1935, Київ
(Великдень)

ДАРИ ТЕРЕКА

Дико Терек вис й скаче
між крутих камінних стром,
злобний, він, як буря, плаче,
сльози бризкають кругом.
Та струмує він лукаво,
рівним степом біжучи,
і привітливо, й ласкаво
так до Каспія дзюрчить:
„Розступися, діду, — в морі
хвилі пригорни мутні!
Поголяв я на просторі,
відпочить пора мені.
Я родивсь біля Казбека,
я живився груддю хмар,
людська власть, чужа й далека,
вічно кликала до чвар.
От синам я на забаву
рідний зруйнував Дар'ял —
стадо наметів на славу
ім пригнав мій буйний вал”.
На м'який схилившись берег,
Каспій стих, немов би спить,
і ласкаво знову Терек
в ухо дідові дзюрчить:
„Я привіз тобі гостинець!
Не звичайний це ралець:

з поля бою кабардинець,
кабардинець — молодець.
Дивний панцер коло стану,
ще й в локітниках сталєних,
і священний вірш з Корану
сяє золотом на них.

Він похмуро зсунув брови,
і на вус його пухкий
впав багрянй струмїнь крови,
благородний і жаркий;
повний лютї, ворожнечї,
мертвїм оком погляда,
заповїтний чуб на плечї
чорним кучером спада”.

На м’який схилившїсь берег,
Каспїй мовчазно дрїма,
і хвилює буйний Терек,
знову рїч свою здїйма:

„Слухай: дар неоцїненний
проти їнших тих дарїв!

Вїд усїх я у вселеннїй
дар цей пишний затаїв.

Ось козачку-молодицю
я на хвилях принесу,
бїдоплечу, нїжнолицю,
ясноокою красу.

Лик її смутний, туманний,
зїр так тихо, нїжно спить,

а на бїлї перса з рани
цївка багряна бїжить.

За красою молодицї
лиш один коло рїки
не сумує у станицї

козачина гребінський.
Осідлав він вороного
і між гір, в нічнім бою,
на кинджал чеченця злого
зложить голову свою”.
Замовкає річ сердита,
і сніжиста голова,
ще й коса, коса розлита,
колихаючись, сплива.
І старий устав, як туча,
блиснув зморшками чола,
і жага страшна, могутча
очі сині пойняла.
Він заграв од хвилювання
і до серця притулив
з ремством ніжного кохання —
набігаючі вали.

18-25. IV. 1935, Київ.

О. ПУШКІН

ПОЕТОВІ

Поете, не вважай на ласку й гнів народний!
Похвал і захвату мине хвилиний шум,
почуєш блазня суд і сміх юрби холодний;
тож будь твердий — гамуй і радощі, і сум.

Ти — цар: тож сам живи. Крім вільного, ні одний
тебе не збавить шлях, не зрадить вільний ум.
Удосконалюй плід глибоких любих дум
і нагород не жди за подвиг благородний.

Вони в самім тобі. Ти сам свій вищий суд,
ти найсуворіше оціниш власний труд.
Чи з нього радий ти, як майстер вибагливий?

Ти радий? Так нехай юрба його ганьбить,
і на триніг плює, де твій огонь горить,
і, бавлячись, хита триніг твій святобливий.

30. X. 1929, Київ.

Для дальніх берегів отчини
ти залишила край чужий;
тяжкі, смутні були хвилини,
і плакав я, мов нависний;
мої похолоділи руки
тебе боялись випускати;
боління тужного розлуки
мій зойк благав не припиняти.
Та від гіркого цілування
ти одвела уста свої;
із краю хмурого вигнання
ти в інші кликала краї.
Ти говорила: „В день спіткання,
під небом вічно голубим,
в гаю оливнім цілування
ми зіллєм з захватом новим”.
Та там, де пишні небозводи
блищать, синіючи кругом,
де коло скель дрімають води, —
заснула ти останнім сном.
Твоя краса, твої страждання, —
все зникло в урні гробовій —
зник і цілунок обіцяння . . .
Та жду його: він буде мій! . . .

27. X. 1929, Київ

А. ФЕТ

**
*

Як хмурно, сумно восени,
холодні дні в глухій тривозі.
В якій безрадісній знеможі
у душу просяться вони!

Але є дні палкі, як кров, —
в мережі золотих узорів
шукає осінь ярих зорів,
жагучих забавів — любов.

Мовчить, соромлячись, печаль,
визивне лиш сміється грішно,
а тій, що завмирає пишно,
уже нічого їй не жаль.

Київ, 31. XII. 1928.

ГР. СОЛОГУБ

**
*

Я не сказав тобі, що я тебе люблю,
та сонце звисока так лагідно сіяло
і в листі золотім промінням трепетало . . .
Ти не могла не знать, що я тебе люблю.

Я про любов мою тобі не говорив,
та зорі в небесах так переливно грали,
і хори їх таких пісень співали,
що я . . . я про любов мою не говорив.

Київ, 8. I. 1919.

ІВ. БУНІН

ПІСНЯ

Я — звичайна дівка на баштані,
він — рибалка, веселун, жартун;
тоне ген вітрило на лимані —
скільки знає воно рік, лагун!

Чула я: грекині на Босфорі —
як ляльки . . . Я ж чорна, стан худий,
потопає ген вітрило в морі —
може вже й не вернеться сюди.

Ждатиму в погоду і негоду,
не діждусь — з баштаном облічусь,
вийду д'морю, кину персня в воду,
чорною косою задушусь.

17. II. 1928

А. МІЦКЕВІЧ

ДО Д . . . Д . . .

Мою пестунку щось розвеселило:
дивись, як стала щебетать, аврукать!
Та так вуркоче, так щебече мило,
що, боячись хоч слово пропустити,
не смію відповісти, зупинити,
а тільки хочу слухать, слухать, слухать.

Засяли очі при живій розмові,
і став рум'янець лица заливати,
в коралях зубки блискотять перлові . . .
Дивлюсь сміліше в очі, уст шукаю
і слухати охоти вже не маю,
а тільки цілувати, цілувати!

26. XI. 1929, Київ

І. С. МАХАРА

В ГАЛИЧИНІ

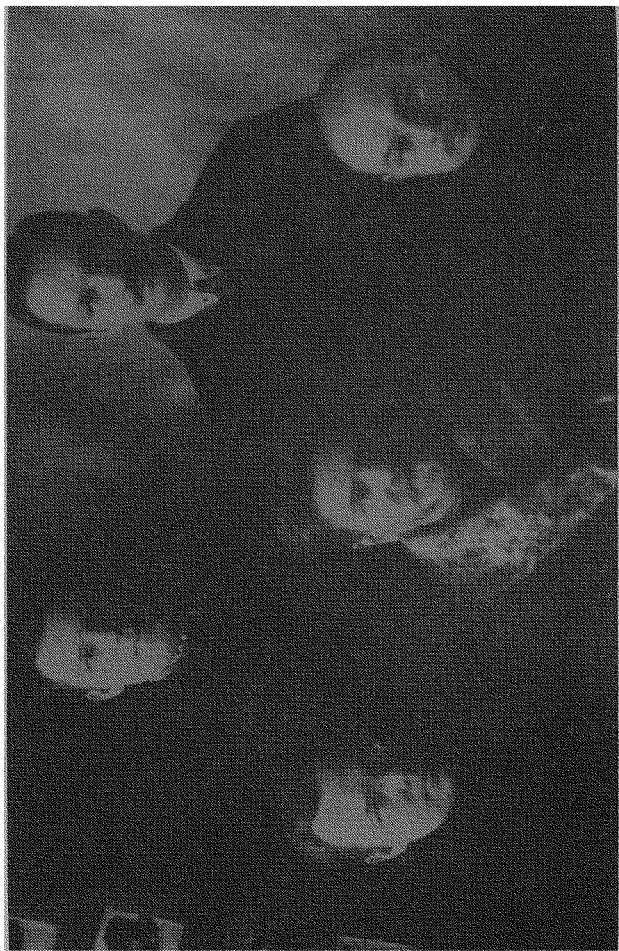
Немов обідрані курки,
що тупо долі ждуть лихої,
стоять невикривані хатки
в фаталістичному спокої.

Солома й глина — от і все,
чим заліпили трухлу сошку,
а вітер стінами трясє
і кожна хилиться потрошку.

Лиш соняшників юна січ,
піднявши золоті забрала,
зорить на сонце — віч-у-віч —
і в погляді — лиха зухвала!

А біля плоту схудлий пес
протяжно виє в дике поле —
оце ж і край такий увесь,
і скрізь таке убозтво голе!

Київ, 14. XII. 1928.

Грудень 1926 р. Стоять: М. Драй-Хмара (зліва) і П. Филипович.
У першому ряді зліва М. Зеров.

СТЕФАН МАЛЛЯРМЕ

СОНЕТ

Краси пречистої безсмертний гордий син,
ударом п'яних крил чи ти розіб'єш нині
забуте озеро, де покриває іній
прозорий зльотів лід, що не дійшли вершин?

О, лебедю, згадай, ти був і є один
прекрасний, та дарма змагатися в пустині:
ти в пісні не сказав, в якій це жить країні,
як мертвої зими засяє сонний сплін.

Ти шиєю струснеш білясту агонію,
одкинеш безміру просторів цих стихію,
але не жаж землі, що крила полонив.

І як кара в імлі леліє сяйвом срібним,
холодним сном зневаг навек себе ти вкрив
о, лебедю, в своїм вигнанні непотрібнім!

Будеї, 25-26. VII. 1928.

ТРИСТАН КОРБ'ЄР

РАПСОДІЯ ГЛУХОГО

„На цьому спинимось, — промовив фахівець, —
доволі лікувать, бо ви — глухий . . . Кінець:
ви втратили свій слух”. Він не почув цих слів,
та їхнє значення прекрасно зрозумів.

„Що ж, пане, дякую. Тепер, як в домовині —
в порожнім черепі моїм.
На віру зможу я почути все віднині,
пишаючись законно цим . . .

На око! — Та біда ж і окові, що уші
попсуті заступа! . . . — Ні. — Нащо бравувать?
. . . Якщо я свисну в рот нікчемному папуші,
він може у лице ганебно наплювать.

Я — манекен німий із хвостиком! Мене
за руку приятель на вулиці сіпне,
гукнувши: „Глек старий”, по-дружньому, як всі,
а я на відповідь: „Не зле, а ви? Мерсі!”

Коли хто гримне, я кажуся, щоб почути,
а змовчить, думаю: це жаль чи співчуття? . . .
Мов ребус, завсіди я силуюсь збагнути
в обхід чиясь слівце . . . Ні, ні — забутий я!

А то ще цокотун, підластившись, уп'ється,
і ляпає мені губами, мов пасеться,

знайшов розмовника! . . . А я, серед гризот,
ще й чемну усмішку роблю, як ідіот.

Мов прокажений, я несусь між дів-дуреп.
Я є й мене нема . . . Питають: „Це той кеп?
Поет з намордником — навиворіт їжак? . . .”
Плечима знизують: мовляв, глухий дивак.

Це — муки Тантала! Це — гістерія слуху!
Я бачу зграю слів, нездольний їх схопить.
Роззява, солопій, хіба зловлю я муху? —
Турецька голова, що кожен може бить!

Небесна музика — почуть скоюк стругання
на гіпсі, бритви черк, і скрегіт неживий
в пляшаних корках, і живих кісток пиляння,
і оперний куплет, і поспів танковий!

Дарма: я мовлю сам, а звідтіля — нічого.
Я з шиком говорю, та як? як качурі?
чи, може, як гіндус? чи як клярнет сліпого,
що, натискаючи, помилиться в дірі?

Хитайся в голові, о, маятнику п'яний,
і цокай, і тряси розбитий казанок,
що по-жіночому бринить дзвінок мідяний,
зозуля так співа, а часом — мух ройок.

А ти, ти будь німий, Кумире споглядальний!
Чинімо, навзаєм, удвох зарік мовчальний:
не скажеш слова ти, і я промовчу знов,
і не зітре ніщо цих золотих розмов.

21. I. 1931, Київ

ЖЕРАР ДЕ НЕРВАЛЬ

EL DESDICHADO

Я — безпорадний, я — самотний і сумний,
мов аквітанський принц серед завалин вежі:
ти згасла, як зоря, замовк мій спів лункий, —
лиш Туги чорний диск пливе у безбережжі.

Прилинь, визвольнице, в цей морок гробовий,
вернувши Позіліп, і моря сині межі,
і квітку дорогу, й альтанки дах виткий,
де грона з рожами сплелись в одній мережі.

Я Байрон? Люзіньян? . . . Чи Феб, чи Купідон?
Її цілунки ще горять на чолі в мене;
у гроні марив я, де плавають сирени . . .

Я двічі переплив звитяжцем Ахерон,
співаючи в піснях, під лірний дзвін Орфея,
як молитесь свята і як шаліє фея.

12. XI. 1930, Київ

ТЕОФІЛЬ ГОТЬЄ

МИСТЕЦТВО

Так, утвір тим красніший,
чим взятий матеріял
трудніший:
вірш, мрамур чи метал.

Манірність — фальш обурна.
Та, музо, не схибни —
і туго
котурна затягни!

До чого ритм легкий, догодний,
той довгий черевик,
хоч модний,
що кожен мірять звик?

Різьбарю, кидай глину,
що місить палець твій,
одмінну
знайшовши путь для мрій.

Бори тверду Каррару
і Парос дорогий —
ту пару,
де контур — як живий!

У Сіракуз повчися:
на бронзі гордий лик —
дивися —
і досі ще не зник!

Тонка рука, кінчата
хай ріже ніжний тон
агата,
і вийде Аполлон.

Маляре, акварелі
тобі не буде жаль,
моделі
готуй, топи емаль!

Твори сирен блакитних
з хвостом на сто ладів,
тендітних
потвор з ясних гербів.

Потрійну позолоту
над Дівою й Христом,
Голготу
з осяяним хрестом.

Все — тлін. — Лиш хист панує,
довіку процвіта.
Статус,
переживеш міста!

І на читкій медалі,
що виоре плугар

на валі,
воскресне давній цар.

Самі боги вмирають,
а чарівні рядки
тривають,
як мідь, цілі віки.

Різьби, карбуй горливо
і втісній крихкість мрій
на диво
у груді кремезній!

22-24. XI. 1930, Київ

ЛЕКОНТ ДЕ ЛІЛЬ

БАЖАННЯ

Фрігійського царя дочка зухвала
в скалу колись обернута була,
а горда Прокна ластівкою стала
і в ліс полинула, немов стріла.

Для мене щастя, дорога, безкрас,
будь люстром, щоб на тебе споглядать,
чи льоном, що твій стан оповиває,
водою, що на пишну ллється стать,
легкою сіткою, яка тримає
обводи перс, ще юних, як весна.
разком на шиї, що я зву моєю,
парфумами, сандалею твоею,
яку притопче ніжка чарівна!

Будеї, 3-4. VIII. 1928

ШАРЛЬ БОДЛЕР

ПАДЛЮ

Пригадайте, кохана, той ранок погожи
і те літо чудове, ясне,
як при стежці крутій, на гранітному ложі,
ми бачили падло страшне.

Розчепірівши ноги в повітрі, недбало,
наче жінка цинічна, ласна,
воно черево жовте своє оголяло,
й парувала відтіль трутина.

І розпечене сонце днювало на трупі,
щоби гніль цю докраю спалить
і вернути Природі все те, що докупи
вона міцно з'єднала на мить.

Мов над пишною квіткою, небо здіймалось
над бундючним оцим кістяком,
ви зомліли як стій, чи це вам лиш здавалось? —
нестерпучий був сморід кругом.

Над гнилизною мошок дзижчали мільйони,
а з дірок оцього лахмана
виповзали гидкої черви батальйони
і текли, мов густа рідина.

Все це падало вниз або вгору летіло,
наче хвиля блискуча, пливло,
і здавалось, від когось надихнуте тіло
намножалося, двигтіло, жило.

І сповнявся простір дивним шумом музичним,
ніби то шаруділа вода
або зерно, що віяльник рухом ритмічним
його в віялку сам накида.

В позатираних формах були тільки мрії,
наче шкіц, недоладний на взір,
що його довершити не має надії
той мистець, що задумав цей твір.

За камінням стурбована сука стояла
та злим оком дивилась на нас
і, смакуючи падло, усе пильнувала,
чи до нього вернутись не час.

Але й вам обернутись в цю нечисть — о, горе! —
доведесться, мій світе ясний,
в цю потворну заразу, о, радісна зоре,
моя пристрасте, янголе мій!

Так, моя королево, вам прийдеться гнити
після таїнств останніх, страшних,
під травою, під цвітом рясним пліснявіти
між кісток спопелілих, брудких.

Так скажіть же, красо, хробакам, що в жадобі
поцілунками тіло пожруть,
я зберіг од кохання, що тліє у гробі,
божественну і форму, і суть.

Будеї, 30. VII — 1. VIII. 1928.

ВІДПОВІДНОСТІ

Природа — мудрий храм, де ряд колон живих
нечутно шепчеться, як вечоріє днина,
лісами символів проходить там людина
і зустріва привітний погляд їх.

Як верховинських лун глухі, протяжні гуки
зливаються в акорд протяжний і міцний,
де все з'єдналося, і ніч, і день ясний, —
так сполучаються парфуми, барви й звуки.

Є свіжі пахощі, як тільця немовлят,
зелені, як лука, м'які, як звук гобоя,
і є торжественно-розпутний аромат, —

дух амбри, ладану, дух пижма і бензоя,
що в безкрай шириться, як і саме життя, —
у нім екстаза дум, в нім захват почуття.

Будеї, 27-28. VII. 1928.

ТЕОДОР ДЕ БОНВІЛЬ

МЕРТВА

Вони кажуть, голубице,
що ти сниш у домовині, —
та для серця, о, царице,
що горить любов'ю й нині,
ти встаєш жива й жадана —
о, задумлива, кохана!

Біла ніч уже засяла;
вітер шепче, хилить роси;
а я пещу покривала
і хвилясті світлі коси,
і напіврозкриті крила,
що над миртом ти спустила.

Я вдихаю пишний волос
з насолодою нічною,
а дзвінкий, як ліра, голос
тихо плине за водою,
і, як лебідь, що ридає,
все до хвилі припадає!

13. IX. 1930, Київ

ЛЕОН ДЬЕРКС

СКО

Під буйним плетивом листків тремтячих
за чорний ліс заходить білозір;
від мшистих стовбурів до чол несплячих
його текучий фосфоровий зір
сльозу в віночках змушує тремтіти
і срібні віти.

Коли людина спить глибоким сном,
життя кипить одвічне в гущавині;
у хащах, вдовах сонцевих, кругом
під місяцем мигтять мінливі тіні;
ніколи їх душа смутна, трудна
не засина!

І ллється сяйво місячне снопами
крізь товщі на високі моріжки.
Русалки там думливими роями,
заривши ноги в трави і квітки,
у млі під вербами сидять довкола,
схиливши чола.

Вже місяць закруглив далекий диск
над лісом, вдягненим в туман сивезний,

і в бляклих водах, де циновий блиск,
Природо, став оцей, сумний, старезний —
це твоє око, що скриває бір,
твій тлінний зір!

18. XI. 1930, Київ

ЖОВТНЕВИЙ ВЕЧІР

(Уривок)

Тремтячий довгий звук з горбів пливе в долини;
з горбів і пуц, через рівнини і поля,
тремтячий звук нічний спускається в лощини.
— Вечірній дзвін! Зайшло вже сонце, спить земля. —
Під зимним вітром спів вмирає віддаля,
вмирає спів і сміх в кучматому тумані.
В тумані, що встає, лунає гук без слів,
тягучий гук і лле всі пестощі останні,
журливі пестощі у глиб тремких лісів;
ліси тремтять, і лист, мов сніжний рій, літає,
літає й падає на всиротілу путь,
на путь пустельну, де жовтаста мла сідає,
і мла, що стеле скрізь блідаву каламуть.
На заході блідім лягла рожева смуга,
і синій виднокруг хвилює, мов прибій,
морський прибій, що нас охоплює, мов туга,
сповняє нас плачем, риданням без надій.
Передчуваючи похмурі дні з дощами,
жовтневий вітер нам прощання посила,
прощання трепетне під сірими гілками,
тужливими дітьми і сонця, і тепла.
Короткі зимні дні. Стриваймо осінь сонну!

— О, як вібрує в нас глухе гудіння дзвону! —
Позавтра осінь ця, сніжисто-дощова,
пролле свої жалі і скуку однотонну —
йде однотонний нуд і скука життєва!

21. XI. 1930, Київ

СЮЛЛІ ПРЮДОМ

СТАЛЯКТИТИ

Люблю, як смолоскип у гроті
скривавить темряву нічну,
як звуки у чудній дрімоті
грімку полохають луну;

як із склепіння сталяктити
намистом скам'янілих сліз
звисають, і вода на плити
по краплі падає униз.

Здається, що в імлі безмовій
панує скорбний супокій,
і стигнуть сльози погребові
на стрілах необсохлих вій.

Так і в душі, де ще не вмерла
утрачена любов, а спить:
застигли на війницях перли,
а серце тужить і щемить.

18-19. II. 1928

ПОЛЬ ВЕРЛЕН

**
*

Голубіє понад дахом
лагідна блакить:
ясень хилиться над дахом —
повіття тремтить.

З неба лине через вікна
тихий, журний дзвін:
спів пташиний! — через вікна
сумно ллється він.

Боже, Боже, мирні звуки
простого життя! . . .
Місто шепче — тьмяні звуки
звідси чую я.

— Що зробив ти, ти, що марно
тужиш оддалік?
Де ти, бідний, стратив марно
молодечий вік?

Будеї, 17. VII. 1928.

Великий, чорний сон
мої склепляє вії, —
усім бажанням — скон!
Засніть, усі надії!

Вкриває очі мла
і забуває совість,
де грань добра і зла, —
яка сумна це повість!

Колиска я хибка,
яку в порожній ніші
гойда чиясь рука, —
спокою, тиші, тиші!

Будеї, 17. VII. 1928.

В серці і сльози, і біль, —
небо над містом плаче.
Що це за туга? Відкіль
цей невгамований біль?

Мжиці зажурені звуки
і на землі, й по дахах!
В серце, що в'яне від скуки,
ллються зажурені звуки.

Сльози і біль без причин
в серці, якому байдуже . . .
Тут ані зрад, ні провин:
туга моя без причин.

Чи не найбільше це горе —
навіть не знати, чому
в серце несміливе, хворе
люте закралося горе?

Будеї, 18. VII. 1928.

Лямпи круг тісний і світлий. Сівши на ослоні,
марити коло багаття, з пальцями на скроні,
затопивши очі в очі, дорогі для вас,
час димуючого чаю, книг закритих час;
тиха радість відчувати вечора кінчання,
люба і приємна втома, пристрасне чекання
чарівних розкошів ночі, шлюбної імли, —
ось куди солодкі мрії увесь час пливли,
хоч щомить і відкладав я марно і без тями,
ось про що я нетерпливо марив місяцями.

Будеї, 22-23. VII. 1928.

СОНЕТ

Надія ще блищить, як у хліві солома . . .
Не бійсь: то дикий літ сп'янілої оси;
крізь шпарку сонця пил лягає навкосої;
спирайся ліктями на стіл і спи: ти вдома.

В криниці, друже мій, холодна є вода:
Напийсь! Після засни! Зоставшись з тобою,
я колисатиму. Помрій у цім спокою
і тихо поспівай, як лялечка бліда.

Б'є полудень. З жалю, о пані, вийдіть, поки
він спить. Як чудно це, коли жіночі кроки
звучать у мозкові нещасних бідолах!

Б'є полудень. Скропіть у горниці й на ложі!
Надія ще блищить, як камінь по ярах . . .
Коли ж цвісти вам знов, о, вересневі рожі?

Будеї, 23-24. VII. 1928.

ПОЛЬ КЛЬОДЕЛЬ

ТЬМА

Я тут, а вона там; кругом усе в мовчанні й тьмі жахливій,
нас просіває Сатана крізь решето. Ми — нещасливі.
Я мучусь, мучиться вона, і ніякісіньких шляхів
помежи нами; немає і від неї — ні руки, ні слів.
Нічого — тільки ніч німа і всюдисуща, ніч страждання,
де гасне творчість, де гризе страшно, нездійснене кохання.
Я слух напружую, але я сам! . . . Мене сповняє жах . . .
Я чую голос, мов її, і покрик у чіхсь устax.
Я чую тихий вітерець, і волос дибиться з розпуки:
спасіть її — над нею смерть! із пащі вирвіть у Звірюки!
І прикрий присмак смерти знов застряг в зубах, наповнив рот:
Як нудно! Шанець! — хочеться блювати . . . І знову поворот.
В точилі бувши, сам душив я грона за безумства й дуру
і сміхом вибухав вночі, від муру ходячи до муру.
Невже ж отой, хто очі дав, мене не вгледить без очей?
Невже ж отой, хто вуха дав, мене не вчус без ушей?
Я знаю: де буяє гріх, там здобіль милосердя неба.
Це князя світу час прийшов, — молитись і благати треба.

16-17. XI. 1930, Київ

ЖЮЛЬ РОМЕН

МІСТО

(цикл — „Божество впродовж будинків”)

Струмує радісно тіло

Я в городі живу і я один із тих,
кого побачиш скрізь: в театрі, на майдані;
мій голос, вид — це їх: нема між ними грані,
і форму зберегли вони у очах їх.

Мої бажання, всі, що в них кохався я, —
лиш ефемерна часть вселюдського бажання;
ненавидні мені інтимні поривання:
бо мрія города пишніша, ніж моя.

Дитячих забагів быть вільним вже немає,
на цвяшку зношений мій висить ідеал.
Прогнавши з тіла „я”, всевладницький загал
усе моє ество собою виповняє.

Недавно ще я ніс свій клунок почуття —
о, скільки там було безвихідної туги!
А нині, ще тяжкий, не чую вже потуги,
і щастя пізнаю святого небуття!

Будеї, 6-7. VIII. 1928.

Самим собою будь перестаю поволі,
як чудно відчувать: все менше моїх дум,
щодня молюся я, — нема мені волі.

Будинки, і юрба, і омнібусів шум,
і сяєво вітрин ударом гострим, грубим
вертають мені думи і кришать її знову.

Розгардіяшений зовнішнім стресом вулиць,
я раптом спорожнів, згубивши все інтимне.

Зникає мого „я” і тане місто хтиве,
облесним язиком зриває з нього квіти,
і смочче, і жує, і хоче проковтнути.

Я цукру грудочка в твоєму роті, місто.
Але ти не страшне ненажером своїм:
кому і тіло, й дух вітрами посікло,
а мрію жах скував, — безмірна радість тим
в нутрі твоїм розтять, де ніжне є тепло.

Будеї, 8. VIII. 1928.

ЖОРЖ РОДЕНБАХ

ВЕЧІРНЯ НІЖНІСТЬ

Вечірня ніжності! О, ніжності покою
без лампи! Ніжна мла — неначе смерть ясна.
Вже сутінь крадеться нечутною ходою,
по стелі стелиться, мов дим. Все засина.

Немов ласкава смерть, у тьмяному свічаді
всміхається їмла — прощання ніжний знак!
І сам я ніби йду назад в легкій відраді
і завмираю вже потроху, я побляк.

Здається, що на всі розвішані картини
і на згадки мої, в квадратах збляклих рям,
на красвид душі і на малярський крам
летять і падають, мов чорний пух, сніжини.

Вечірня ніжності! Ти змушуєш, о, тьмяна,
звикати до скрипок, приглушених, м'яких;
коханець слухає, як мовчки снить кохана,
і очі їм сплелись на килимах пухких.

Останній, млосний світ, охлянувши, зникає.
О, ніжна! Ми одна істота без одмін!
Мовчання! Пахів два, хоч аромат один:
думки одні, а вислову немає!

27. XI. 1930, Київ

СТЕФАН ЦВАЙГ

ЛЯНДШАФТ

Ніч. Дрімучі хліба видихають
теплий і задурливий пах.
Душно. Випари мляво злітають
вгору: поле — в срібних димках.

Грізно спалахують блискавиці
там, де темнішас виднокруг.
Місяць пожовк. Мов сполохані птиці,
хмари важко літають округ.

Грім гримить, шпурля перунами,
кличе спраглий край, що чека.
Над шелеснатими колосками
мовчки простяглася рука.

17. VI. 1929, Київ

НІЖНОСТІ

О, перших ніжностей неспіливі хвилини!
Люблю, як бореться довіри почуття
з незбагнутим. Відтак вже інші йдуть години,
що, мов важкі стовпи, вгрузають у життя.

Це — дивні пахощі, летючий дотик крові,
це — бережка рука, це — усміх, блиск очей . . .
Спокуси іскрами вже грать вони готові
і огняні снопи шпурлять в пожар ночей . . .

Та все ж вони — як сон, бо їх у грі нам дано.
Це — безнамірне щось, поплутане й чуйне,
мов трепет дерева під весновій, що рано
пограється з гіллям, потрощить і помне.

13-14. VI. 1919, Київ

М. Драй-Хмара на Колімі в 1937 р. Рисунок невідомого мистця.

ФРАНЦ ВЕРФЕЛЬ

ТІЛЬКИ ПРИСЛУХАТИСЯ

Тисячу раз до землі припадав я,
щоби ночей тупотіння почути, —
та гуків далеких не розумів.

Озвались до мене пісні. Може, власну почую?
Блідий, я тремтів, мою пісню зачувши, —
але . . . то варті був спів невизначний.

Часто крізь морок шось близько хвстало . . .
Я схвачувавсь — біг вістунові назустріч, —
то звір нічний переходив по мурах.

Ось я, напружений, став без дихання:
жагуче, безумне бажання почути,
що мій заклик, нарешті, мені пролунає.

Я живу вже давно,
та слова мені ще не дано,
тільки чудо примерхло навколо.

У келесі чорна троянда
перед мною все хилиться нижче та й нижче,
і око, її, її око вже згасло. Я бачу.

18. VI. 1929, Київ

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС
БІБЛІОГРАФІЯ

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Михайло Драй-Хмара народився 28 вересня 1889 року в с. Малі Канівці на Полтавщині, в козацькій родині. Йому не було ще й п'яти років, як померла мати, але він з любов'ю згадував її все своє життя. У збірці „Проростень” пише Драй-Хмара про маленького сироту і його безмірну любов до матері-небіжчиці:

Убогий цвинтар і ворота, —
Та як побачить, як обнять?¹

В останньому періоді своєї творчості він знов повертається до цієї теми, присвячуючи матері велику поему „Рушник”:

Кожного разу, як на рушник
цей погляну столітній,
вишитий вицвілим, але рясним
виноградом — єдина
річ, що дісталась мені від небіжчиці-матері
в спадку,
скорбні я згадую очі її, та згадати несила,
так, наче сон невиразний, мінливий, замріють
і зникнуть...

Раннє дитинство Драй-Хмари пройшло над річкою, в садках, на полі, і тому цілий ряд його поезій тісно пов'язаний з природою. У вірші „Розлив свій гнів” читаємо:

А він вже на луці.
Не слухається татка,
заголить ноженятка
і в мандрівці.²

¹ „Проростень”, „Мати”, ст. 30-31.

² Там же, „Розлив свій гнів”, ст. 40.

А в іншому вірші зустрічаємо такі рядки:

За водою зозуля кує,
сонцем бризка клечальна неділя, —
а дитина ті бризки — в запілля.
Сонце добре: не скаже — моє.³

Шкільна наука Драй-Хмари почалася з того, що батько відвіз його, на пораду знайомих, за кількадесят кілометрів до вчителя в село Панське, на Полтавщині, щоб той підготував хлопчика до вступу в гімназію. Тяжко жилося йому в суворого, жорстокого вчителя, і свободолюбний дев'ятилітній хлопчина не витримав і — втік додому.

Початкову освіту здобув Драй-Хмара в Золотоноші, потім учився в черкаській гімназії, де закінчив 4 клася, а року 1906-го дістав стипендію по конкурсу до колегії Павла Галагана в Києві, що була тоді однією з найкращих приватних гімназій на Україні.

У класі, в якій вчився Драй-Хмара, було 12 учнів, що з них в майбутньому вийшло кілька видатних людей: Володимир Отроковський — поет і вчений, Сергій Цикаловський⁴ — учений (обидва померли в 1920-их роках), Борис Ларін — поет і професор Ленінградського університету, Павло Филіпович — поет і професор Київського університету, засуджений НКВД і засланий одночасно з Драй-Хмарою. Всі вони були його щирими друзями. Бувши колегіятом, Драй-Хмара мав, крім учителів, ще й шкільних гувернерів, з допомогою яких удосконалював знання французької й німецької мов.

Під впливом учителя російської літератури, Кожіна, Драй-Хмара почав писати поезії і вперше надрукував у колегіятському журналі „Лукоморье” вірш „Девушка в алой косынке”. Це було десь на початку 1910-го року.

³ „Проростень”. „За водою зозуля кує”, ст. 38.

⁴ У чернетках М. Драй-Хмари знаходимо згадку про цього друга:

„Непривітний покинув світ,
і ніхто не знає, де вмер ти —
тільки спомин глухий, як міт...”

М. Драй-Хмара — колегіят. 1910 рік.

Того ж року, по закінченні колегії, Драй-Хмара вступив на історично-філологічний факультет Київського університету, де одержав чотирирічну стипендію. В університеті працював у семінарі академіка В. Перетца і року 1911-го надрукував свою наукову працю „Інтермедії першої половини XVIII віку в рукопису Збірки Тихонова Петербурзької Публічної бібліотеки”.

1913-го року Київський університет і Слов'янське Товариство відрядили Драй-Хмару закордон для студіювання слов'янських мов та письменств. Працював він у бібліотеках та архівах Львова, Будапешту, Загребу, Београду та Букарешту. У висліді роботи закордоном написав велику розвідку з історії хорватського письменства — „Rasgovor ugodni narode slovinskoga . . .” А. Качича-Міошича, за яку одержав від Київського університету золоту медалю.

Року 1915-го, по закінченні університету, Драй-Хмара був залишений при кафедрі слов'янознавства для підготовки до професорського звання.

Під час першої світової війни, коли Київський університет евакуйовано на схід, до Саратова, Драй-Хмару відряджено до Петроградського університету, де він перебував як професорський стипендіят до 1917 року, працюючи під керівництвом таких визначних професорів та академіків, як О. Шахматов, П. Лавров, І. Бодуен де Куртене та ін. Одночасно в тих роках (1915-1917) Драй-Хмара бере активну участь в об'єднанні студентів-українців у Петрограді, що мало офіційну назву Українське Земляцтво.

Після вибуху революції, в травні 1917 року, Драй-Хмара повертається на Україну і приймає діяльну участь в національно-державному відродженні свого народу. Всі свої молоді сили, увесь запал, знання і здібності віддає він для розвитку української науки, школи, освіти. Навколо новоутворених наукових осередків скупчувались тоді найталановитіші українські науковці. Серед них був і Михайло Драй-Хмара.

Національна революція 1917-1921 р. р. розворушила українську інтелігенцію, захопила своїм розмахом і заактивізу-

вала, але короткотривалість тієї доби не дала змоги їй виробити виразних позицій в національно-соціальної проблематиці. Пізніше в своєму щоденнику Драй-Хмара писав про це так: „В революції інтелігенція українська не пережила в повній мірі національного моменту (не закріпила своїх позицій) і через те почуває себе „ні в сих, ні в тих” перед явищами соціального порядку”⁵.

Про себе Драй-Хмара писав у щоденнику: „Я не вріс у свою епоху, бо протягом майже 20-ти років (з 9 до 29) був ізольований від життя. Спочатку „монастирське життє” в Панському, від якого я, дев’ятилітній хлопчик, буквально втік. Потім брудна Золотоноша. Далі гімназія, колегія, університет і, нарешті, блукання в тумані архаїчної філології. Хіба цього не досить, щоб зовсім одірватися від землі?”⁶.

1918 року Михайла Драй-Хмару обрано на катедру слов’янознавства при створеному урядом гетьмана Павла Скоропадського Кам’янець-Подільському університеті. Тут він перебував до 1923 року, коли московсько-більшевицька влада вже остаточно закріпилась на українських землях.

Переїхавши того ж року до Києва, Драй-Хмара по конкурсу очолив катедру українознавства при Медичному інституті, де працював до 30 вересня 1929 року.

З 1924 року Драй-Хмара стає членом Історично-Літературного Товариства при Академії Наук. В той же час він працює в Науково-Дослідчому Інституті Мовознавства при ВУАН як нештатний науковий працівник, а в листопаді 1929 р. за постановою конкурсної комісії ВУАН стає штатним співробітником Комісії для дослідження історії української наукової мови в Науково-Дослідчому Інституті Мовознавства. 1930-го року Драй-Хмару, як наукового співробітника і керівника семінарів Слов’янського відділу, обрано на дійсного члена Катедри мовознавства.

Разом з академіком А. Кримським редагував Драй-Хмара збірник Комісії для дослідження історії української нау-

⁵ Щоденник, 13 серпня 1924 р.

⁶ Там же, 3 січня 1925 р.

кової мови. Крім цього він працював в Українському Інституті Лінгвістичної Освіти як професор Слов'янського відділу, в Польському Педагогічному Інституті, де займав катедру загального мовознавства, і в Сільсько-Господарському Інституті, де очолював катедру українознавства.

Після першого арешту 3-го лютого 1933 року, що тривав три місяці, Михайла Драй-Хмару звільнено з усіх посад, і він ніде не міг улаштуватися більше як на місяць-два. Врешті залишився він зовсім без роботи. Драй-Хмара бився, як риба об лід, борючись за існування. Маючи майже 20-річний стаж науково-педагогічної праці, не міг професор Драй-Хмара дістати навіть скромної посади вчителя початкової школи.

Науково-педагогічна і громадська діяльність Драй-Хмари не обмежувалась рямцями високих шкіл, Академії Наук чи Дому Вчених у Києві. Він виступав з популярними лекціями та доповідями серед учителів, молоді, селян і робітників в різних місцях України, вважаючи, що цим сприяє розвиткові української культури і поглибленню національної свідомості свого народу — мета, якій він присвятив усе своє життя. Але, переобтяжений педагогічною, науковою та громадською працею, Драй-Хмара продовжував і творчу діяльність.

Ще в кам'янецький період свого життя Драй-Хмара друкував свої поезії в місцевих літературних журналах „Буяння”⁷ і „Нова Думка”⁸. Року 1922-го він поїхав до Харкова, щоб нав'язати стосунки з сучасними письменниками й поетами. Там зацікавився з Миколою Хвильовим. Йому Драй-Хмара присвятив вірш „Поля, як хустка в басамани”⁹. В наступних роках мистив він свої поезії майже в усіх українських літературних журналах, що виходили в Харкові й Києві: „Нова Громада”¹⁰, „Червоний Шлях”¹¹, „Шляхи Мистец-

⁷ „Хмеліють хмари, хвилюють в трансі”, 1921, ч. 1, ст. 9.

⁸ „Молода весна”, 1920, ч. 1-2, ст. 29.; „Поки не вмеру не перестану”, 1920, ч. 3, ст. 11.

⁹ „Червоний Шлях”, ч. 3, ст. 79.

¹⁰ „Бреду обніжками й житами”, 1923, ч. 7-8, ст. 24; „Стає на прю холодний ранок”, 1923, ч. 13-14, ст. 4.

тва"¹², „Життя й Революція"¹³, „Всесвіт"¹⁴, „Зоря"¹⁵, „Глобус"¹⁶, „Літературний Ярмарок"¹⁷.

1926-го року у видавництві „Слово” в Києві вийшла збірка поезій Драй-Хмари „Проростень”. Того ж року появилася друком його монографія „Леся Українка”.

У київському періоді життя Михайло Драй-Хмара був тісно пов'язаний з групою поетів-неокласиків, до якої належали, крім нього: Микола Зеров, Павло Филипович, Освальд Бурггардт і Максим Рильський. Вони були також його колегами в праці чи то в Академії Наук, чи в інститутах.

У роках 1932-33 Драй-Хмара скаржився своїм друзям, що далі так працювати не має сил, що він страшенно переобтяжений лекціями, а проте не може заробити дитині „навіть на пляшку молока”; що він не має в запасі ані пуда картоплі і весною 1933 року може опинитися з родиною в безвихідному становищі. „Втома, вічна нервова шарпанина змушували мене казати, що я хотів би далеко заїхати — до Африки, на Мадагаскар”¹⁸ — писав він у своїх записках.

¹¹ „Осінь”, 1923, ч. 6-7, ст. 4; „Шехерезада”, „Наставила шовкових кросен”, 1923, ч. 9, ст. 40; „Лани, як хустка в басамани”, 1924, ч. 3, ст. 79; „Напровесні”, 1925, ч. 6-7, ст. 68; „Долі своїя не клянущу”, 1925, ч. 1, ст. ст. 51-52; „Пам'яті С. Єсеніна”, 1926, ч. 2, ст. 14; „Накинув вечір холодну намітку” з циклу „Море”, „На пляжі”, 1927, ч. 9-10, ст. ст. 79-80.

¹² „Мати”, 1923, ч. 5, ст. 6.

¹³ „Серпневий прохолонув вар”, 1925, ч. 12, ст. 6; „Ласкавий серпень”, 1926, ч. 1, ст. 9; „Перед грозою”, 1926, ч. 4, ст. 3-4; „Здрастуй, липно кучерявий!”, 1926, ч. 12, ст. 6.

¹⁴ „Завірюха”, 1926, ч. 4, ст. 11; „Мені сниться”, 1926, ч. 10, ст. 9; „Вілі вишні ще й білі морелі”, 1926, ч. 20, ст. 18.

¹⁵ „Голодна весна”, 1925, ч. 7, ст. 3; „Зустрічі”, 1926, ч. 15, ст. 2; „Напровесні”, „На побережжі”, „Зоріти ніч”, 1926, ч. 19, ст. 2; „Прийшло на рано...”, „Південь”, „Крути”, 1926, ч. 21, ст. 10.

¹⁶ „До білоруського народу”, 1928, ч. 11; „Пугач”, „Чуєш гук?”, „Озеро”, „Лісун”, 1928, ч. 14. (Переклади з М. Вагдановича).

¹⁷ „Лебеді” (сонет), ч. 1, грудень, 1928, Харків; Лист до Редакції, Сонет Стефана Малларме, переклад М. Драй-Хмари, ч. 4, березень 1929 р., ст. 172 і 173.

¹⁸ Не датована нотатка.

В лютому 1933 року, як згадано вище, Михайла Драй-Хмару вперше арештовано і через три місяці звільнено з тюрми. В довідці, виданій НКВД, було зазначено, що Драй-Хмарі належить двомісячна платня, але ніде його на праці не поновили, платню не скрізь видали, а ще й виключили зі спілки наукових працівників і вилучили всі його твори з бібліотек.

Після того Драй-Хмара всю свою енергію присвятив писанню поезій і перекладам з чужих літератур: завершив другу збірку віршів „Соняшні марші”, закінчував переклад „Божественної комедії” Данте (сконфіскований НКВД під час другого арешту), переклав дві руни нового запису з фінського епосу „Калевала” — „Народження та одруження Ільмарінена” та „Ільмарінен і Смерть” і ін.

Драй-Хмара не впадав у розпач і підготовляв видання своєї другої збірки поезій. Деякі з останніх його віршів, „співзвучні з добою”, уживаючи модного тоді вислову, виглядали штучно, бо, пишучи їх, поет насилував свою щирку вдачу. „Щирість — аж проситься!” — казав про нього Зеров.

Наближався час другого арешту. Це сталося 4-го вересня 1935 року. Четверо енкаведистів в брутальний спосіб робили трус у помешканні Драй-Хмари цілу ніч аж до 5-ої години ранку. Забрали силу книжок з його бібліотеки, рукописи, листування — все те, що було для нього найціннішим.

Не зважаючи на тортури і безконечні допити, Драй-Хмара рішуче відмовився давати будь-які зізнання, посилаючись на те, що він уже все сказав під час першого ув'язнення. Прокурор викликав дружину Драй-Хмари й зажадав, щоб вона вплинула на свого чоловіка. На побаченні Драй-Хмара заявив дружині: „Я перейшов через все, але не сказав нічого ні на себе, ні на інших”. Було ясно, що вже ніщо на світі не могло змінити його долі, яку, очевидно, вирішили в НКВД ще до арешту.

З містечка Свободного — яка зла іронія! — за 700 кілометрів від Хабаровська, в листі до дружини з 2-го червня 1936 року, в дорозі на Колиму Драй-Хмара писав:

„Мене обвинувачували за статтею 54, §§ 11, 8, на підставі зізнань деяких людей, котрі призналися, що належали до контрреволюційної терористичної організації... Цього було не досить, щоб віддати мене під суд, і тому мою справу виділено... „Московское Особое Совецание” рішенням з 28 березня 1936 р. постановило ув'язнити мене за контрреволюційну діяльність у північно-східніх концентраційних таборах на 5 років. Я думаю, що це Колима. Рішення МОС мені оголошено 13-го квітня, а 16-го мене вивезли з Києва.

Я всіма способами старався повідомити Вас, щоб одержати дещо на дорогу, але мої старання були марні, і я виїхав не попрощавшись з Вами, мої дорогі.

На Колимі рік зараховується за два, і тому я сподіваюсь звільнитися скорше. Крім того, я покладаю надію на амнестію 1937 року.

14-го квітня я написав з київської тюрми заяву на ім'я прокурора СРСР тов. Вишинського і просив передати мою справу на перегляд, але не знаю, чи пішло це за призначенням.

Проте, я не очікую ніяких змін на свою користь, бо зневірився в усьому”.¹⁹

Драй-Хмарі не дозволено побачити дружину або сповістити її про його виїзд на заслання.

Його везли на Далекий Схід у вантажному вагоні, без копійки грошей, без теплого одягу, без білизни. В дорозі, що тривала кілька місяців, видавали лише „сухий пайок” — кусень солоні риби, трохи хліба і воду. Колима була відома тоді, як золотодобувний район концентраційних „таборів смерті” у північно-східній частині Сибіру, з найжорстокішим режимом. Там Драй-Хмару раз-у-раз перекидали з одного місця в друге, не даючи змоги бодай трохи обжитися. Відомі такі концентраційні табори, де він перебував: Нагаєво, Оротукан, Партизан, Експедиційний, Горна Ларюкова, Річка Утіная, Усть-Тасжна, Нерега, Охотське... Ці всі етапи, що

¹⁹ В оригіналі лист російською мовою.

цілковито виснажили його фізично, висушили йому мозок, були ніби сходами до його смерті.

Про Михайла Драй-Хмару тих чорних днів можна сказати словами його перекладу з Жюльа Ромена:

„Самим собою бути перестаю поволі.
Як чудно відчувать: все менше моїх дум,
Щодня молюся я — нема моєї волі . . .”²⁰

Тільки частина листів доходила до нього від дружини. Більшість пакунків з харчами й одягом, які надсилали йому, не заставали його на місці і десь пропадали або по довгому часі вертались назад. Те саме було й з пересиланими йому грішми. Шість місяців на рік усякі зв'язки з Колоймою, крім телеграфного, припинялись. Все це збільшувало його муки, вкорочувало життя. А до того всього — каторжна, нелюдська праця . . .

Листи Драй-Хмари сповнені розпачем і безнадією. Від постійного голоду сили його вичерпувались. Але щодня мусів він йти на непосильну роботу чи то в копальнях, в забої, чи на промиванні золотої руди, де треба було стояти по пояс у холодній воді. Корчувати й рубати ліс — це вже був ніби відпочинок для нього, хоч часом доводилося працювати на тій роботі при 50 ступнях морозу з сибірським вітром.

У червні 1937 року дружину Драй-Хмари з малою донькою вислано з Києва в Башкірію, в місто Белебей. Ця подія, коли довідався про неї Драй-Хмара, остаточно зломила його сили і позбавила останнього джерела матеріальної підтримки.

У листі з 16 квітня 1938 року він пише: „. . . Я дуже, дуже схуд . . . Груди — це шкіра та кості: всі ребра видно. На руках і на ногах понадималися жили, як у старих людей . . . Найбільше болять мені руки, бо руками доводиться найбільше працювати, а вони ж у мене слабосилі, як у дитини . . .”

Лист з 18 червня 1938 р. з Річки Утіная: „. . . Я продовжую хворіти. Моя хвороба, мабуть, наслідок драконової

²⁰ Жюль Ромен. З книжки „Спільне життя”, 8 серпня 1928 р.

ізоляції (виправлено: „озоряції”)). Очевидно, Драй-Хмара натякає тут на знаний у совєтських концентраційних таборах ізолятор — „тюрму в тюрмі”, де в жакливіх умовах в'язні відбували кару, призначену таборовою адміністрацією.

У листі з 24 червня того ж року він пише: „... Я весь час терпів на безсоння — не спав три тижні, бо не мав ні місця, ані постелі, а було холодно в неопалюваному наметі, надворі було 30 ступнів морозу і вітер раз-у-раз стрясав полотняну діряву покрівлю і підіймав спідні краї намету, обпікаючи крижаним подихом груди тих, що спали, розташувшись на долівці... Вся моя їжа на день — 400 грамів хліба, 50 грамів риби і черпак баланди...”

Лист з 20 березня 1938 року: „... у мене з квітня цього року не було в кишені ані копійки...”

В одному з останніх листів він жалівся: „Я не можу тобі писати... Я падаю на роботі, і тоді мене підвішують... Ноги опузли...”

М. Драй-Хмара — студент (2-ий ряд всередині).

25-го жовтня 1939 року київський ЗАГС²¹ повідомив дружину Драй-Хмари про його смерть, що сталася 19 січня того року. Місця і причини смерті в повідомленні не вказано.

Свої страждання і зневіру Михайло Драй-Хмара описав у вірші, що його переслав у листі з 24 травня 1937 року з концтраційного табору Нерега:

„І знов обвугленими сірниками
на сірих мурах сірі дні значу,
і без кінця топчу тюремний камінь,
і туги напиваюсь досхочу.

Напившись, запрягаю коні в шори
і доганяю молоді літа,
лечу в далекі голубі простори,
де розцвітала юність золота.

— Вернітєся, — благаю, — хоч у гості!
— Не вернемось! — гукнули з далені.
Я на калиновім заплакав мості . . .
І знов побачив мури ці сумні.

І клаптик неба, розп'ятий на ґратах,
і нездріманне око у „вовчку” . . .
Ні, ні, на вороних уже не ґрати,
я — в кам'янім, у кам'янім мішку.

²¹ Совецька установа, що реєструє факти народження, смерті, шлюбу та ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

(Найважливішим джерелом у вступній статті „Драй-Хмара як поет” і в „Біографічному нарисі” були: ненадрукований щоденник М. Драй-Хмари, його нотатки від 1924 до 1932 року та його листи із заслання від 27 травня 1936 до 20 серпня 1938 року).

Доленго М. — „Критичні етюди”, Державне видавництво України, див. Жовтнева Лірика, ст. 71, 1925.

Доленго М. — „Нотатки про сучасну поезію”, Культура і Побут, ч. 34, додаток до газети „Вісти”, 1926.

Доленго М. — Рецензія на Літературний Ярмарок, Гарт, ч. 1-3, 1929.

Клен Ю. — „Спогади про неоклясики”, Мюнхен, 1947.

Коряк В. — „Літературний рік”, Народний Учитель, ч. 43, 1926.

Лакіза І. — „Літературні нотатки” (зауваження до соціальних мотивів поезії українських журналів), Життя і Революція, ч. 8, ст. 45-50, 1926.

Л-ий Л. — „Г'ятеро з Парнасу”, Більшовик, ч. 61 (1926), 17. III. 1925.

Міяковський В. — „Золоті зернятка” (Пам'яті М. Драй-Хмари), Наші Дні, ч. 11, Львів, 1943.

Николишин С. — „М. Драй-Хмара”, Український Вісник, ч. 1 (125), 1944.

Порський В. — „Лебединий спів”, Київ, Філадельфія, том I, 1957.

Рильський М. — „Про двох поетів” (Плужник та Драй-Хмара), Життя і Революція, ч. 8, ст. 84-89, 1926.

Славутич Я. — „Розстріляна муза (М. Драй-Хмара)”, Прометей, січень 27, 1955.

Зеров М. — „Українська література в 1923-1924”, Нова Громада, ч. 17, ст. 23-30, ч. 18, ст. 30-31.

Якубовський В. — „Київські українські поети”, Глобус, 8, ст. 122-124, 1927.

РЕЦЕНЗІЇ НА „ПРОРОСТЕНЬ”

- Доленго М. — Культура і Побут, ч. 37, 1926.
Довгань К. — Життя і Революція, ч. 10, 1926.
Ледин Я. — Зоря, ч. 21, 1926.
О. Б. — Червоний Шлях, ч. 10, 1926.
Хуторян А. — Пролетарська Правда, ч. 168 (1478), 24. VI. 1926.

ДРУКОВАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ПРОФ. ДРАЙ-ХМАРИ (1912-1931)*

Интермедии 1-ой половины XVIII в. в рукописи собрания Тихонова Петербургской Публичной Библиотеки („Отчет об экскурсии семинария русской филологии в С. Петербург, К. 1912, ст. 91-93).

Отчет о научной поездке за границу (Университетские Известия, 1914, IX).

Слов'янознавство. Підручник до лекцій по слов'янознавству, читаних р. 1918-1919 на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Літографічне вид. Відділу Ради Студентських Представників КПДУУ. Кам. на Под. 1920.

Леся Українка, життя й творчість, ДВУ, К. 1926 (рецензія проф. С. Гаєвського в „Житті й Революції”, 1926, VIII, стор. 124-125).

Ів. Франко і Л. Українка, з полеміки 1890-их рр. („Життя й Революція”, 1926, ст. 109-115).

„Віла — посестра” (вступна стаття до поеми Лесі Українки „Віла — посестра”). Твори Л. Українки у 2-му вид. „Книгоспілки”, т. III, стор. 165-178, К. 1927; рец. П. Одарченка в „Червоному Шляху”, 1927, XII, стор. 207; М. Марковського в „Україні”, 1929, I-II, ст. 118.

* Неповний список наукових праць проф. М. О. Драй-Хмари видрукований у „Семинарии русской филологии акад. В. Н. Петца” (Ленінград 1929, ст. 41-42).

Список його літературних праць див. у Д. Лейтеса й М. Яшека „Десять років української літератури”, ДВУ, 1928, т. I, ст. 145-147.

Коротку характеристику наукової та літературної діяльності М. О. Драй-Хмари в большевицькому навітленні дають: Большая Советская Энциклопедия (т. XXIII), Українська Радянська Енциклопедія (т. I), Литературная Энциклопедия (т. I), Історія української літератури (т. II, ст. 97, 126).

Нові матеріяли до життяпису Василя Чумака, Життя й Революція, 1928, III, стор. 140-146.

Поет білоруського відродження, „Життя й Революція”, 1928, VII, стор. 119-126.

Максим Багдановіч, „Глобус”, 1928, ч. 11.

Рецензія на твори М. Багдановіча у вид. Інституту Білоруської Культури, т. I, Червоний Шлях, 1928, ч. 9-10, стор. 270-271.

„Бояриня”, вступна стаття до поеми „Бояриня” — Твори Леся Українки, 2-ге вид. „Книгоспілки”, т. VIII, стор. 87-109, К. 1929.

Про чеський переклад поезій П. Тичини, Життя й Революція, 1929, I, стор. 185-188; рецензія В. Чаплі в „Ілузі”, 1929, ч. 2, стор. 76-77.

Поема Л. Українки „Віла — посестра” на тлі сербського та українського епосу, Записки Історично-Філологічного Відділу ВУАН, кн. XXIII, стор. 125-176, К. 1929; є окрема відбитка.

Життя й творчість М. Багдановіча, „Вінок”, ДВУ, К., 1929, стор. 1-36; рец. І. Райда, Молодняк, 1929, ч. 11, стор. 123-124; В. Мачульського, Савецкая Беларусь, 1929, ч. 284; Ф. Сяреднього, Маладняк, 1930, V-VI, стор. 199-201.

Рецензія на „Српске народне приповетке”, кн. I, Етнографічний Вісник, 1929, кн. 8, стор. 230-231.

Проблеми сучасної славістики, Пролетарська Правда, 1929, ч. 295.

Творчий шлях Казіміра Тетмаєра, На скелястім підгір'ї, К. 1930, вид. Книгоспілки, стор. V-XXXII.

Гене́за Шевченкової поезії „У тієї Катерини хата на помості”, Шевченко, річник 2-ий, ДВУ, Полт. 1930, стор. 172-190; рец. Є. Кирилюка в Пролетар. Правді, 1931, ч. 56.

Янка Купала, Глобус, 1930, ч. 12.

Народний поет Вілоруси, Реконструктор, 1930, ч. 27.

Рецензія на „Твори М. Багдановіча” у вид. Інституту Білоруської Культури, т. I-II, Україна, 1930, кн. V-VI, стор. 196-199.

Фрагменти менського пергаменового апракоса XIV віку, Збірник Комісії для дослідження історії української мови, т. I, стор. 141-246; є окрема відбитка, К. 1931.

Збірник Комісії для дослідження історії української мови, т. I, К. 1931 (редакція).

Рецензія на „Ogólny kurs języka polskiego”, Л. Арасімовічевої та А. Федорова, жур. „На мовознавчому фронті”, 1931 р.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Портрет Автора	5
Автограф сонету „Лебеді”	26-27
М. Драй-Хмара у 1925 р. Київ.	39
М. Драй-Хмара у 1928 р. Київ.	67
М. Драй-Хмара взимку 1930 р.	87
Автограф поезії „Друге народження”	105
М. Драй-Хмара у Києві влітку 1927 р.	143
Автограф вірша „І знов обвугленими сірниками”	165
М. Драй-Хмара — абітурієнт колегії П. Галагана	193
Грудень 1926 р. Стоять: М. Драй-Хмара (зліва) і П. Филіпович. У першому ряді зліва М. Зеров.	241
М. Драй-Хмара на Колимі в 1937 р. Рисунок невідомого мистця	271
М. Драй-Хмара — колегіят. 1910 рік.	277
М. Драй-Хмара — студент (2-ий ряд всередині). 1913-ий рік.	285

З М І С Т

Драй-Хмара як поет	7
Лебеді	25
I. „Проростень” (1919-1926)	
Розлютувався лютий надаремне	31
Ще губи кам'яні дахів високих	32
Я полюбив тебе	34
На горі розцвітає яблуня	35
Мене хвилює синій обрій	36
Долі свої я не клянупу	37
Я світ увесь сприймаю оком	38
Шехерезада	40
Прощання з Поділлям	44
І знов як перший чоловік	45
Лани — як хустка в басамани	46
Вона жива і нежива	47
Наставила шовкових кросен	48
Серпневий прохолонув вар	49
Зоріти ніч і бути з вами	50
Сліпа	51
Мати	53
На смерканні	55
Пам'яті С. Єсеніна	56
Ой, колом сонце догори!	58
За водою зозуля кує	59
Дощ	60
Розлив свій гнів і стих	61
На побережжі	62
Кримські цикади	63
На прю стає холодний ранок	64
Бреду обніжками й житами	65

Мені сниться: я знов в Поділах	66
Ласкавий серпень	68
Завірюха	69
В село	70
II. Поворот (поема)	73
III. Із „Соняшних маршів”	
Друге народження	106
Зимова казка	108
Симфонія	110
Виходь на путь сувору і тверезу	111
На Хортиці	112
Місто майбутнього	113
Донбас	114
Еспанська баляда	115
Томас Мор	117
Констанца	119
Калевала	
Народження і одруження Ільмарінена	125
Ільмарінен і смерть	130
IV. Поезії (1926-1934)	
І кожен день кудись в трамваї	135
Поетові	136
Над озером рідкий туман	137
Перед грозою	138
Черкаси	139
Померкло сяйво позолот	142
По кліті кованій, з залізними дверима	144
Спустившись на саме дно копальні	145
Victoria regia	146
На могилі Руданського	147
Грановському (сонет)	148
Кам'янець	149
Київ (сонет)	150
Поділ (сонет)	151
Чудо (сонет)	152

Чернігів (сонет)	153
Кошмар	154
Маленькій Оксані	158
Лист до Оксани	159
Від болю сонце скорчилось і в'яне	163
І знов обвугленими сірниками	164
V. Переклади	
М. Вагдановіч	
В єгипетській далекій стороні	169
Погоня	170
Упали з грудей Пана Вога	172
Книга	173
Переписувач	174
Не плач за краєм!	175
Теплий вечір	176
Надобранич, моя зорянице!	177
Леліє зоряний посів	178
Чуєш гук?	179
Додержане слово	180
Привіт тобі, життя на волі!	181
Скільки в нашій житті є дорог	182
М. Лермонтов	
Демон (поема)	183
Парус	223
І скучно, і сумно, і нікому руку подать	224
Хмари	225
Прощай, невмивана Росіє	226
Земля і небо	227
До X.	228
Русалка	229
Дари Терека	231
О. Пушкін	
Поетові	234
Для дальніх берегів отчини	235
А. Фет	
Як хмурно, сумно восени	236
	293

Гр. Сологуб	
Я не сказав тобі, що я тебе люблю	237
Ів. Вунін	
Пісня	238
А. Міцкевіч	
До Д... Д...	239
І. С. Махара	
В Галичині	240
Стефан Маллярме	
Сонет	242
Трістан Корб'єр	
Рапсодія глухого	243
Жерар де Нерваль	
El desdichado	245
Теофіль Готье	
Мистецтво	246
Леконт де Ліль	
Бажання	249
Шарль Бодлер	
Падло	250
Відповідності	252
Теодор де Бонвіль	
Мертва	253
Леон Дьєркс	
Око	254
Жовтневий вечір	256
Сюллі Прюдом	
Сталяктити	258
Поль Верлен	
Голубіє понад дахом	259
Великий, чорний сон	260
В серці і сльози, і біль	261
Лямпи круг тісний і світлий	262
Сонет	263
Поль Кльодель	
Тьма	264

Жюль Ромен	
Місто	265
Самим собою будь перестаю поволі	267
Жорж Роденбах	
Вечірня ніжність	268
Стефан Цвайг	
Ляндшафт	269
Ніжності	270
Франц Верфель	
Тільки прислухатися	272
Біографічний нарис	273
Бібліографія	287
Список ілюстрацій	290